

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

HEROD KRALLIĞI VE KUDÜS

(MÖ. 37-4)

Yüksek Lisans Tezi

NURGÜL AKÇİN

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

HEROD KRALLIĞI VE KUDÜS

(MÖ. 37-4)

Yüksek Lisans Tezi

NURGÜL AKÇİN

Danışman: DOÇ. DR. OSMAN AYDINLI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

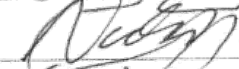
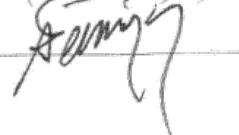
TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi NURGÜL AKÇİN'nin HEROD KRALLIĞI VE KUDÜS (MÖ.37-MÖ.4) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.08.2019 tarih ve 2019-26/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..23../..08../2019..

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. OSMAN AYDINLI	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. GÜLGÜN UYAR	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ADNAN DEMİRCAN	

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	2
C. KONUYLA İLGİLİ LİTERATÜR TANITIMI	3
D. BAŞLANGICINDAN HEROD KRALLIĞINA KADAR KUDÜS TARİHİ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KRALLIĞINA KADAR HEROD'UN HAYATI

A. DOĞUMU VE AİLESİ	17
B. ŞAHSİYETİ	19
C. VALİLİK SÜRECİ	22

İKİNCİ BÖLÜM

HEROD'UN KRALLIK DÖNEMİ

A. HEROD'UN KRALLIK DÖNEMİ FAALİYETLERİ	26
1. Krallığını Pekiştirici İlk Faaliyetleri	26
2. Muhalefet ve İsyanlara Karşı Tedbirleri	28
3. Tebliğle Görevlendirilen Peygamberlere Karşı Tavrı	37
B. HEROD'UN ÖLÜMÜ VE SONRASI	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HEROD'UN KUDÜS VE KUDÜS DIŞINDAKİ İMAR FAALİYETLERİ

A.	HEROD'UN KUDÜS'Ü YENİDEN İNŞASI.....	46
1.	Surlar.....	46
2.	Kuleler	48
3.	Kaleler.....	50
4.	Tiyatro ve Amfiteatr	52
5.	Saray	55
6.	Mâbed	56
B.	KUDÜS DIŞINDAKİ İMAR FAALİYETLERİ	69
1.	Herod Şehirlerinin Kimliği	69
2.	Caesarea(Straton)	71
3.	Sebaste (Samiriye).....	72
4.	Krallık Dışındaki İmar Faaliyetleri	73
5.	Herod'un Yönetim Gelirleri.....	74
SONUÇ		76
EKLER		79
KRONOLOJİ		93
UZUNLUK, ÖLÇÜ ve PARA BİRİMLERİ TABLOSU		95
BİBLİYOGRAFYA.....		96

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Nurgül Akçin
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Osman Aydınli
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ağustos- 2019
Anahtar Kelimeler	: Herod, Kudüs, Roma İmparatorluğu, Yahudi, Yahuda, Haşmonay Hanedanlığı

ÖZET

HEROD KRALLIĞI VE KUDÜS

(MÖ. 37-4)

Ortadoğu; insanlık tarihinin bilinen geçmişinin merkezidir. Dünya'nın nabzının attığı bu coğrafyada başrolde birkaç şehir bulunmaktadır. Üç ilahi dine göre mukaddes olan Kudüs de bu şehirlerden biridir. Bu sebeple tarih boyunca Kudüs'te hareketlilik ve mücadele bitmemiştir. Miladi asırlar başlamadan hemen önce bu şehir Roma İmparatorluğu ve Partlar arasında mücadelenin yaşandığı tampon bir bölge olmuştur. MÖ. 40 yılında Edomlu Herod, Roma'nın dostu ve müttefik kralı ilan edilmiş; MÖ. 37 yılında ise resmen Yahuda Kral'ı olmuştur. Hem bir Yahudi hem de bir Romalı olan Herod ile birlikte bölgede istikrar sağlanmıştır. Şehrin imarı ve düzenine büyük önem veren Herod, Kudüs'ü yeni baştan imar etmiştir. Şehre yeni bir silüet kazandıran Herod, tarihi boyunca Kudüs'ü en iyi inşa edenlerin başında gelmektedir. Bu çalışma, bölgenin tarihi ve kaderinde önemli rol oynayan Herod'un hayatı, krallık dönemi faaliyetleri, aile içi ilişkileri, Kudüs'ü yeni baştan imarı ve kurduğu diğer şehirleri ele almaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Nurgül Akçin

Field : Islamic History and Arts

Programme : Islamic History

Supervisor : Associate Professor Osman Aydınlı

Degree Awarded and Date : Master – August- 2019

Keywords : Herod, Jerusalem, Roman Empire, Jewish, Judea, Hasmonean Dynasty

ABSTRACT

HEROD KINGDOM AND JERUSALEM

(BC. 37-4)

Middle east, center of the known human history. There are few leading cities in this geography where the World's heart beats. Jerusalem is one of these cities as it is also precious for the 3 common religion. For that reason, Jerusalem was always center of struggle. This city lived as a tampon city between Rome Empire and Part for several ages B.C.. Herod from Edom has been announced as an ally of the Rome and King of Jerusalem in the year of B.C. 40; officially has been Judea King in the year of B.C. 37.. Herod has succeeded the steadiness in the reagon as he was Jewish and Man of Rome. As he cared for the architecture and order in cities, had the Jerusalem re-constructed. Herod is the best contractor Jerusalem has ever seen, he made Jerusalem has it's new silhouette. In this work; Herod's life, his activities during his kingdom, family business, his re-construction of Jerusalem and other cities he has built up has taken place.

ÖNSÖZ

Kurucuları Kenanîler olarak bilinen Kudüs şehrinin bilinen tarihi milattan önce 4000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Akdeniz coğrafyasından gelen, yüksek bir kültür seviyesine hâkim Kenanîlerden sonra ise şehrin diğer sakinleri Amoriler, Edomlular, Ferisiler, Moablılar ve Hititler olmuştur. Bu halklar küçük şehir devletleri olmakla birlikte çoğu zaman dönemin güçlü devletlerine itaat göstererek varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Üç ilahî din ve pek çok peygamberin Kudüs’te sayısız izi bulunmaktadır. Miraç olayı ile birlikte Hz. Muhammed (s.a.v) Kudüs’ten geçen en son peygamber olmuştur. Bu yüzden her üç tevhid dini için Kudüs, mukaddes bir şehir olarak kabul edilmiştir.

İşte üç ilahi din menşeli din tarafından kutsal kabul edilen böyle önemli bir şehrin dikkat çeken bir dönemini ele alıp çalışmak epey zamandır bizi cezbeden bir konu olmuştur. Kudüs tarihinden pek çok devlet ve krallık geçmekle beraber bunlardan bazıları şehre katkısından dolayı öne çıkmaktadır. Herod Krallığı da İslâm öncesi Kudüs döneminde göze çarpan mühim bir dönemdir. Herod, 33 yıllık krallık sürecinde kendini Kudüs’ün yeniden imar ve inşasına adanmıştır. Böylece şehir doğu-batı sentezi içerisinde kozmopolit bir kimliğe sahip olmuştur. Bütün bunlarla birlikte bahsedilen konu disiplinler arası bir konudur. Fakat İslam şehirlerinden biri olan Kudüs’ün söz konusu dönemi, bu süreçteki imar faaliyetleri ve peygamberlerin izleri İslâm tarihçisi gözü ile ele alınmaktadır. Bu çalışmada da Herod’un hayatı, krallık dönemi faaliyetleri, aile içi ilişkileri, Kudüs’ü yeni baştan imarı ve bu süreçte karşılaştığı peygamberler ele alınmaktadır.

Sonuç olarak Kudüs gibi önemli bir şehrin tarihine dair yazılmış olan bu çalışmanın olgunlaşması için fikir ve önerileriyle bana rehberlik eden danışman hocam saygıdeğer Doç. Dr. Osman Aydın’ya, tez konusunu belirlemede ve ana iskeleti oluşturmada değerli fikirlerinden istifade ettiğim çok kıymetli hocam Prof. Dr. Nuh Arslantaş’a, tez savunma sürecinde kıymetli görüşleri ile katkılar sunan Doç. Dr. Gülgün Uyar ve Prof. Dr. Adnan Demircan hocalarıma, her daim dua ve desteklerini esirgemeyen sevgili Çebi ve Akçin ailelerinin her bir ferdine ve dostlarıma, son olarak güleryüzü ile her daim yanımda olan eşim Fatih Akçin’e şükranlarımı sunuyorum.

NURGÜL ÇEBİ AKÇİN

İstanbul, 2019

KISALTMALAR

<i>a.s.</i>	Aleyhisselam
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>b.</i>	Bin
<i>BC.</i>	Before Christ
<i>c.</i>	Cilt
<i>cm</i>	Santimetre
<i>DİA</i>	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>ed.</i>	Editör
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>MÖ.</i>	Milattan Önce
<i>MS.</i>	Milattan Sonra
<i>km</i>	Kilometre
<i>m</i>	Metre
<i>m²</i>	Metre Kare
<i>ö.</i>	Ölüm Tarihi
<i>Sa.</i>	Sayı
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu aleyhi ve sellem
<i>thk.</i>	Tahkik eden
<i>trc.</i>	Tercüme eden
<i>t.y.</i>	Tarih Yok
<i>vd.</i>	Ve diğerleri
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Üç tevhid dinin merceğinde Ortadoğu tarihinde öne çıkan Kudüs, antik dönemlerden itibaren insanlık nazarında önemli bir şehir olmuştur. Başlangıçta güvenli ve verimli topraklara sahip olduğu için bu ilgiye mazhar olan şehir Yahudilikle birlikte mukaddes olma şerefine nail olmuştur. Daha sonra Hristiyanlık da bu şehirde filizlenmiştir. İslâmiyet'te ise mukaddes belde olarak kabul edilmiş ve Müslümanların ilk kiblesi sayılmıştır. Hz. İbrahim'den Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamber bu şehre ayak basmıştır. Hatta birçoğu bu şehir ve etrafında medfun bulunmaktadır. Bu sebeple Kudüs üç ilahi dinin müntesiplerince mukaddes olup her birinin sahip olmak istediği dünyadaki yegane şehirdir.

Kudüs tarihi hakkında sayısız araştırma yapılmakla birlikte Türkçe literatürde bu çalışmaların pek çoğu İslâm ordusunun Kudüs'ü fethinden ve İslâmî dönemden bahsetmektedir. Diğer bir ifade ile Kudüs Şehri'nin İslâm öncesi dönemde siyasî, askerî, dinî ve mimarî yapısı pek ele alınmamış, zayıf kalmıştır. Bu sebeple çalışmamızda İslâm öncesi Kudüs tarihi tercih edilmiştir. Bu süreç ise bilindiği gibi asırlar süren ayrı bir serüveni yansıtmaktadır. Biz bu uzun süreç içinde Herod Krallığı dönemini ele aldık. Özellikle bu dönemin seçilmesinin iki amacı bulunmaktadır. Birincisi Hz. Muhammed'in risaletinden önce gönderilen son üç peygamber Kudüs'te Herod Krallığı dönemine denk gelmiştir. Yahudi ama Romalı bir kral ve evlatlarının himayesinde Yahudilik ve ardından Hristiyanlık tebliğ süreçlerinin yaşanması ve bu peygamberler ile Herod'un ilişkisini olabildiğince aktarabilmek ilk hedefimizdir. İkincisi ise Herod, alelade sıradan bir kral değil, bu şehrin görüp geçirdiği ve ona damgasını vuran en aktif krallardan biri olmuştur. Herod'un doğu-batı sentezli kültür anlayışı Kudüs'e de yansımış; bu şehir Ortaçağ'da bütün dünyayı temsil eden kozmopolit bir şehir haline gelmiştir. Mimari ve inşaya ayrı bir hassasiyeti olan Herod, antik dünya şartlarında çağının çok ilerisinde yapılarıyla Kudüs'e yeni bir sima kazandırmıştır. Bu sebeple bu çalışmanın konusu Herod Krallığı ve Kudüs olarak belirlenmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Herod Krallığı ve Kudüs'ün ele alındığı bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemiyle birlikte başlangıçtan Herod'a kadar Kudüs tarihi kısaca ele alınmıştır. Küçük resmi daha iyi çözümleyebilmek adına genelden özele doğru ilerlediğimiz bu giriş bölümünde Dünya tarihi çerçevesinde Kudüs'ün önemi üzerinde durulmuş, ardından da başlangıçtan Roma İmparatorluğu'nun Kudüs'ü ele geçirişine kadar kısa bir özet yapılmıştır. Devamında ise Roma'nın bölgedeki hâkimiyetiyle birlikte Haşmonay¹ ve Edom² ailelerinin değişen düzendeki konumları belirtilmiştir.

Birinci bölümde çalışmamızın ana kahramanı Herod'un doğumundan kral oluşuna kadar daha çok özel hayatını içeren bilgilere yer verilmiştir. Doğum tarihinden, soyundan, anne-babasından, eşlerinden, çocuklarından ve şahsiyetinden bahsedilen bu bölümde anlatılanlar, ileri bölümlerde anlatılacağı gibi Herod'un ailevî ve siyasî problemlerine temel teşkil etmektedir. Bu bölümün sonunda ise Herod'un babası II. Antipater sayesinde yönetime adım atışı ve valilik süreci ele alınmıştır. Devamında ise Celile Valisi olan Herod'un krallığa doğru ilerleyişi aktarılmaktadır.

İkinci bölümde Celile Valisi olan Herod'un, Partlar'ın Kudüs'ü istilas sırasında ölüm ile yaşam arasında yaptığı kritik seçim ve bu seçimin onu krallığa doğru nasıl götürdüğü anlatılmaktadır. Ardından Roma'nın dostu ve müttefik kralı ilan edilen Herod'un Kudüs'ü resmen hâkimiyeti altına alması ele alınmıştır. Devamında ise Herod'un 33 yıllık yönetim sürecinde krallığını bölgenin nasıl en güçlü krallığı haline getirdiği ve Kudüs'ü nasıl mamur ettiği aktarılmaktadır. Bu süreçte ailevi sıkıntılar da yaşayan Herod'un içerden ve dışardan oluşabilecek her türlü tehlikeye karşı soğukkanlı duruşu ve müdahaleleri de ele alınmıştır. Kudüs merkezli krallığında dinî, siyasî, hukukî ve askerî girişimlerin ele alındığı bu bölümde ayrıca Herod'un krallığında yaşayan peygamberlerle ilişkileri ve onlara karşı olan tavrı da incelenmiştir.

¹ Haşmonay Hanedanı: MÖ. 140-37 yılları arasında Kudüs'te hakimiyet kuran Yahudi hanedanlıktır. Sülaleden bahsedilince Haşmonay, şahıslardan bahsedilince ise Haşmoni isimleri kullanılmaktadır. Bkz.: *Encyclopaedia Judaica*, "Hasmoneans", VII, 1455-1458.

² Edom: Kudüs'ün güneyinde yer alan antik bir şehirdir. Bkz.: (<https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRWRvbQ> 02.09.19 18:18)

Üçüncü ve son bölümde ise zâlimane ve diktatör bir profil çizen Herod'un bu özelliklerinden sıyrılıp; dahiyane ve sanatçı ruhlu bir kral olarak Kudüs'ü nasıl yeni baştan imar ettiği ele alınmaya çalışılmıştır. Onun kendi çağının ötesinde şehir planlayıcılığı ve sanat ruhu ile Kudüs'ü döneminin nasıl en görkemli şehirlerinden biri haline getirdiği açıklanmıştır. Bu faaliyetlerinin krallığının baş şehri Kudüs'le sınırlı kalmayıp birçok şehri de içerdiğine temas edilip onları nasıl düzenlediği ya da nasıl sıfırdan kurduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca krallığı dışındaki bir takım imar faaliyetlerine de bu bölümde değinilmiştir. Son olarak Roma bünyesinde küçük bir krallığın nasıl bu kadar kudretli olup böyle büyük sermayeler harcayabildiğine cevap aranmıştır.

Bütün bunlara ilave olarak çalışmanın meydana gelmesi için klasik kaynaklar ve modern araştırmalardan faydalanılmıştır. İngilizce ve Arapça metinler tercüme edilerek istifade edilmiştir. Bununla birlikte içeriği zenginleştirmek için Herod'un hayatını simgeleyen resimler ve şehir planlarını gösteren haritalar paylaşılmıştır. Ayrıca İsrail Müzesi'nde İkinci Mabad döneminde Kudüs'ü yansıtan minyatür şehirde, Herod'un Kudüs'te imar ettiği yapıları gösteren maketlerin fotoğrafları paylaşılmıştır.

C. KONUYLA İLGİLİ LİTERATÜR TANITIMI

Herod Krallığı ve Kudüs konulu çalışmamızda pek çok kaynak ve araştırmadan faydalanmakla birlikte bunlardan bir kısmı daha yoğun olarak amacımıza hizmet etmiştir. Herod'un hayatıyla ilgili başvurulacak ilk kaynak, onun akıl hocası Şamlı Nicholas'ın yazmış olduğu Herod biyografisidir. Fakat maalesef bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır. Bununla birlikte Şamlı Nicholas'tan büyük ölçüde faydalandığı bilinen Flavius Josephus, tezimizin iskeletini oluşturmamızı sağlayan ana kaynakların başı ve sahibidir. Bir din adamı ve asker olup asıl adı Yasef ben Matthias olan Josephus, Herod'un Kral olduğu sene doğmuş ve ondan bir asır sonra ölmüştür (MÖ. 37- MS. 100). Onun Latince yazdığı ve William Whiston tarafından İngilizce'ye çevirisi yapılan *The Wars of The Jews*³ ve *The Antiquities of The Jews*⁴ adlı eserleri,

³ Flavius Josephus, *The Antiquities of The Jews* (çev. William Whiston), (<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm>) (10.02.2019 19:30).

⁴ Flavius Josephus, *The Wars of The Jews* (çev. William Whiston), (http://www.gutenberg.org/files/2850/2850-h/2850-h.htm#link2H_4_0001) (26.07.19 01:45).

Herod krallığı, Roma ile ilişkiler ve halkın yönetime karşı tutumunu birinci ağızdan ifade eden mühim kaynaklardır.

İkinci önemli kaynağımız ise Yeni Ahid'dir⁵. Çünkü Herod, Hz. Zekeriyâ ve Hz. İsa dönemine denk gelen bir kral olduğu için İnciller'de adı bizzat zikredilmektedir. İnciller Hz. Zekeriyâ'nın Herod döneminde yaşadığını belirtip onun ölümü hakkında sessiz kalmaktadır. Daha çok Hz. İsa'nın doğumunda müneccim kralların Herod'u ziyareti ve Herod'un bu peygambere karşı olumsuz tavrı ele alınmakta, ayrıca İnciller'de Herod'un bebek katliamı gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır. Yine İncillerde Hz. Yahya'nın şehit edilmesi bahislerinde de Herod ismi geçmekle birlikte bu kişinin Herod'un oğlu Herod Antipas olduğu anlaşılmaktadır. Fakat pek çok tarih kaynağında bu iki kral karıştırılmaktadır.

Diğer bir önemli kaynak türümüz ise İslâm tarihi eserleridir. Çalışmamız boyunca bu eserler arasından Ya'kubî'nin (ö. 292/ 905'ten sonra) *Kitâbü'l-Büldân*⁶ ve *Târîhü'l-Ya'kubî*,⁷ İbnü'l-Fakîh'in (ö. 294/907) *Kitâbü'l-Büldân*,⁸ Taberî'nin (ö. 310/922) *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk*,⁹ Mes'ûdî'nin (ö. 346/957), *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*¹⁰ ve *et-Tenbîh ve'l-işrâf*,¹¹ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-târih*,¹² İbn Kesîr'in (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*,¹³ Uleymî'nin (ö. 928/1521), *el-Ünsü'l-celîl bi târihu'l-Kuds ve'l-Halîl*¹⁴ isimli

⁵ Yeni Ahit, *Kitab-ı Mukaddes*, (<https://www.kitabimukaddes.com/>)(04.08.2019 18:43).

⁶ İbn Vâzih Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî (ö. 292/ 905'ten sonra), *Kitâbü'l-Büldân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422.

⁷ İbn Vâzih Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî (ö. 292/ 905'ten sonra), *Târîhü'l-Ya'kubî*, I-II, Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.

⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrahim el-Hemedânî İbnü'l-Fakîh (ö. 294/907), *Kitâbü'l-Büldân*, (thk. Yusuf el-Hâdî), Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1996.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (ö. 310/922), *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), I-XI, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.

¹⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'ûdî (ö. 346/957), *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Kahire: el-Mektebü't-Ticaret'il-Kübra, 1964.

¹¹ Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'ûdî (ö. 346/957), *et-Tenbîh ve'l-işrâf* (ed. Michael jan de Goeje), Leiden: E.J. Brill, 1967.

¹² İzzeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-târih*, I- XIII, Beyrut: Dâru Beyrut, 1992.

¹³ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dimaşkî b. Kesîr (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (thk. Ali Ebu Zeyd), I-XV, Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2015.

¹⁴ Mücîrüddin Ebü'l-Yümn Abdurrahman b. Muhammed b. el-Makdisî Uleymî (ö. 928/1521), *el-Ünsü'l-celîl bi târihu'l-Kuds ve'l-Halîl*, (thk. Adnan Yunus Abdulmecid Ebû Tebbâne), I-II, Amman: Mektebetu Dendis, 1999.

genel tarih ve Kudüs tarihi ile ilgili kitaplardan istifade edilmiştir. Bu kaynaklarda Herod, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Îsâ ve Hz. Yahyâ peygamberlerin bahislerinin yer aldığı bölümlerde geçmektedir. Bununla birlikte bu yazarların kendilerinden asırlar önce yaşamış bir kral olan Herod hakkındaki rivayetleri, İsrailiyyât'a dayandığı için bu rivayetlere temkinli yaklaşılması gerekmektedir.

Çalışmamız sırasında Herod krallığının siyasî, askerî ve dinî faaliyetleri ile birlikte aile içi ilişkileri hakkında en çok istifade ettiğimiz modern çalışmaların en önemlileri ise Celal Tevfik Karasapan'ın *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*,¹⁵ M. Şemseddin Günaltay'ın *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*,¹⁶ Paul Johnson *Yahudi Tarihi*,¹⁷ Simon Sebag Montefiore'nin *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*¹⁸ gibi Filistin, Kudüs ve Yahudi tarihi içerikli çalışmaları zikredebiliriz. Bunun yanında Herod'un imar faaliyetleri hakkında en fazla istifade ettiğimiz eserler arasında Teddy Kollek – Moshe Pearlman'ın *Jerusalem, Sacred of Mankind: a History of Centuries*,¹⁹ Menashe Har-El'in, *Golden Jerusalem*,²⁰ Muhittin Çeken'in *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*²¹ adlı çalışmalarını zikredebiliriz.

D. BAŞLANGICINDAN HEROD KRALLIĞINA KADAR KUDÜS TARİHİ

Ortadoğu, insanlık tarihinin kayıt altına alınan geçmişinin ilk merkezidir. İlk zamandan itibaren; İnsanoğlunun yaşam tecrübesine ev sahipliği yapan bu coğrafya, medeniyete doğru ilerleyişin de en büyük şahidi olmuştur. Hayatın nabzının attığı bu merkez Antik Dünya'dan günümüze kadar bu mahiyetini korumuş; hatta gittikçe insanoğlu için daha değerli bir coğrafya haline gelmiştir. Bugün Dünya'da en önemli şehirlerin başta gelenleri bu coğrafyada yer

¹⁵ Celal Tevfik Karasapan, *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*, II, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası, 1942.

¹⁶ M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

¹⁷ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi* (çev. Filiz Orman), İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.

¹⁸ Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi* (çev. Cem Demirkan), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.

¹⁹ Teddy Kollek –Moshe Pearlman, *Jerusalem, Sacred of Mankind: a History of Centuries*, Jerusalem, Tel Aviv-Haifa: Random House, 1967.

²⁰ Menashe Har-El, *Golden Jerusalem*, Jerusalem: Gefen Publishing House, 2004.

²¹ Muhittin Çeken, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Manisa, 2015.

almaktadır. Bu sebeple Ortadoğu’da hareketlilik, daha da önemlisi; ona sahip olma mücadelesi hiçbir zaman bitmemiş, bundan sonra da bitecek gibi gözükmemektedir.²²

İlk İslâm tarihi kaynaklarında Kudüs’ten İliya diye bahsedilmektedir. Filistin topraklarında, Lut Gölü ile Akdeniz arasında yer alan Kudüs,²³ verimli ve güvenli topraklara sahip olduğu için tarih boyunca ilgiye mazhar olmuştur. Sahip olduğu siyasî ve ekonomik değerlerin yanı sıra Kudüs’ü mühim kılan asıl sebep ise onun dini fonksiyonudur. Bu şehir üç ilahi dine ev sahipliği yapmış; onlarca peygamberin tebliğine şahit olmuş ve bu peygamberlerin medfun bulunduğu mukaddes topraklara sahiptir. İsrailoğulları’nın dinî ve siyasî kimliği bu şehirle şekillenmiş; Hristiyanlığın peygamberi Hz. İsa elçilik görevinde bu şehri merkeze almış; İslâmiyet’te ise Müslümanların ilk kiblesi bu şehir olmuştur. Yine Kudüs, Hz. Muhammed’in (s.a.v) tebliğinin evrenselleşmesini sağlayan “Miraç” olayına da ev sahipliği yapmıştır.²⁴ İşte bu sebeplerden dolayı Kudüs, sadece bir şehir değil; yeryüzünde paylaşılamayan en önemli toprak parçasıdır. Bu nedenle tarih boyunca Asur, Babil, Pers, Helen, Roma ve Bizans gibi pek çok imparatorluk Kudüs’te kendilerine has birer iz bırakmıştır.²⁵

Popüler bir geçmişe sahip Kudüs’e dair en erken arkeolojik bulgular MÖ. 4000 yıllarına kadar ulaşmaktadır. Kudüs’le ilgili yazılı kayıtlara ise ilk defa MÖ. 2000’li yılların başlarında rastlanılmaktadır. Kudüs, kuruluşundan itibaren Urusalim, Urusilimmu, Yerûşalayim, Yerûşalem ve Jerusalem gibi isimlerle anılmıştır.²⁶ (Herod döneminden günümüze kalan ana kaynak olan Josephus’un eserleri de Latince kaleme alındığı için şehirden Jerusalem olarak bahsedilmektedir.) Şehrin ilk kurucuları Kenanîler ya da bir diğer adıyla Fenikeliler diye bilinen halktır. Kenanîler, Girit ve Akdeniz’den gelen denizci bir kavimdir. Ayrıca bu çağda diğer milletlere nazaran daha yüksek bir kültür seviyesine sahip olmuşlardır.²⁷ Kenanîler’den sonra ise bölgeye Amoriler, Edomlular, Ferisiler, Moablular, Hititler ve daha başka halklar gelmiştir. Bu halklar, başında kendi kralları olmakla birlikte çoğu zaman siyasî, askeri ve stratejik açıdan

²² Levent Ünalın, Ahmet Ali Gökdemir, *Jerusalem*, İstanbul: Melek Yayınları, 2012, s. 16.

²³ Ya’kubî, *Kitâbü’l-Büldân*, s. 166.

²⁴ Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 323.

²⁵ Harman, “Kudüs”, s. 323; Michael Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi* (çev. Sevinç Altınçekiç), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2011, s. 12.

²⁶ Harman, “Kudüs”, s. 323.

²⁷ Karasapan, I, 10; Günaltay, s. 289.

dönemin güçlü devletlerine tabi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁸ Daha sonraları ise bu coğrafyaya İsrailoğulları gelmiş ve onlar yerli halka *Palishtin* ve *Pleshed* isimlerini vermiştir. Asırlar sonra Helen veya Roma döneminde bölgenin adı Palestine (Filistin) olmuştur.²⁹

Bölgenin İsrailoğulları ile ilk tanışması ise Hz. İbrahim döneminde gerçekleşmiştir.³⁰ Hz. Mûsâ ile Mısır'dan çıkan İsrailoğulları çölde kırk yıl boyunca imtihan edilmiş, bu esnada da Hz. Mûsâ vefat etmiştir. Onun vefatından sonra Allah (c.c) Yûşa'yı (as.) önder kılmıştır. Yûşa (a.s) öncülüğünde Kudüs'ü kuşatan İsrailoğulları yaklaşık altı ay sonra şehre hâkim olmuştur. Yûşa'dan (a.s) sonra ise bu şehre yerleşen İsrailoğullarını Hazekiel (Zülkifl) ve İlyas peygamberler Allah'ın dinine davet etmişlerdir.³¹

30 yaşındaki genç kral Hz. Dâvûd ile birlikte İsrailoğulları, kraliyet merkezini Kudüs'e taşımıştır. Daha önce hiçbir boyun sahip olmadığı bu şehrin merkez olması; 12 İsrail kabilesi tarafından memnuniyetle kabul edilmiştir.³² Böylece İsrailoğulları'nın Yahudi tarihinde dört asır sürecek olan monarşik dönemi, Hz. Dâvûd öncülüğünde Kudüs'ün başkent olmasıyla başlamıştır. Dâvûd (a.s) Kudüs'ü başkent yaptıktan sonra da bölgedeki diğer güçler olan Moavlıları, Edomluları, Amalikalıları, Medyenlileri ve Suriyelileri hâkimiyeti altına almıştır. Böylece Kudüs, Dâvûd (a.s) ile birlikte bölgede canlı ve güçlü bir şehir haline gelmiştir.³³

Bürokrasi ve siyasete önem veren Hz. Dâvûd; krallığının yeni merkezi Kudüs'ü baştan sona imar ettirmiştir. İdarî, askerî, dinî ve sivil yapılar bir plan ve düzen içerisinde imar edilerek yeni ve düzenli bir şehir kurulmuştur.³⁴ Kudüs'e kraliyet sarayı, kale ve kışla inşa ettiren Hz. Dâvûd ayrıca ahit sandığının muhafaza edildiği bir Mâbed yapmak istemiştir.³⁵ Mâbed alanını

²⁸ Günaltay, s. 290; Ali Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2006, s. 18.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları* (1948-1988), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988, s. 3

³⁰ Karasapan, s. 18; Günaltay, s. 289; Harman, "Kudüs", s. 325.

³¹ Taberi, I, 435.

³² Karasapan, s. 29; Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 24.

³³ Karasapan s. 30.

³⁴ Günaltay, s. 319.

³⁵ Harman, "Kudüs", s. 325.

tespit ettikten sonra İsrailoğulları'nın ileri gelenlerini çağırarak fikrini paylaşmış fakat bu vazifeyi Hz. Süleyman'a bırakmıştır.³⁶

Hz. Süleyman, güç ve istikrar bakımından kusursuz olarak devraldığı devlette, siyasî ve iktisadî girişimlerde bulunmuştur. Onun devletinin sınırları geniş, askeri çok çeşitli ve gücü muazzamdı. Ondan önce ve sonra gelen hiçbir peygambere bu kadar büyük mülk ve güç verilmemişti.³⁷ Bölgedeki diğer güçlerle uzlaşmaya ve ticarî faaliyetlere önem veren Hz. Süleyman Kudüs'ün ticaret güzergâhı üzerinde, imkânları elverişli ve popüler bir ticaret şehri olmasını sağlamıştır.³⁸ Ayrıca krallığını 12 eyalete ayırmış; her eyalet 1 ay süre ile Kudüs'ün yiyecek ve içecek gereksinimini karşılamakla yükümlü olmuştur.³⁹ Kur'an'da da belirtildiği üzere hayvanlar ve cinler de Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş,⁴⁰ bu taife onun isteği üzerine Kudüs'ü yeni baştan inşa etmiştir. Emrine verilen bu devasa güç ile olsa gerek büyük şehir düzenleme projesi için Yemen'den çıkan bir bakır kaynağından üç gün bütün binaların ihtiyacı kadar bakır getirtmiştir.⁴¹

Hz. Süleyman dönemi Kudüs'ünde şüphesiz en büyük ve önemli faaliyet Mâbed'in inşa edilmesidir. Az önce de bahsettiğimiz gibi Mâbed inşa etme fikri esasında Hz. Dâvûd'a aitti. O, yer tespitini yapıp araziye de aldıktan sonra ulema ile yaptığı istişareden sonra bu ulvî vazifeyi oğlu Süleyman'a (a.s) bırakmıştır. Süleyman (a.s) da krallığının dördüncü yılında Mâbed'i yapmaya başlamıştır. Tamamlanması ise 7 sene sürmüştür (yaklaşık MÖ. 967 veya 953).⁴² Süleyman (a.s.), Mâbed'in inşasını tamamlandıktan sonra babasından kalma ahşap sarayın yerine daha muhteşem bir saray inşa ettirmiştir. Kraliyet sarayı şehirdeki en büyük ve en gösterişli bina olmuştur. Bu sarayın tamamlanması ise yaklaşık 13 yıl sürmüştür.⁴³ İç sarayda taht odası ve Hz. Süleyman'ın haremî, sarayın en önemli kısmını oluşturmuştur. Ayrıca burada

³⁶ Taberî, I, 485; Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 56.

³⁷ İbn Kesîr, II, 193.

³⁸ Günaltay, s. 326.

³⁹ Günaltay, s. 329; Harman, "Süleyman", s. 57.

⁴⁰ Neml, 17/27.

⁴¹ İbn Kesîr, II, 189.

⁴² Harman, "Kudüs", s. 325; Hikmet Tanyu, "Ağlama Duvarı", *DİA*, I, İstanbul, 1988, s. 474; Ünalın-Gökdemir, s. 27.

⁴³ Karasapan, s. 32.

Hız. Süleyman'ın gözdesi Mısır Prensesi için görkemli bir köşk inşa edilmiştir. Sarayın müstemilatı içinde kapıkulları ve süvariler için kışla, silah depoları ile atlar için büyük ahırlar yapılmıştır.⁴⁴ Bilgeliği ile meşhur olan Süleyman (a.s), kırk senelik krallığında ticari ve diplomatik hamlelerle Kudüs'ü bölgenin en önemli şehri haline getirmiştir.⁴⁵

Hız. Süleyman döneminde birlik ve beraberliğin yanı sıra yüksek refah seviyesine de başkentlik eden Kudüs, onun vefatından sonra bu büyüsunü kaybetmiş; krallık kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁶ Hız. Süleyman'ın oğlu Rehoboam döneminde vergi ve benzeri bazı idarî tasarruflar bahane edilerek İsrail'in on kabilesi, Yeroboam liderliğinde ayaklanmış ve Şekem merkezli İsrail Krallığı'nı kurmuştur. Kudüs ise Rehoboam'a sadık kalan iki kabilenin oluşturduğu Yahuda Krallığı'na başkent olarak yola devam etmiştir. Bu siyasî ve coğrafi ayrılık Hız. Dâvûd ve Hız. Süleyman'ın büyük emeklerle mamur hale getirdikleri Kudüs'ün eski debdebeli günlerini kaybetmesine yol açmıştır.⁴⁷ Kudüs, Mısır ile Suriye arasında önemli geçiş noktasında bulunması sebebiyle dış güçlerin hedefi haline gelmiştir. İsrail krallığının ayrılmasıyla yeterince zor dönem geçiren Yahuda Krallığı Mısır'ın da tacizlerine maruz kalarak güney bölgelerindeki bazı toprakları da Mısır'a vermek zorunda kalmıştır. Bunu ise Asurlular'ın tacizleri takip etmiş ve Kudüs Asur'a vergiye bağlanmıştır.⁴⁸

Üst üste yaşanan bu siyasî krizler Kudüs'ün dinî hayatında da bir takım değişikliklere yol açmış; Yahuda kralı tanrısından umudunu kesince; Asurlular'ın gözüne girebilmek amacıyla Kudüs'e Asur tarzında bir sunak inşa ettirmiştir. Böylece Kudüs'te putperest inanç tarzı yayılmaya başlamıştır. Ancak daha sonra Yahudi Peygamber İşıya ve Kral Hizkiya (Hezekiah MÖ. 727-698) döneminde ise manevi bir uyanış sağlanmıştır. Bu dönemde Kudüs'te siyasî ve dinî reformlar gerçekleşmiş; kapatılan Mâbed putlardan arındırılmış ve yeniden ibadete açılmıştır.⁴⁹

⁴⁴ Günaltay, s. 326; Harman, "Süleyman", s. 57.

⁴⁵ Karasapan s. 33.

⁴⁶ Brenner, s. 12, Ünal-Gökdemir, s. 28.

⁴⁷ Karasapan s. 34; Günaltay, s. 331.

⁴⁸ Oğuz Haluk, *Musevilik*, İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları, 1971, s. 14; Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi Yahudiliğin Mimarı Ezra*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 32.

⁴⁹ Harman, "Kudüs", s. 325.

Kral Yoşıya (MÖ. 640-609) ve Yahudi Peygamber Yeremya döneminde ise Kudüs, Hz. Süleyman'dan sonra ilk defa büyük çaplı yenilenmeye şahit olmuş; eski dini-tarihi fonksiyonu canlanmıştır. Bu dönemde putperest unsurlarla donatılan Kudüs yeniden arındırılmıştır.⁵⁰ Kral Yoşıya döneminde Babil-Mısır arasında siyasî krizler başlamış; Kudüs de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Sonuç olarak bu mücadelede Babil galip gelmiş ve Kudüs'ü de vassalı ilan etmiştir (MÖ. 602). Bu yeni yönetimi benimsemek istemeyen şehir halkı ise isyana kalkışmış; Babil kralı Nebukadnezar (Buhtunnasr) bu defa Kudüs'ü yerle bir etmiştir. İşgal sırasında Mâbed'in ve sarayın yıkılmasıyla çöküntüye uğrayan şehir halkı ise Babil'e sürülmüştür (MÖ. 587).⁵¹ Rivayete göre Allah, bu dönemde peygamber olan Yeremya'ya İsrailoğulları'nın üzerine ateşe tapan Mecusileri ve çeşitli afetleri musallat edeceğini vahyetmiştir. Bunun üzerine de Yeremya, son bir defa daha halkını ve kralını uyarmıştır. Fakat onlar güç ve imkan içerisinde şırmamış; kitaplarını bir kenara bırakmışlardır. Allah da Buhtunnasr'a onların saray, kale ve diğer bütün yapılarını hatta Mâbed'i bile yerle bir ettirmiştir. Kudüs'ü ıssız ve harabe bir şehir haline getirtmiştir. Buhtunnasr bütün şehri virane hale getirdikten sonra olacakları bilip halkını uyarmaya çalışan Yeremya'yı çağırıştır. Kral ona bütün bu olanları nereden bildiğini sormuş; o da her şeyi Allah sayesinde bildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Buhtunnasr İsrailoğulları'nın vurdumduymazlığına şaşırılmış ve Yeremya'ya zarar vermeden serbest bırakmıştır.⁵²

Bu istila sürecinde şehir halkını en çok yaralayan ise Mâbed'in de yıkılıp yağmalanması olmuştur. Tunç sütunlar, ayaklıklar ve havuz parçalanmış; dinî törenlerde kullanılan kaplar, kürekler, fitil maşaları, tabaklar, altın-gümüş buhurdanlar ve bakraçlara el konularak Babil'e götürülmüştür. Mâbed'in yıkılışı, Kudüs tarihinde yaşanan en büyük travmadır ve hala nesilden nesile anlatılmaktadır.⁵³

Sürgünden yaklaşık elli yıl kadar sonra Babil İmparatorluğu, Persler tarafından yıkılınca (MÖ. 538); Pers İmparatoru Koreş (Kirus/Cyrus) tebaasına karşı hoşgörülü olup; onlara dini, idari ve kültürel özerklik tanımıştır. Bu politika Pers hâkimiyetindeki değişik din ve millet

⁵⁰ Brenner, s. 22.

⁵¹ Günaltay, s. 356; Ünalın-Gökdemir, s. 28.

⁵² İbn Kesîr, II, 200.

⁵³ Brenner, s. 19-20; Tanyu, "Ağlama Duvarı", s. 474-475; Kurt, s. 32.

mensuplarına uygulandığı gibi Yahudilere de uygulanmıştır. Böylece Yahudiler Kudüs’e geri dönüp kendi dini ve siyasî otonomilerini kurma fırsatı yakalamıştır (MÖ. 539).⁵⁴ Babil’den Filistin’e göçler başlamış, yarım asır boyunca sessiz, harabe ve kimsesiz kalan Kudüs yeniden canlanmıştır (MÖ. 539). Koreş’in izni ve yardımları ile Hz. Süleyman’ınki kadar gösterişli olmasa da ikinci Mâbed inşa edilmiştir. Tamamlanması 7 sene süren bu ikinci yapıya “Zorobabel Mâbedi” de denilmektedir. II. Mâbed, birincisine göre çok daha sade ve az donanımlı olmasına rağmen, Yahudiler nezdinde birincisinden çok daha etkileyici bulunmuştur. Zira Mâbed, Kudüs şehrinin harabelikleri arasında inşa edildiği için, bu yapılar arasında muhteşem bir görüntü arz etmiştir. Bu tarihten itibaren Kudüs’ün idaresi sivil idareden dinî bir yönetim sistemine geçmiş; Pers kralına karşı kohen gadol⁵⁵ sorumlu olmuştur.⁵⁶

Mâbed’in inşa edilmesinin ardından şehirde 60 sene süreyle huzur ve asayiş hâkim olmuştur. Pers krallığına bağlı vali statüsünde olan Nehemya, şehrin maddi imar ve inşasını; Ezra ise manevi imar ve inşasını sağlayarak Kudüs’e eski canlılığını kazandırmıştır. Nehemya ilk adım olarak şehir surları hakkında bir durum tespiti yaptırmıştır. İkinci adım olarak surların inşası için Yahudileri gruplara ayırmış; üçüncü aşamada ise yapıları kontrol ederek inşa faaliyetlerini sonlandırmıştır. Ezra’nın gayretleriyle ise dinî ve etnik açıdan yeni bir Yahudi kimliği oluşturulmuştur. Bu yüzden Yahudi tarihinde Ezra, “İkinci Mûsâ” olarak taltif edilmiştir. Hz. Dâvûd’tan itibaren Yahudilerin gerçek anlamda siyasî başkentliğini yapan Kudüs, bu dönemde “manevi başkent” olma özelliğini kazanmıştır.⁵⁷

Ezra’dan sonra Helenler’in Kudüs’e hâkim olmasına kadar bir asırlık sürede Kudüs’le ilgili çok fazla bilgi yoktur. Pers yönetimi çok çabuk güçlenmekle birlikte, o oranda da gücünü kaybetmiştir. Bu sırada Yunanistan’ın kuzeyinde ortaya çıkıp güçlenen Makedonlar, Büyük İskender liderliğinde Pers hâkimiyetine karşı batıdan doğuya doğru istila hareketine başlamıştır. Sıra Kudüs’e geldiğinde İskender, kohen gadol Jaddua’dan kendisine tabi olmasını

⁵⁴ Karasapan, s. 45; Ünal-Gökdemir, s. 28;

⁵⁵ Kohen: Yahudilikte din adamı.

⁵⁶ Ezra 6/15; Haluk, s. 16; Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 475.

⁵⁷ Günaltay, s. 367; Brenner, s. 26.

istemiştir. Pers Devletine bağlı kalacakları cevabı gelince de Kudüs'e yürümüş ve şehri hâkimiyeti altına almıştır.⁵⁸

İskender'in hâkimiyeti bölgeden rüzgar gibi geçmiş; onun aniden ölümüyle toprakları diydoklar⁵⁹ tarafından paylaşılmıştır. Mısır merkezli Ptolemi (Ptolemaeus) Hanedanı'ndan Ptolemi Soter (MÖ.323-285), bir Şabat günü Kudüs'e hâkim olmuş; şehir halkına iç işlerinde özgürlük tanımıştır.⁶⁰ Şehrin idaresi kohen gadola⁶¹ bırakılmış; isyan çıkarılmadığı ve vergilerin düzenli ödendiği süre boyunca şehre huzur ve sükunet hâkim olmuştur. Mâbed Kudüs'ün dinî ve sosyal hayatının merkezi haline gelmiş; sofer⁶² adı verilen sınıf da toplumsal açıdan önem kazanmaya başlamıştır. II. Ptolemi zamanında ise diyaspora Yahudileri, yıllık kişi başı yarım şekellik⁶³ teberrularını Kudüs'e göndermeye başlamıştır. Fırsat bulanlar ise hac maksadı ile Kudüs'ü ziyaret etmeye çalışmıştır.⁶⁴

Ptolemeler'in Filistin'deki hâkimiyeti yaklaşık bir asır sürmüştür. MÖ. 198 yılında Suriye merkezli Selevki kralı III. Antiyohus (Antiochus III) (MÖ. 222-187), Ptolemeleri Kudüs dahil Asya kıtasında bulunan topraklardan çıkarmıştır. Selevki kralı Büyük Antiyohus, Yahudilere “babalarının yaşadıkları kurallar” çerçevesinde şehirde yaşama hakkı tanıyan bir ferman yayınlamıştır. Mâbed'in ihtiyaçlarına destek olmuş, halkın vergilerini de azaltmıştır. Yahudiler üç yıl süreyle, kohenler ve soferler ise hayat boyu vergiden muaf tutulmuştur. Bu durum Helen kültürünün Kudüs'te yayılmasına kapı aralamıştır.⁶⁵

IV. Antiyohus Epifanes (MÖ. 175), ise tahta geçince Kudüs halkını Helenleştirmek için radikal adımlar atmıştır. Ülkeyi tek bir kültür potasında eritmek isteyen Antiyohus; Greklerin putperest adetlerini herkese benimsetmek istemiştir.⁶⁶ Politikasına destek veren Yason'u

⁵⁸ Karasapan s. 48.

⁵⁹ Diydok: Bölge valisi.

⁶⁰ Günaltay, s. 370.

⁶¹ Kohen gadol: Yahudilikte en yüksek rütbeli din adamı.

⁶² Sofer: Tevrat yazarları.

⁶³ Şekel: Antik dönemden itibaren Yahudilerin kullandıkları para birimidir.

⁶⁴ Makabelerin Birinci Kitabı 1/1-9; Haluk, s. 16.

⁶⁵ Günaltay, s. 374; H.G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi* (Çev. Z. İhsan), İstanbul: Varlık Yayınevi, 1972, s. 92.

⁶⁶ Harman, “Kudüs”, s. 325; Brenner, s. 422.

(Jason) da kohen gadol ilan etmiştir. Böylece yeni kohen gadol Kudüs'ü Helenistik polis (Helen şehri) kimliğine büründürmek için çalışmalara başlamıştır.⁶⁷ MÖ. 169 yılında Yahudiler arasında meydana gelen fikir ayrılığından faydalanan kral IV. Antiyohus Mâbed'i yağmalayarak Helen tapınağı haline getirmiştir.⁶⁸ Selevki kralı Antiyohus'un zorla Helenleştirme politikasına tepkili olan şehir halkı sonunda ayaklanmış ve yönetime el koymuştur (MÖ. 140). Böylece Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman döneminde olduğu gibi Kudüs, tekrar Yahudilerin dinî ve siyasî merkezi haline gelmiştir.⁶⁹

Kudüs'te Helen rüzgarına karşı İsrailoğulları'nın gerçekleştirdiği isyanın başarılı olmasıyla kurulan Haşmonayim Krallığı (MÖ. 140-37) yaklaşık yüz yıl boyunca şehrin özgür ve kısmen refah içerisinde yaşamasını sağlamıştır. Haşmonay idaresinin en başarılı dönemi 30 yıl süreyle Kudüs'ü yöneten Yohanan Hırkanus zamanı olup bu dönemin en önemli yapısı ise Baris Kulesi'dir. Bu dönemde Kudüs'ün batı tepesinin aşağı yamacında yeni bir saray ve Mâbed'e uzanan bir de köprü inşa edilmiştir. Kral öldüğünde ise tahtını karısı Salome Alexandre'ye (MÖ. 76-67) bırakmıştır.⁷⁰ Haşmonayim Krallığı'nda ilk ve son kraliçe olan Salome bu krallığın özgür son lideri olmuştur.⁷¹ Kadından baş kohen olamayacağı için bu dönemde din ile devlet işleri ayrılmış, yönetim kraliçeye ait olurken baş kohenlik vazifesine de kohen olan oğlu II. Hırkanus getirilmiştir. Kraliçe Salome öldükten sonra ise baş kohen oğlu yönetimin de başına getirilmiş ve tekrar din ile devlet işleri birleşmiştir.⁷² Fakat II. Hırkanus'un mizacının yönetime uygun olmadığını düşünen kardeşi II. Aristobulus, abisinin yerine kral olmayı aklına koymuş ve iki kardeş arasında anlaşmazlıklar başlamıştır. II. Aristobulus Jericho yakınlarında Aağabeyi II. Hırkanus'u mağlup edince Hırkanus iktidar sevdasından vazgeçmiş; iki kardeş Mâbed'de barışmıştır. Az önce de bahsettiğimiz gibi mizacı savaşa ve rekabete uygun olmayan II. Hırkanus tüm yetkilerini kardeşine devrederek krallığı terk etmiş ve Petra'ya

⁶⁷ Brenner, s. 42.

⁶⁸ Günaltay, s. 376.

⁶⁹ Ünal, s. 29.

⁷⁰ Günaltay, s. 378.

⁷¹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 1; *Encyclopaedia Judaica*, "Hasmoneans", VII, 1456.

⁷² Arif Arif, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Kuds*, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, Beyrut: 2005, s. 93; *Encyclopaedia Judaica*, "Hyrcanus II", VIII, 1146.

yerleşmiştir.⁷³ Burada Hindistan'dan gelen baharat ticareti ile zenginleşen II. Hırkanus, yardımcısı ve aynı zamanda Herod'un babası olan II. Antipater'in nasihat veya kışkırtmaları ile geri dönmeye karar vermiştir. Zaten II. Antipater, II. Hırkanus'un veziri olduğundan beri devleti asıl yöneten kişi olmuştur. II. Hırkanus II. Antipater'i dinleyip Nabatî kralı Aretas'ı da kardeşi II. Aristobulus'a karşı kışkırtarak ondan destek almış ve krallığı ele geçirmek için mücadeleye başlamıştır.⁷⁴

Bu dönemde Roma üç kıtaya yayılmış ve bu coğrafyada hüküm süren uygarlıkları himaye eden büyük bir imparatorluk olmuştur. Tam da bu sıralarda Roma lejyonları⁷⁵ komutan Pompeius (MÖ.106-48) emrinde Suriye'yi topraklarına katmaktaydı (MÖ. 64). İki kardeş ise elçilerini Suriye'de bulunan Pompeius'a göndererek; onun bu hadisede hakem olmasını rica etti.⁷⁶ Pompeius da bu tartışmada hakem olmayı kabul etti. Aslında doğu seferleri için Suriye'ye gelen bir kumandana, yakınında bulunan küçük bir krallığın yönetim krizi yaşadığını belirtmek, işgal için açık davetten başka bir şey değildir. Nitekim başlangıçta Pompeius bu konuda iyi niyetli bir hakem gibi görünmek istemiş; iki prence de kendi kararını beklemlerini emretmiştir. Fakat Roma'nın gücünü tam manasıyla idrak edememiş olan II. Aristobulus antlaşma şartlarına uymayınca Pompeius MÖ. 63 yılında Kudüs'ü kuşatmıştır.⁷⁷

Pompeius teslim olmakta direnen şehri yaklaşık üç ay boyunca ele geçirmeye çalışmıştır. Çünkü derin bir vadi kenarına örülü Kudüs surları Roma ordusuna geçit vermemiştir. Rivayete göre bu derin vadiler doldurulup üzerine kuleler dikildikten sonra bir sebt gününde Kudüs'e girilmiştir. Bugün Yahudiler için özel bir gün olup kendilerini ibadete adadıklarından kimse savunmada bulunmamıştır. Öyle ki Roma askerleri Mâbed'e girdiklerinde kohenler kurban takdimine devam etmiş; bu esnada binlerce kohen öldürülmüştür.

⁷³ Josephus, *The Antiquities of The Jews*, XIV, 1; *The Wars of The Jews*, I, 6; *Encyclopaedia Judaica*, "Aristobulus", III, 441.

⁷⁴ *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II, Antipas", III, 76; *Encyclopaedia Judaica*, "Hyrcanus II", VIII, 1146; Montefiore, s. 72.

⁷⁵ Lejyon: Roma'da süvari ve piyadelerden oluşan askeri birliktir.

⁷⁶ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 3.

⁷⁷ Arif, s. 93; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II-Antipas", III, 76; *Encyclopaedia Judaica*, "Aristobulus II", III, 441; *Encyclopaedia Judaica*, "Hyrcanus II", VIII, 1145.

Yaklaşık on bin kişinin öldürüldüğü kuşatmada, şehir surları da yerle bir edilmiştir.⁷⁸ Kudüs'e kadar gelen Pompeius, Yahudilerin tek tanrılı inançlarını küçümse de bu inancı gizemli buluyor olsa gerek ki Mâbed'e girmeden dönmemiştir. Sadece yüce rahibin yılda bir defa girebildiği ve içerisinde ahit sandığının bulunduğu Kutsalların Kutsalı'na kadar girerek bütün Mâbed'i incelemiş; ancak değerli eşyalara dokunmamıştır. Böylece mukaddes şehir artık Roma'nın sınırlarına dahil olmuştur. Pompeius ise kendisine sadık kalan II. Hırkanus'a valiliği bırakarak Asya zaferini kutlamak üzere Roma'ya dönmüştür.⁷⁹

Roma'nın Filistin bölgesine ihtişamlı ve bir o kadar da zâlimâne gelişi Haşmoniler'i durdurmaya yetmemiştir. Bu yüzden yaklaşık yirmi üç yıl boyunca Haşmonay sülalesinin diğer kanadı idareyi geri alabilmek için uğraşmıştır. Hem iç savaşın hem de Pompeius istilasının yaralarının sarılmaya çalışıldığı bu süreçte halk sürekli isyan halinde olmuştur. Şehir tam da böyle bir bunalım içerisindeyken Crassus (MÖ. 115-53) askerleri ile bölgeye gelmiştir (MÖ. 53). Sezar'ın (MÖ. 100-44) hem akıl hocası hem de kumandanlarından biri olan Crassus, Roma'nın belki de en zengin insanlarından biriydi. Paradan başka hiçbir şeye kıymet vermeyen bu adam, aynı zamanda çok da zalimdi. Crassus, ömrünün son demlerinde Pers ve Selevki topraklarında yükselen Partlar'ı yenilgiye uğratmak için sefere çıkmıştır.⁸⁰ Seferin masraflarını çıkarmak için Kudüs'ü yağmalayan Crassus, Mâbed'deki 2000 talent altına da el koymuştur.⁸¹ Savaş için gerekli sermayeyi toplamalarına rağmen Romalılar hem coğrafyaya hâkim olamadıkları hem de Partlar'ın savaş stratejisini çözemedikleri için doğuda ağır bir yenilgi yaşamışlardır. Sonuçta Part kralı II. Orodes (MÖ. 58-38), Yahudi dostlarının intikamını Crassus'dan almıştır (MÖ. 58). Bu karşılaşmada Crassus ile birlikte 20.000 askeri ölmüş; 10.000 askeri de esir alınmıştır. Ayrıca Part kralı II. Orodes, tamahkârlığının ve

⁷⁸ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 4; Kamil Jamil Asalî, *Jerusalem in History*, Scorpion Publication, Essex: 1989, s. 75.

⁷⁹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 6; Arif, s. 93; Harman, "Kudüs", s. 325; Johnson, s. 108.

⁸⁰ Ercüment Yıldırım, "Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Sa. 7, s. 50.

⁸¹ Talent: Kullanıldığı dönemlerde büyük meblağlar söz konusu olduğunda bu ölçü birimi ile dönemin kullanılan parası ölçülüp ödeme yapılırdı. Ölçü olarak genellikle bir anfora ya da bir ayak küp hacminde su miktarını ifade eder. Bir ayak-küp su genellikle 27 kg'dır.

zalimliğinin cezası olarak öldürüldükten sonra Crassus'un ağzından içeri erimiş altın döktürmüştür.⁸²

Bu gelişmeler yaşanırken II. Hirkanus'un veziri ve Herod'un babası olan II. Antipater, gerek Haşmonay sülalesinin kendi arasında yaşadığı iç krizde gerekse Roma'nın Filistin toprakları dışında yaşadığı krizlerde Roma'nın çıkarlarını gözetmiş; sırtını Roma'ya yaslayarak güçlenmeyi aklına koymuştur. MÖ. 48 yılında İmparator Sezar ile Komutan Pompeius arasında siyasî bir sürtüşme başlayınca Pompeius Mısır'a kaçmıştır. Sezar'ın ordusu Pompeius'u öldürmek için Mısır'a gittiğinde Kleopatra'nın ihanetiyle karşılaşmış ve İskenderiye'de kapana kısılmıştır. İşte tam da bu esnada aslında Pompeius'un dostu olan II. Antipater, stratejik bir hamle yaparak Sezar'ın tarafına geçmiştir. İskenderiye'ye üç bin kişilik Yahudi ordusunu gönderen II. Antipater Sezar'ın kurtarıcısı olmuştur.⁸³ Yahudi tarihçilerin aktardığına göre bu, sıradan bir askeri destek değil, Sezar için kritik bir yardım olmuştur. Bu şaşırtıcı destek sayesinde de II. Antipater, Sezar'ın güvenini kazanmıştır.⁸⁴ Bu iyiliği karşılıksız bırakmayan Sezar, II. Hirkanus'u baş kohen, II. Antipater'i ise Yahuda Valisi olarak atamıştır. Ona ve ailesine Roma vatandaşlığı vermiş ve ömür boyu vergiden muaf tutmuştur. Herod da bu sıralarda ilk gençlik yıllarında olup, babasının gayreti sayesinde Roma vatandaşlığı kazanmıştır.⁸⁵ Sezar'ın iyilikleri Edomlu aileyle sınırlı kalmamış, Filistin bölgesine de tezahür etmiştir. Esasında Roma topraklarında paganizm haricindeki diğer bütün dini kültler yasak iken Sezar bu bölgeye özerklik vermiş; hem dinî hem de sosyal alanlarda hoşgörülü bir yönetim benimsemiştir. Roma ile ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bu çalkantılı dönemde Herod ortaya çıkmış ve kısa zaman sonra o bu toprakların yeni hâkimi olmuştur.⁸⁶

⁸² Josephus, *The Antiquities*, XIV, 7; *The Wars of The Jews*, I, 8; Harman, "Kudüs", s. 325; Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi* (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2005, s. 73; Montefiore, s. 75.

⁸³ Montefiore, s. 75.

⁸⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 9; Mahmut Nânâ, *Yahudi Tarihi* (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2008, s. 377-378; Çeken, s. 32.

⁸⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 9; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II, Antipas", III, 76; Kollek – Pearlman, s. 95.

⁸⁶ Hatice P. Erdemir- Halil Erdemir, "Kudüs'te Yahudi İsyanı ve Yahudiler", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı-Middle East Special Issue*, 2010, s. 119.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRALLIĞINA KADAR HEROD'UN HAYATI

A. DOĞUMU VE AİLESİ

MÖ. 37-4 yılları arasında Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak Kudüs merkezli bir krallık kuran Herod (Herodes, Hirodes), MÖ. 73 yılında doğmuştur. Babası II. Antipater, annesi ise Kıbrıslı'dır (Cyprus).⁸⁷ Ailesinin kökeni Kudüs'ün güneyinde yaşayan ve aynı zamanda Hz. Yakup'un oğlu Esav'ın torunları Edomlular'a dayanmaktadır. Edomlular, çetin pagan savaşçılar olmakla birlikte İsrailoğulları'na hem nesep hem de mesafe olarak en yakın halk sayılmaktaydı. Hatta rivayete göre Tanrı Tevrat'ta, İsrailoğulları'na Mısır'dan çıkınca Edomlular'ın topraklarına ve halkına zarar vermeyi yasaklayarak bu iki halk arasındaki bağları hatırlatmıştır.⁸⁸ Fakat zaman içerisinde bu iki halk arasındaki bağlar gerginleşmiş hatta kopmuştur. Bu kopmanın sebebi ise Kudüs'ün üçüncü kuvvetler tarafından işgal edildiği bir dönemde Edomlular'ın da fırsattan istifade ederek Kudüs topraklarının bir kısmını kendi topraklarına katmasıdır. Bu olaydan sonra Edomlulara karşı kin besleyen İsrailoğulları, Haşmoni Krallığı'nın Yohanan Hırkanus (MÖ.134-104) döneminde bu toprakları işgal etmiştir. Hatta Yahudilik bir millet dini olmasına rağmen bu homojen çembere Edomlular da dâhil edilmiştir. Halk kılıç zoru ile Yahudileştirilip, sünnet edilmiştir.⁸⁹ İşgalden yıllar sonra Haşmoni Kralı Alexander Yannay (MÖ.103-76) döneminde ise Herod'un dedesi I. Antipater, krallığın Edom valisi seçilmiştir. Böyle aristokrat bir ailede yetişen Herod'un babası II. Antipater ise iyi bir eğitim almış; üst tabakanın, destek ve sempatisini kazanmıştır. Daha sonra seçkin bir Arap ailesinin kızı Kıbrıslı ile evlenmiştir.⁹⁰ Sahip olduğu bu eğitim ve yetenekler II. Antipater'in önce Yahuda bölgesi askeri lideri olmasını sonra Haşmoni Kralı II. Hırkanus'un baş danışmanı olmasını, ömrünün son demlerinde ise Sezar'ın Filistin bölgesinde gözde adamı olmasını sağlamıştır.⁹¹ Herod Krallığı'nın kurulması da bu ikili (baba II. Antipater ve Kral II.

⁸⁷ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; "The Illnesses of Herod The Great", *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 280.

⁸⁸ Mezmurlar, 83/7.

⁸⁹ Nânâ, s. 347.

⁹⁰ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 1.

⁹¹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II- Antipas", III, 76.

Hırkanus) arasındaki ilişkilerden cereyan etmiştir. Aslında Herod babasının bağlantıları ve girişkenliği ile bir krallık kurmuştur.⁹²

Sonradan Yahudi olan Edom soyundan gelmesinin yanı sıra Herod'un annesi aslen Arap'tır.⁹³ Melez olan Herod'un kaynaklarda geçtiğine göre dört de kardeşi bulunmaktadır. Bu kardeşlerden biri kız üçü erkektir. Kız olanın adı Salome olup erkek kardeşleri sırasıyla Phasael, Pheroras ve Joseph'tir.⁹⁴ Abisinin adının Phasael yani Faysal olup Arap isimlerinden gelmesi soyunun bir taraftan Araplara dayandığına da işarettir.⁹⁵ Herod ailesine karşı oldukça bağlı ve düşkün idi. Onun bu bağlılığını anne-babasının ve kardeşlerinin ismini kentlere veya yapılara vermesinden anlamak mümkündür. Bununla birlikte kız kardeşi Salome, daha sonraki olaylarda oynadığı rollerde görüleceği gibi sarayın en acımasız, vicdansız ve hırslı kadını olarak tarihe geçmiştir.⁹⁶

Krallığından önce Doris denen Edomlu bir kadınla evliliği bulunan Herod, Roma'nın Kudüs valisi olacağı sıralarda Yahudiliği konusundaki iddiaları bir nebze olsun susturabilmek ve krallığına meşruiyet kazandırmak için son Haşmoni Kralı ve babasının da danışmanlığını yaptığı II. Hırkanus'un torunu Mariamne ile evlenmiştir.⁹⁷ Bu evlilik haricinde hem keyfine düşkün olması hem de eşi Mariamne'yi öldürttüktan sonra yaşadığı psikolojik buhran sebebiyle yaklaşık sekiz evlilik daha yapmıştır. Özellikle son evliliklerinde şecerelerine dahi bakmadan yalnızca güzellikleri, ismi veya cismi Mariamne'ye benzediği için evlilikler yapmıştır.⁹⁸ Mariamne ve Doris haricinde kaynaklarda geçen eşleri: Mariamne II, Malthrace, Kleopatra, Pallas, Phedra ve Elpis'dir. Doris'ten Antipater II (Antipas); Mariamne'den Alexander ve Aristobulus haricinde iki de kız; Mariamne II'den Herod Philip; Malthrace'den Archelas, Antipas ve Olympias; Kleopatra'dan Philip; Pallas'dan Phasael; Phedra'dan Roxane; Elpis'den

⁹² Günaltay, s. 380.

⁹³ Nicholas De Lange, *Yahudi Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi* (çev. Sevil Atauz, Akın Atauz), İstanbul 1987, IV, 25-26; Roger Garaudy, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin* (çev. Cemal Aydın), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2011, s. 120.

⁹⁴ *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II-Antipas", III, 76.

⁹⁵ Garaudy, s. 120.

⁹⁶ Karasapan, I, 60; Johnson, s. 108.

⁹⁷ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; *Encyclopaedia Judaica*, "Mariamne (Mariamme)", XI, 999; Çeken, s. 32.

⁹⁸ Montefiore, s. 86.

Salome dünyaya gelmiştir. Bunlar kaynaklarda ismi geçen çocukları olmakla beraber daha fazla çocuğu olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁹ Fakat Herod, Mariamne'nin doğurduğu çocuklar olan Alexander ve Aristobulus dışındaki çocuklarını hiç önemsememiştir. Alexander ve Aristobulus hem Herod hem Haşmoni soyundandı ve diğer çocukları arasında en asil kanı bu ikisi taşıyordu. Bu sebeple Mariamne'nin evlatları özenle yetiştirilmiştir. Eğitim almaları için Roma'ya gönderilmiş; döndüklerinde ise yine asaletlerine yakışır evlilikler yaptırılmıştır.¹⁰⁰ Alexander Kapadokya Kralı'nın kızıyla; Aristobulus da Herod'un yeğeniyle evlenmiştir. Fakat hiçbir şey beklendiği gibi olmamış, ilerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere bu iki evlat onun varisi olamamıştır.¹⁰¹ Herod bu iki oğlunun yanı sıra diğer çocuk ve yeğenlerinin Roma müttefiki olan Kapadokya, Emesa, Pontus, Nebati ve Kilikya Krallıklarından evlilikler yapmalarını sağlamıştır. Böylece siyasî bağlarını ve bölgedeki gücünü arttırmıştır. Herod'un bu evlilikleri ve oldukça geniş çaplı ailesi ileride başına bela olmuştur. İhmal edilmiş, memnuniyetsiz ve şımarık kadınlar ile onların doğurduğu çocukların iktidar savaşları Herod'un paranoyak, acımasız, cani bir eş ve baba olmasına sebep olmuştur.¹⁰²

B. ŞAHSİYETİ

Herod'un Yahuda bölgesinde Roma destekli bir vali olmasında babası II. Antipater'in girişim ve entrikalarının büyük payı olduğundan bahsetmiştik. Fakat bu valilik serüvenini özerk bir krallığa çevirmek ise tamamıyla Herod'un maharetidir. Çünkü kaynaklara göre kendisine bir liderde aranan fiziksel ve zihinsel olarak türlü yetenekler bahşedilmiştir.¹⁰³ İnsanları etkileyebilecek karizmatik bir duruşa sahip olmasının yanı sıra cömert, yapıcı, zeki, becerikli, ileri görüşlü, saf, hassas yürekli ve yeniliklere açık şahsiyeti onu daima daha yukarılara taşımıştır.¹⁰⁴ Herod'un daima kendini geliştiren, farklı sahalara ilgi duyan fikir dünyası da onu özel kılan sebeplerden biridir. Ayrıca Yahudi, Latin ve Yunan kültüründe eğitim almıştır.

⁹⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 10- XVII, 1; *The Wars of The Jews*, I, 22.

¹⁰⁰ Montefiore, s. 89.

¹⁰¹ *Encyclopaedia Judaica*, "Alexander", II, 567; *Encyclopaedia Judaica*, "Aristobulus", III, 442.

¹⁰² Montefiore, s. 89.

¹⁰³ Josephus, *The Wars of The Jews* I, 21

¹⁰⁴ Johnson, *Yahudi Tarihi*, s. 108.

Siyaset veya eğlence haricindeki zamanlarında ise tarih ve felsefeyle ilgilenmiştir. O dilediği zaman Yahudi veya Yunan veyahut da Romalı sayılabilecek çok yönlü bir insandı. O, Helen ve Roma kültürünün hayranı ama tam da bir doğuluydu.¹⁰⁵ Mimariyi ve inşa etmeyi severdi. Krallığında yerel unsurlar ile evrensel mirası mezceden yapıları, onun çok yönlü ve inşa ustası olduğunun en büyük kanıtıdır. Nitekim o, Hz. Dâvûd'dan sonra Kudüs'ün gördüğü en büyük inşaatçı olarak bilinir.¹⁰⁶

Herod, parlak zekalı bir politikacı, iyi bir diplomat,¹⁰⁷ mükemmel bir avcı ve cesur bir askerdi. Johnson'un ifadesi ile Herod, Saul'un stratejisi ile Hz. Süleyman'ın başarılı materyalizmini tek bir kişide birleştirmiştir.¹⁰⁸ Fakat yükselişinin her bir adımında kendi gücünün kölesi olmuştur. Siyasî olarak sahip çıktığı herhangi bir ilke kalmamış; yalnızca Roma çıkarlarına hizmet etmiştir. Fakat daha gerçekçi olunursa onun aslında yalnızca gücüne ve egosuna hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Güç ve iktidar hırsı, bitmek bilmeyen hevesi ve kararsızlığı onu günden güne hem daha paranoyak hem de acımasız bir diktatöre dönüştürmüştür.¹⁰⁹

Herod ölümü siyasî bir araç olarak kullanmış; kendisine karşı tehdit gördüğü herkesi hatta ailesini ölümle terbiye etmeye çalışmıştır. Nitekim bu paranoyayla pek çok kişinin ölümüne sebep olmuştur.¹¹⁰ Herod'un öyle bir dünyası vardı ki o dünyada kendisi dışında herkes potansiyel bir muhalif veya hain olabilirdi. İşte bu paranoya, gücünün zirvesindeyken Herod'u tüketmiş ve zavallı bir kral olmasına sebep olmuştur. Kral olur olmaz Haşmonilerin soyunu kazımaya karar vermiştir. Bu hanedandan bir evlilik yapmış olmak başlangıçta onun gücüne bir meşruiyet kazandırmıştır; fakat krallıktan sonra Herod için oldukça zor bir süreç yol açmıştır. Çünkü düşmanı artık ailesi ve hatta belki eşi dahi olabilirdi. Bundan böyle çok şüpheli ve paranoyak olmuştur.¹¹¹ Bu aşırı kuşku ve şüphe ile en önce karısının erkek kardeşi

¹⁰⁵ Montefiore, s. 93.

¹⁰⁶ E. Montet vd., s. 136; Malcolm Edwards "The rise and reign of Herod the Great", *The Testimony*, June 2005, s. 199.

¹⁰⁷ E. Montet vd., s. 136; Arif, s. 95.

¹⁰⁸ Johnson, s. 108.

¹⁰⁹ Montefiore, s. 93.

¹¹⁰ Montefiore, s. 76.

¹¹¹ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; "The Illnesses of Herod The Great", s. 281.

baş kohen Aristobul'u krallığına göz diktiği şüphesiyle gölde boğdurtmuştur (MÖ. 35). Daha sonra ise eşinin dedesi II. Hirkanus'u (MÖ. 30) ve kayınvalidesi Alexandra'yı (MÖ. 20) idam ettirmiştir. Bununla kalmayıp eşi Mariamne'yi (MÖ. 28) ve üç oğlunu dahi idam ettirmiştir.¹¹² Özellikle karısının ölümünden sonra da ruh sağlığı iyice bozulmuştur. Sonuçta Herod'un bu acınası hırsı ve öfkesi herkesi bir tutmaya ve herkese akıl almaz bir canilikle yaklaşmasına sebep olmuştur.¹¹³

Kaynaklarda Herod'un hayatıyla ilgili en tartışmalı konu ise onun ırkı ve dinidir. Bu konuda oldukça fazla yorum ve farklı bilgi bulmak mümkündür. Saf kan bir Yahudi olduğu¹¹⁴, Arap kökenli olduğu,¹¹⁵ babası Yahudi annesi Arap olduğu için melez olduğu,¹¹⁶ zorla Yahudi yapıldıkları için Yahudi sayılmadığı,¹¹⁷ dinen Yahudi irken Romalı olduğu¹¹⁸ veyahut daha da ileri gidersek putperest dahi olabileceği¹¹⁹ belirtilen görüşler arasındadır.

Herod'un sahip olduğu karmaşık kökenin yansımalarını ise onun hayatında bariz bir şekilde görmek mümkündür. Bu durumun ona hem avantaj hem de dezavantaj sağladığını da söyleyebiliriz. Çünkü Roma, hâkimiyet kurduğu diğer coğrafyalarda olduğu gibi Filistin bölgesinde kendisini temsilen Romalı bir proküratör¹²⁰ koymak istememiş; aksine yerli halktan ve Yahudi olan birini vali bırakmak istemiştir. Fakat bu vazife için sıradan biri yetersiz kalabilirdi. Hem yerli halktan olan, hem asil ve yönetmeyi iyi bilen bir aileden gelen hem de Helen ve Roma kültürüne oldukça sempatisi olan bir Yahudi, Roma için bulunmaz bir nimetti. Herod'un sahip olduğu köken ve kendi şahsiyeti Roma'yı arkasına almasını sağlamış ve

¹¹² Arif, s. 95; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; Kollek –Pearlman, s. 97.

¹¹³ Brenner, s. 48.

¹¹⁴ De Lange, IV, 25-26; Garaudy, s. 120.

¹¹⁵ Çeken, s. 32.

¹¹⁶ *Meydan Larousse*, "Herodes I Büyük", V, 794-795; Musa İsmail Basit vd., *Kudüs Tarihi* (çev. Ali Benli), İstanbul: Nida Yayıncılık, 2011, s. 34; Montefiore, s. 72.

¹¹⁷ Günaltay, s. 380; Nânâ, s. 379.

¹¹⁸ Günaltay, s. 38; E. Montet vd., *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik* (çev. Adnan Yazıcı vd.), İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006, s. 138.

¹¹⁹ *Meydan Larousse*, "Herodes I Büyük", V, 794-795.

¹²⁰ Proküratör: Roma'nın eyaletlerini yöneten Romalı valilerdir.

bölgede bir validen daha çok özerk bir krallık kurmasını sağlamıştır.¹²¹ Bu durumun dezavantajı ise açık ve basittir. Birincisi İsrailoğulları din ve millet hiyerarşisi içerisinde kendilerini hep en üstte görmüştür. Homojen bir yapıyı tercih eden İsrailoğulları, başka milletlerin kendilerine karışmalarına dahi tahammül edemezken tam manasıyla Yahudi saymadıkları bu insanların kendilerini yönetmesini asla hazmedememiştir. Bu melez valinin/kralın arkasında Roma gibi pagan bir gücün olması da bu monoteist topluluğu rahatsız eden ikinci bir unsur olmuştur.¹²²

C. VALİLİK SÜRECİ

Roma'nın Kudüs'teki hâkimiyetini kendi ve ailesi için bir fırsata çeviren II. Antipater, Sezar sayesinde Kudüs valisi olmuştur. Vali olur olmaz Pompeius'in yıktığı Kudüs surlarını yenilemiştir. Tehditlerle pasifleştirdiği isyanlardan sonra büyük oğlu Phasael'i Kudüs'e, küçük oğlu Herod'u Celile'ye vali olarak atamıştır (MÖ. 47-37).¹²³ Herod vali olduğunda henüz daha 26 yaşında oldukça cesur bir delikanlıydı. Ayrıca Herod, yönetim tecrübesi yaşadığı ilk yıllarda, yarı Musevi bir gerilla çetesinin liderlerini kendi yöntemleriyle tutuklatıp idam ettirmiştir. Bölge halkı bu soyguncu çete yakalandığı için rahat bir nefes almış ve Herod'a karşı büyük ölçüde saygı göstermiştir. Fakat bu idamları yetkisiz bir şekilde yaptırdığı için Yahudi mahkemesi Sanhedrin derhal Herod'u tutuklatmıştır. Sezar ise böyle karışık bir dönemde II. Antipater ve oğullarına bölgede ihtiyacı olduğu için Herod'un serbest bırakılmasını sağlamıştır.¹²⁴

MÖ. 44 yılında Sezar suikasta uğrayınca Roma için olduğu gibi Kudüs için de sıkıntılı bir süreç başlamıştır. Roma'da dengeler değişmeye başlamış, II. Antipater ise yerini sabit tutmak için değişik planlar peşine düşmüştür. Fakat II. Antipater de çok uzun yaşayamamış,

¹²¹ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ. 27-MS. 192)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976, s. 49.

¹²² Basit vd., s. 34; Çeken, s. 32.

¹²³ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 9; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipater II, Antipas", III, 76; Kollek –Pearlman, s. 97.

¹²⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 10; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; Muammer Gül, *XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1997, s. 31.

MÖ. 43 yılında Malik isimli Nabatlı biri tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.¹²⁵ Bu suikast hakkında kaynaklarda ayrıntı bilgi verilmemekle beraber II. Hırkanus'la bağlantılı olabileceği akıllara gelen ihtimaller arasındadır. Çünkü II. Hırkanus, II. Antipater sayesinde yükselmekle birlikte onun ve oğullarının güçlenişiyle birlikte gelecek tehlikeyi hissetmiş ve buna engel olmak istemiş olabilir. İlerleyen yıllarda Herod da babasının intikamını almak için Malik'i öldürmüştür.¹²⁶

Sezar'ın ölümünden sonra Roma İmparatorluğu'nda yönetim Sezar'ın yeğeni ve evlat edindiği Octavianus (Augustus) (MÖ. 63-14), Marcus Antonius (MÖ. 83-30) ve senatonun ortak idaresine bırakılmıştır. Roma'nın bu yönetim geçişinden faydalanan Partlar güneye doğru ilerlemiş ve Filistin bölgesine kadar gelmiştir. Bu durumu fırsat bilen Haşmoniler'in diğer kolu iktidara yeniden sahip olmak için plan yapmaya başlamıştır. Bu sefer başrolde Pompeius'un valiliği II. Hırkanus'a vermesini kabul etmeyen II. Aristobulus'un soyundan Antigon vardır. Antigon, amcası II. Hırkanus'u baş kohenlikten, Phasael'i Kudüs valiliğinden, Herod'u ise Celile valiliğinden azlettirebilmek için Partlar'la anlaşmıştır. İsteddiği kadar para ve 500 cariye karşılığında Part prensi Pacorus Kudüs'e girmeyi kabul etmiştir.¹²⁷ Yeğeni ve Partlar'ın kendi aleyhine yaptığı bu iş birliği amca II. Hırkanus'u oldukça tedirgin etmiştir. II. Antipater'in de ölümü üzerine II. Hırkanus, Herod'u koruyucu olarak benimsemiş ve hatta bu sebeple torunu Mariamne ile Herod'u nişanlamıştır.¹²⁸ Herod Haşmonay ailesi için kısa dönemde kurtarıcı bir isim olsa da gelecekte bu sülalenin celladı olacaktır. Bu dönemde Kudüs'te Şavout Şöleni yaşanırken halk Part prensine ve onun himayesindeki Antigon'a şehrin kapılarını açmış ve Haşmonilerin dönüşünü kutlamaya başlamıştır (MÖ. 40).¹²⁹ Halk Antigon'u tercih edip onu tahta oturtmak isteyince, Phasael ve Herod kral sarayına ve Mâbed'e çekilmiştir. Part prensinin tatlı diline kanarak anlaşmak için Mâbed'ten çıkan II. Hırkanus ve Phasael tuzağa düşürülmüş; ikisi de esir edilmiştir. Antigon, bir daha baş kohen olamasın diye

¹²⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 11; *Encyclopaedia Judaica*, "II. Antipater II, Antipas", III, 76; Kollek – Pearlman, s. 96.

¹²⁶ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 376; 146; Karasapan, I, 59; Johnson, s. 108.

¹²⁷ *Encyclopaedia Judaica*, "Antigonos II (Mattathias)", III, 65-66; Montefiore, s. 78.

¹²⁸ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 12; Montefiore, s. 78.

¹²⁹ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 14; *Encyclopaedia Judaica*, "Antigonos II (Mattathias)", III, 65-66; Johnson, s. 108.

amcası II. Hırkanus'un kulaklarının kesilmesini emretmiştir. Phasael ise ya infaz edilmiş ya da üzüntüsünden zindanda ölmüştür.¹³⁰

Ağabeyi ve II. Hırkanus'un akıbetinden habersiz sarayda bekleyen Herod delirmek üzereyken kendisini toparlamıştır. Keskin zekası, kini ve hırsı onu hayatta tutmuş; bir gece yarısı maiyetindekilerle birlikte şehirden kaçmayı başarmıştır. Annesi, kız kardeşi, nişanlısı Haşmoni Prensesi Mariamne ve beş yüz cariyeyle birlikte çorak tepelere doğru kaçmıştır. Antigone, Part prensine Herod'un haremindeki bu cariyeleri vaad ettiği için Herod'un ve cariyelerin kaçışına çok sinirlenmiştir. Bu yüzden peşlerine asker salmış, fakat başarılı olamamıştır. Askerleri yenilgiye uğratan Herod, maiyetini kardeşi Joseph'in gözetiminde Masada Kalesi'ne bırakmış ve yardım istemek üzere Roma'ya doğru yola çıkmıştır.¹³¹ Herod önce kara yoluyla Mısır'a geçmiş, oradan da deniz yoluyla İtalya'ya geçmiştir.¹³² Filistin bölgesi Partlar'la sınır bir bölge olduğu için Roma senatosu konuyla özellikle ilgilenmiştir. Bölgeyi iyi bilen Marcus Antonius da Herod'un bölgesel güçlere aldanmayacağına ve her daim Roma'nın çıkarlarını koruyacağına kefil olmuştur. Böylece Octavianus ve Marcus Antonius ona '*rex socius et amicus populi Romani*' yani 'müttefik kral ve Roma halkının dostu' unvanı vermiştir. Nihayetinde Celile valisi Herod MÖ. 40 yılında canından olmak üzereyken aklını kullanmış ve kırk yıllık dehşet ve ihtişam dolu krallığının temelini atmıştır.¹³³

Herod, geri döndüğünde ilk etapta Celile mağaralarında Partlar ile karşılaşmıştır. Herod, askerlerini göğüslerinden zincirleyerek mağaradan aşağıya sarkıtmış, bu askerler düşmanlarını tek tek vadiden aşağıya atmıştır. Celile'deki karşılaşmada muzaffer olan Herod, Kudüs önlerine geldiği zaman ise mağlup olup geri çekilmiştir. Samasota'da Partlar tarafından kısıtılan Antonius'un birliklerine katılmış ve bu ikili düşmanı püskürtmeyi başarmıştır. Galibiyetten sonra ordu önünde birbirine sarılan ikili, yeni kral için geçit töreni düzenledikten sonra Kudüs'e yönelmiştir.¹³⁴ Herod kuşatmadan önce iktidarını daha sağlam zemin üzerine

¹³⁰ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 12; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 376; Harman, "Kudüs", s. 325; Edwards, s. 201.

¹³¹ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 14; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 376.

¹³² Karasapan, I, 59.

¹³³ "Illnesses of Herod The Great", s. 280; Edwards, s. 201.

¹³⁴ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 376; Montefiore, s. 75-77.

oturtmak için nişanlısı Haşmoni prensesi Mariamne ile Samiriye’de evlenmiştir.¹³⁵ 11 lejyon yani yaklaşık 50-60 bin askerle birlikte Mâbed önünde ordugâh kurulmuştur. Yaklaşık kırk günlük veya beş aylık bir kuşatmadan sonra Kudüs surlarına hücum edilmiş; iki gün sonra ise şehrin en güvenli noktası Mâbed’e girilmiştir. Daha önce Pompeius ve Crassus’un da yaptığı gibi şehir üçüncü kez Roma tarafından yerle bir edilmiştir. Herod’a düşmanlık eden herkes öldürülmüş ve mülkleri yağmalanmıştır. Roma askerleri Mâbed’e zarar vermek üzereyken Herod araya girmiş; askerlere verdiği para karşılığında şehrin ağır bir yıkım yaşamasına engel olmuştur.¹³⁶ Krallık uğruna Roma ile Partları karşı karşıya getiren Haşmoni prensi Antigon ise Antalya’ya sürülmüş ve orada öldürülmüştür.¹³⁷ Sonuç olarak MÖ.37’de Edomlu II. Antipater oğlu Herod, Filistin bölgesinin resmen kralı olmuştur.¹³⁸

¹³⁵ *Encyclopaedia Judaica*, “Herod I”, VIII, 376; *Encyclopaedia Judaica*, “Mariamne (Mariamme)”, XI, 989.

¹³⁶ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 15; *Encyclopaedia Judaica*, “Jerusalem”, IX, 1393; Kollek –Pearlman, s. 97.

¹³⁷ Josephus, *The Antiquities*, XIV, 15; *Encyclopaedia Judaica*, “Antigonos II (Mattathias)”, III, 65-66.

¹³⁸ *Encyclopaedia Judaica*, “Herod I”, VIII, 376; Şefik Casir, *Tarihu’l-Kuds*, Umman, 1984, s. 43-44; Montefiore, s. 75.

İKİNCİ BÖLÜM

HEROD'UN KRALLIK DÖNEMİ

A. HEROD'UN KRALLIK DÖNEMİ FAALİYETLERİ

1. Krallığını Pekiştirici İlk Faaliyetleri

MÖ. 37 yılında Part istilasına Roma'nın askeri desteği ile son veren Herod, artık Kudüs'ün ve dahi Yahuda bölgesinin müttefik kralı olmuştur.¹³⁹ Tahta sahip olduğu otuz üç yıllık süre boyunca Herod'un ilk ve en önemli gayesi ise bu coğrafyada Roma'nın çıkarlarını gözetmek olmuştur. Bunun karşılığında Roma da ona pek çok şehrin yönetimini vermiş, bağımsız bir hükümdarın sahip olduğu pek çok imtiyazı tanımıştır. Bu imtiyazlar yalnızca Herod'a mahsus olup, başkasına devretme hakkı yoktu. Ölümü halinde ise Roma'nın onayı sağlanırsa krallık evlatlarına da geçebilecekti. Böylece iç işlerinde serbest, dış işlerinde Roma'ya bağlı krallığı ile Herod kısa sürede Doğu'daki en güçlü müttefik kral olmayı başarmıştır. Onun krallığı yahudi tarihinin de en parlak ve mamur dönemi olmuştur.¹⁴⁰

O zamana kadar Yahudi krallar veya baş kohenler ile yönetilen Kudüs, Herod ile birlikte bambaşka bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Herod, ne saf kan bir Yahudi idi, ne de kohendi. Üstelik onu kral yapan da pagan bir devlet olan Roma'ydı. Bütün bunlar Kudüs sokaklarının karışması için yeterli bir sebepti. Bu nedenle iktidarının ilk dönemlerinde Herod'u kaos ve isyan dolu bir süreç karşılamıştır. Buna rağmen kısa sürede düzen ve istikrarı sağlayan Herod, iktidarını meşru görmeyen Yahudi halkın siyasî gücünü kırmak için din ile devlet işlerini ayırmıştır. Soy kütüğü sebebiyle baş kohenlik makamına gelemeyeceği için bu makamı zaten hiç talep etmemiş ancak taçtan ayırarak yalnızca resmî törenlerde yer alan, işlevselliği olmayan bir makama indirgemıştır.¹⁴¹ Ayrıca din ile devlet işlerinde doğrudan söz sahibi Sanhedrin mahkemesinin (Yahudi mahkemesi) 46 üst düzey yöneticisini idam ettirmiş; bu meclisin yerine de bir krallık meclisi kurmuştur.¹⁴² İdarî ve askerî alanları Helen etkisinde

¹³⁹ *Türk Ansiklopedisi*, "Herodes", XIX, 184; Karasapan, I, 61; Casir, s. 43-44.

¹⁴⁰ Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi "Kronolojik Yahudi Tarihi, 104 Dünya Yahudi Cemaati, İsrail ve Türkiye-İsrail İlişkileri"*, İstanbul 2000, s. 59; Johnson, s. 108.

¹⁴¹ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 380; Johnson, s. 110.

¹⁴² *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 380; Günaltay, s. 383.

yeniden revize etmiştir. Ordusunu profesyonel paralı askerlerden oluşturan Herod, askerleri genellikle Trakya ve Galya'dan seçmiştir. Bu da ordunun Helenistik bir kimlik almasını sağlamıştır.¹⁴³ Ayrıca krallığının zirvesinde de Hz. Süleyman döneminden sonra ilk defa Yahudilere ait donanmayı kurmuştur.¹⁴⁴

Herod yahudi tebaanın hoşnutluğunu kazanmak için çok çaba sarfetmiştir. Kendi aralarında bölünmüş cemaatleri ile iletişim kurmaya çalışan Herod, çoğu zaman olumlu dönüş alamamıştır. İlk etapta inanç ve uygulama noktasında aralarında en ılımlı grup olan Ferisiler'i kazanmak için çok uğraşmıştır. Fakat olumlu ilişkiler kurmak bir yana Ferisiler, Herod halkının potansiyel isyancıları olmuştur. Herod, onların inadını kıramayacağını anlayınca Roma'dan sulh sağlamak koşuluyla şiddete başvurmak hususunda izin almış ve Ferisiler'e bir kıyım uygulamıştır.¹⁴⁵ Kaderi ve ölümden sonraki hayatı kabul etmeyen Sadukiler ise Herod'un uzlaşmakta en çok zorlandığı cemaat olmuştur. Çünkü bu grup kohen ve aristokratlardan oluştuğu için onların Herod'a biat etmesi oldukça az rastlanan bir durum olsa gerek ki bu dönemde kohen ve soylu ailelerin çoğunun sürülmesi de bunu göstermektedir.¹⁴⁶ Yahudilerin kadere inanan, diğer gruplara nazaran daha uysal ve barış yanlısı cemaati Esseniler'in de Herod'la ilişkileri parlak olmamış, hatta nadir de olsa bu cemaat de isyanlara katılmıştır. Bununla beraber Menahem isimli bir Esseni'nin Herod'la olumlu ilişkiler kurduğu kaynaklara yansımıştır.¹⁴⁷

Herod'un 33 yıllık krallığında yahudilerin dinsel ve ulusal ideallerine önem vermediği iddia edilse de kanaatimizce onun yahudi kültür ve değerlerine önem verdiğini, fakat dindar biri olmadığını söyleyebiliriz. Bu iddianın yanı sıra yahudi olmadığı veya putperest olduğu iddiası,¹⁴⁸ melez olması, iktidarı için Haşmonay ailesini yavaş yavaş katletmesi, arkasında Roma gibi pagan bir gücün olması, Helenist ve paganist kültüre sempati duyması, bu kültüre

¹⁴³ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 375; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59.

¹⁴⁴ Karasapan, I, 62.

¹⁴⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 8; E.Montet vd., s. 136; Nânâ, s. 380.

¹⁴⁶ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 8; Çoban, s. 266.

¹⁴⁷ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 8; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59.

¹⁴⁸ Ahmet Susa, *Tarihte Araplar ve Yahudiler* (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları 2005, s. 420.

ait yapılar ve kültürel etkinlikler düzenlemesi gibi sebeplerden dolayı halkıyla yıldızı barışmamıştır.¹⁴⁹

2. Muhalefet ve İsyanlara Karşı Tedbirleri

Kısa sürede krallık içerisindeki ahengi yakalayan Herod, gelecek işgal ve darbe tehditlerini ortadan kaldırmak için Partların elinde esir bulunan son varis II. Hırkanus'u da kurtarmak istemiştir. Hususi elçiler ile Part kralına kıymetli hediyeler gönderen Herod, II. Hırkanus'un hürriyetine kavuşmasını sağlamıştır. Dönüşü büyük bir merasimle kutlanan II. Hırkanus, Kudüs sokaklarında hürmetle karşılanmıştır. Fakat yeğeni tarafından kulakları kesildiği için -ki bu kohen olmaya engel bir durumdu- eskisi gibi baş kohen olamamıştır.¹⁵⁰ Bu yüzden Herod'un kayınvalidesi Alexandra, babası II. Hırkanus yerine oğlu Aristobul'un baş kohen olmasını teklif etmiştir. Fiziki güzelliğin ilahi güzelliğin yansıması olduğuna inanılan bir dönemde Aristobul, oldukça güzel bir delikanlıydı. Gittiği her yerde insanları etrafına toplayan bir ışığı ve liderlik potansiyeli vardı. Herod da bu yüzden kayınbiraderi Aristobul'un baş kohen olmasını istememiştir. Hatta yahudi dinî ve siyasi hayatı için böylesine mühim ve etkili bir vazifeyi bir Haşmonay varisine teslim etmeyi tehlikeli bulmuştur. Bu sebeple bu makama bir yabancı olan Babil yahudilerinden Hananel'i tayin etmiştir. Kayınvalidesi Aleksandra ise Kudüs'te baş kohenliğe layık bir Haşmoni varken bir yabancının baş kohen ilan edilmesini Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya şikayet etmiştir. Hem Kleopatra'nın olaya müdahil olması hem de eşi Mariamne'nin ısrarları ile Herod Hananel'in tayin emrini geri çekmiş, yerine Aristobul'u atamıştır. MÖ. 36 yılında baş kohenlik merasiminde Aristobul göz alıcı cübbesi ve başlığı ile sunağa çıkınca Kudüs halkı onu coşkuyla karşılamıştır. Annesi ise oğlunun aslında krallığa layık olduğunu göstermek için Herod'un hâmisî Marcus Antonius'a Aristobul'un bir resmini göndermiş; Antonius da bu delikanlının methini daha önce de duyduğu için onunla tanışmak istemiştir. Fakat bu durumun kendi tahtını sallayacağını düşünen Herod, Aristobul'u bu

¹⁴⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Günaltay, s. 381; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59.

¹⁵⁰ Josephus, *The Antiquities*, XV, 2; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 380; *Encyclopaedia Judaica*, "Hyrkanus II", VIII, 1146.

görüşmeye göndermemiştir. Anne ve oğlunu göz hapsine almış; Antonius’a da bu görüşmenin Roma karşıtı isyanlar meydana getirebileceğini söyleyerek daveti iptal ettirmiştir.¹⁵¹

Herod melez bir kral olduğu için kayınvalidesi Aleksandra onu hiçbir zaman benimsememiş aksine onu tahttan indirmek için Mısır Kraliçesi Kleopatra ile sık sık iş birliği yapmıştır. Olası bir darbe veya suikast planında yerine geçmesi muhtemel isim ise eşinin kardeşi baş kohen Aristobul’dur. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için ise Herod oldukça zalimane bir plan yapmış; baş kohen Aristobul’u Jericho’daki sarayında akşam yemeğine davet etmiştir. Aristobul’u fazla nazik bir şekilde ağırlayan Herod, gecenin sonunda da misafirini yüzmeye teşvik etmiştir. Aristobul havuza girdiğinde ise suyun altında bulunan adamlar tarafından dibe çekilmiş ve boğularak öldürülmüştür. Sabah olup da cansız bedeni su üzerinde bulununca annesi Aleksandra, kız kardeşi Mariamne şaşkına dönmüş; Kudüs’ü bir anda matem sarmıştır (MÖ.35).¹⁵² Bu ani ölümün Herod’un bir planı olduğunu tahmin eden anne Aleksandra, Kleopatra aracılığıyla Marcus Antonius’a haber göndermiştir. Antonius da gerekli tahkikat yapmak üzere Herod’u Suriye’ye çağırmıştır. Bu tehlikeli görüşme için gerekli hazırlıkları yapan Herod, gitmeden evvel karısı Mariamne’yi muhafız Joseph’e emanet etmiş; Suriye’de öldürüldüğü takdirde karısının da öldürülmesini tembihlemiştir. Kanaatimizce Herod ölümü halinde çok sevdiği eşinin başkasıyla evlenmesini veyahut yönetime el koymasını engellemek için bu tembihi yapmış olabilir. Herod gittikten bir süre sonra Kudüs sokaklarında onun öldürüldüğüne dair dedikodular yayılmaya başlamıştır. Mariamne ise muhafızını ikna ederek ölümden kurtulmuş; sarayın hâkimiyetine el koymuştur. Fakat işler hiç de sanıldığı gibi ilerlememiştir. Romalı dostlarını iyi tanıyan Herod, kendine has ikna kabiliyeti ve kıymetli hediyeler ile Antonius’un güvenini tekrar kazanmış, ikili günlerce ziyafet sofraları başında eğlenmiştir. Herod, Kudüs’e geri döndüğünde ise başta ailesi olmak üzere şehir halkı şaşkına dönmüştür. Mariamne’nin muhafızından gizli emri öğrendiğini anlayan Herod muhafız Joseph’i öldürmüş karısını da göz hapsine almıştır. Hatta bu esnada kardeşi Salome’nin

¹⁵¹ Josephus, *The Wars of The Jews I*, 22; *Encyclopaedia Judaica*, “Aristobulus III”, III, 441-442; Günaltay, s. 383.

¹⁵² Josephus, *The Antiquities*, XV, 3; *Encyclopaedia Judaica*, “Herod I”, VIII, 380; *Encyclopaedia Judaica*, Karasapan, I, 60; E. Montet vd., s. 138.

iftiralarıyla Mariamne'yi de öldürdüğünü belirten kaynaklar bulunmaktadır. Bununla birlikte bu bilgi tarih olarak Mariamne'nin öldürüldüğü yıl ile çelişmektedir.¹⁵³

Herod gittikçe güçlenen bu krallığını, liderlik vasfına sahip olmasının yanı sıra Marcus Antonius'un göz ardı edilemeyecek desteğine borçluydu. Bu sebeple Antonius'un, yani Roma'nın her adımda onayını almaya çalışmış; bir hata işlediğinde ise Romalı dostlarının güvenini kazanmak için üstün çaba sarfetmiştir. MÖ. 34 yılında ise Ermenistan seferinden dönen Antonius, Herod'un sayesinde sürdürdüğü krallığı ziyaret etmiştir. Yanında Mısır kraliçesi Kleopatra'yı da götüren Antonius Kudüs'te ihtimamla ağırlandı. Bu ziyaret esnasında Herod, Kleopatra'nın kendisini baştan çıkardığını iddia etmiştir. Kendisine öldürücü bir tuzak kuran Kleopatra'nın, kayınvalidesi ile de iş birliği içerisinde olduğunu bildiği için onu öldürmek istemiştir. Fakat Antonius'un eşinin bu şekilde öldürülmesi Herod'un sonu demek olacağı için danışmanları buna müsaade etmemiştir.¹⁵⁴

Antonius ve Kleopatra Kudüs'ten ayrılıp Mısır'a gittikten sonra da yaklaşık MÖ. 32 yılında Kleopatra "Kralların Kraliçesi" ilan edilmiştir. Çünkü Sezar hayattayken onunla evliliği olan Kleopatra, onun ölümünden sonra Marcus Antonius ile evlenmiştir. Sezar'dan olan oğlu yardımcı firavun olmuş; Antonius'dan olan üç oğlu ise Ermenistan, Fenike ve Sireneyka kralı olmuştur. Mısır'da yaşanan bu siyasî gelişmeler imparatorluk merkezinde öfkeyle karşılanmıştır. Senato bu durum üzerine Antonius'un imparatorluk yetkilerini feshetmiş; tüm idare ve yetkiyi zaten yönetimde ağırlığı olan Octavianus'a (Augustus) devretmiştir. Octavianus ise önce Kleopatra'ya sonra da Antonius'a savaş açmak için derhal sefere çıkmıştır.¹⁵⁵ Roma'da siyasî kriz başladığını gören Herod ilk etapta efendisine sadık kalmış; o esnada Yunanistan'da bulunan birliklerine katılmayı teklif etmiştir. Antonius ise Herod'un kendisine asi olan Ürdün'deki Nabatî krallığına saldırmasını emretmiştir. Herod, mağlup olup seferden döndüğünde ise krallığında şiddetli depremler meydana gelmiş, askerler ordugâh çadırlarında oldukları için zarar görmese de şehir büyük bir yıkıma uğramış ve binlerce insan ölmüştür. Nabatîler de Herod'un sulh istemesine rağmen Kudüs'e saldırıda bulunmuştur.

¹⁵³ Josephus, *The Antiquities*, XV, 3; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 380; *Encyclopaedia Judaica*, "Mariamne (Mariamme)", XI, 999; E. Montet vd., s. 138.

¹⁵⁴ Montefiore, s. 82.

¹⁵⁵ Montefiore, s. 83.

Depremın zayıatının giderildiği sırada askerleri ile başarılı bir şekilde saldırıyı püskürten Herod, ilk defa bir kral olarak halk nezdinde ehemmiyet kazanmıştır.¹⁵⁶ Tam da bu sırada Roma'nın iki büyük efendisi Octavianus ve Marcus Antonius'un Actium'da karşılaştıklarını haber almıştır (MÖ. 32). Bu büyük karşılaşmada Antonius hezimete uğramış kendi kılıcıyla intihar etmiş, Kleopatra ise yılanla kendini zehirlemiştir.¹⁵⁷ Herod ise istikbali için derhal kazanan tarafı desteklemek üzere harekete geçmiştir. Antonius'un askerlerinin Didius valisine saldırdığını öğrenince valinin safında yer almış ve artık Antonius'un adamı olmadığını kanıtlamak istemiştir.¹⁵⁸

Roma'da sular durulmaya başlasa da Kudüs'te derin bir endişe ve kargaşa hali devam etmiştir. Çünkü Herod'un dostu ve hamisi Antonius ölmüş; halk yeniden Haşmonay ailesinin iktidara gelme ihtimalinden söz etmeye başlamıştır. Herod'un hem tahtını koruması hem de yeni efendisine makamını onaylatması gerekmiştir. Tam da bu esnada Haşmonay ailesinin son varisi II. Hırcanus, Nabatî dostu kral Malik'e yardım çağrısında bulunmuştur. Bu ihanet üzerine Herod, II. Hırcanus'u imparator Octavianus'a suikast tertiplemek bahanesiyle infaz ettirmiştir.¹⁵⁹ Böylece hem halk nezdinde hem de Roma gözünde ortada Herod'a alternatif olacak hiçbir isim kalmamıştır. II. Hırcanus'un ölümüyle şaşkına dönen yahudiler ne yapacaklarını bilemez haldeyken Herod da vakit kaybetmeden yeni imparator ile görüşmek için yola çıkmıştır. Rodos'a doğru uzanan bu seyahatin sonucunu kestiremeyen Herod, gitmeden evvel idareyi kardeşi Pheroras'a bırakmış; annesini ve kız kardeşini Masada Kalesi'ne, karısı ve kayınvalidesini de Alexandrium'a¹⁶⁰ saklamıştır. Ayrıca yine ölümü halinde karısı Mariamne'nin de infaz edilmesini tembihlemiştir.¹⁶¹

Rodos'ta gerçekleşen bu hayati görüşmede İmparator Octavianus Herod'u sakin bir şekilde karşılamıştır. Herod ise yeni efendisinin güvenini kazanmak için oldukça akıllıca bir hamle ile başındaki tacını çıkarmış ve Octavianus'un ayağının dibine koymuştur. Önceden

¹⁵⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 5; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 379.

¹⁵⁷ Josephus, *The Antiquities*, XV, 5; Montefiore, s. 83.

¹⁵⁸ *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 379; Günaltay, s. 38; E. Montet vd., s. 138.

¹⁵⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 5; *Encyclopaedia Judaica*, "Hyrcanus II", VIII, 1146; Karasapan, I, 61.

¹⁶⁰ Alexandrium: MÖ. 1. Yüzyıllarda Scythopolis ve Kudüs arasında kurulan bir kale.

¹⁶¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 5; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod I", VIII, 379.

Marcus Antonius'un adamı olmasından ziyade nasıl sadık bir hizmetkâr olacağının göz önünde bulundurulmasını rica etmiştir. Partlar'a ve bedevilere karşı Suriye ve Filistin bölgesinde Herod'un elverişli bir hizmetkâr olduğunu düşünen Octavianus, ona tacını iade etmiştir.¹⁶² Endişe ile çıktığı bu yolculukta Herod, hayatı boyunca kendisine sadık kalacağı efendisini bulmuştur. Octavianus Herod'a bölgesindeki Kleopatra'nın mülklerini ve kendi tımarlarını ihsan etmiştir.¹⁶³ Jericho, Gadara, Hippos, Samiriye, Gazze, Antherden, Yafa, Tur, Strolhom, Celile ve Pere'yi ona vermiştir. Böylece Herod'un toprakları Şeria'nın ötesindeki ve Edom'un güneyindeki pek çok Yunan şehri de dahil olmak üzere Filistin, Suriye, Ürdün ve Lübnan topraklarına kadar uzanmıştır.¹⁶⁴

Neticede krallığı sürecinde yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen buhran içerisinde olduğu bir dönemde topraklarında yaşanan kıtlık ve salgın hastalıklara karşı gösterdiği mücadele ile Herod halkının gönlünde taht kurmayı başarmıştır. Salgından ve kıtlıktan pek çok insanın öldüğü bu dönemde kıvrak zekası, fedakarlığı ve ileri görüşlülüğü ile daha büyük felaketlerin önüne geçmiştir. Bu süreçte Mısır'dan buğday almış ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Çiftçilere tohumlarını kullanmalarını aldıkları kadar geri getirmelerini emretmiştir. İşçilere aç kalmasınlar diye iş bulmuştur. Bu sayede halk arasındaki Herod antipatisi sona ermiş, asırlar sonra onun miras bıraktığı şehir, liman, saray ve kaleleri ele alan kaynaklar ise bu mimarî dehayı "Büyük Herod" (The Great Herod) olarak tanıtmıştır.¹⁶⁵

Roma İmparatorluğu ile sağlam temeller üzerine yeniden ittifak kuran Herod'un kendi sarayında aile bireyleri ile ilişkisi ise hiçbir zaman parlak olmamıştır. Aslında Herod, krallık yolunun başında evlendiği Haşmoni Prenses Mariamne'ye derin bir saygı ve hayranlık duymaktaydı. Çünkü kendisi asil ve soylu bir ailenin kültürlü, iffetli ve mağrur kızıydı. Fakat bu evlilik yalnızca dokuz yıl sürmüştür. Çünkü bu soylu aile ile bir arada yaşamak melez olan kralda aşağılık kompleksi oluşturmuştur.¹⁶⁶ Ayrıca Herod'un önce Mariamne'nin erkek kardeşi Aristobul'u sonra da dedesi II. Hırkanus'u öldürtmesi eşler arasında bir uçurum oluşmasına

¹⁶² Josephus, *The Antiquities*, XV, 5; *Encyclopaedia Judaica*, Herod I", VIII, 379.

¹⁶³ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 20; *Encyclopaedia Judaica*, Herod I", VIII, 380; Nânâ, s. 381.

¹⁶⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 20; Günaltay, s. 38; E. Montet vd., s. 138.

¹⁶⁵ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Arif, s. 96; Günaltay, s. 383.

¹⁶⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 7; *Encyclopaedia Judaica*, "Mariamne (Mariamme)", XI, 989,999; Montefiore, s. 81.

sebepe olmuş olabilir. Çünkü Mariamne artık hanedanı için Herod’a savaş açmıştır. Öyle ki Herod şehirden uzaklaştığı her seferde eşini kalelere kapatıp, dönmeme ihtimalinde onun da öldürülmesini emreder hale gelmiştir.¹⁶⁷ Yine böyle bir seferden döndüğünde ise Mariamne’nin melez olduğu için aşağıladığı ve hor gördüğü Herod’un kız kardeşi Salome, ona iffetsizlik iftirasında bulunmuştur.¹⁶⁸ Ardından da Herod’un Mariamne’ye olan düşkünlüğünün Mariamne’nin yaptırdığı büyüler sayesinde olduğunu ortaya atmıştır. Herod’a aşk iksiri içirildiğini kanıtlayan deliller sunmuş, hadım hizmetkârlara da güya yaptıkları bu işi itiraf ettirmiştir. Bu akıl almaz iddiaları dinleyen Herod, kıskançlık krizine girmiş ve önce karısını emanet ettiği muhafızı öldürmüştür.¹⁶⁹ Sonra da Mariamne’yi tutuklatıp Antonia kalesine hapsedmiştir. Öfkesi dinmeyen kral daha sonra ise Haşmoni prensesini ölüme mahkum etmek istemiştir.¹⁷⁰ Haşmoni olduğu için kızının ölümle cezalandırıldığını düşünen anne Aleksandra ise kızını kurtarmak için evlatlıktan reddetmiştir. Mağrur Mariamne ise annesini bu hareketi için ayıplamış; ölüme dahi asaleti ile yürümüştür (MÖ.28). Hatta bir rivayete göre Herod cesedi balın içinde muhafaza ettirmiştir. Herod, Mariamne’ye karşı duyduğu aşk ve pişmanlığın kendisine karşı planlanmış ilahi bir ceza olduğunu düşünmüş ve zamanla ruh sağlığını kaybetmiştir.¹⁷¹

Mariamne’nin idam edilmesi Herod’u şiddetli bir buhrana sürüklerken Haşmonay ailesinin hayatta kalan son ismi anne Aleksandra’yı da perişan etmiştir. Başından beri kızının melez olduğu için Herod’la evliliğini onaylamayan Aleksandra, hâkimiyeti geri alabilmek için hep mücadele etmiştir. Hatta bunun için Mısır Kraliçesi Kleopatra ile derin ittifaklar kurmuştur. Sırasıyla oğlu, babası ve kızının onun kurbanı olmasıyla da artık bu devlet meselesinden ziyade bir intikam hesaplaşmasına dönmüştür. MÖ. 20 yılında Herod’a son kez suikast tertipleyen Aleksandra bu sefer de emeline ulaşamamış aksine kendisi Herod’un son Haşmoni kurbanı olmuştur. Kraliçeye yardım eden suikast timi de yakalanıp idam ettirilmiştir.¹⁷²

¹⁶⁷ Josephus, *The Wars of The Jews I*, 22; *Encyclopaedia Judaica*, “Herod I”, VIII, 380.

¹⁶⁸ Josephus, *The Antiquities*, XV, 7; Günaltay, s. 383.

¹⁶⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 7; *Encyclopaedia Judaica* “Mariamne (Mariamme)”, XI, 989; Montefiore, s. 81-85.

¹⁷⁰ Josephus, *The Antiquities*, XV, 7; *Encyclopaedia Judaica*, “Mariamne (Mariamme)”, XI, 999.

¹⁷¹ Josephus, *Wars of The Jews I*, 22; *Encyclopaedia Judaica*, “Herod I”, VIII, 380; Montefiore, s. 81-85.

¹⁷² Karasapan, I, 61; Günaltay, s. 383; E. Montet vd.,s. 138.

MÖ. 15 yılında ise Kudüs önemli bir misafire daha ev sahipliği yapmıştır. Bu sefer ki konuk ise yine Romalı, Suriye valisi Marcus Agrippa olmuştur. Agrippa, Octavianus'un kız kardeşi Julia ile birlikte şehre gelmiş, Herod kendilerini cömertçe ağırlamıştır. Aile içi ilişkileri karışık olsa da Romalı dostlarına karşı nasıl davranacağını bilen Herod, onları Kudüs'te ve inşa ettiği diğer şehirlerde ağırlamış, Sebaste ve Caesarea'da inşa ettiği limanları ve Alexandrium, Herodium ve Hyrcania Kalelerini gezdirmiştir. Agrippa onuruna eğlenceler ve festivaller düzenlenmiştir. Memnuniyetini ifade etmek isteyen Agrippa da Tapınak'a kurban edilmesi için yüz öküz bağışlamıştır. Roma'ya karşı mesafeli ve isyankar duruşuyla bilinen Yahudi halk dahi Agrippa'ya sempati beslemiş, yollarına palmyeler sermiştir. Bu keyifli ziyaretin ardından Agrippa ve ardından Herod İyonya'ya (Ege Bölgesi) geçmiştir. Bu önemli ikilinin İyonya'da olduğunu duyan Yahudi halk etraflarına toparlanmış; Herod sayesinde Marcus Agrippa'dan imtiyazlar elde etmiştir. Daha sonra Agrippa ve Herod iki sıkı dost gibi kucaklaşarak ayrılmıştır.¹⁷³

Eşi Mariamne ve ailesiyle iktidar üzerine verdiği amansız mücadelenin bittiğini sanan Herod, döndüğünde bambaşka bir sorunla yüzleşmiştir. Biri Mariamne'den önce olmak üzere toplamda ona yakın evliliği bulunan kralın yaklaşık ona yakın çocuğu bulunmaktadır. Gittikçe yaşlanması ve ruh sağlığının bozulması üzerine sarayda taht kavgaları da çoktan başlamıştır. Aslında Herod'un varisleri de belliydi. Mariamne'den olan oğulları Aristobulus ve Alexander hem Haşmoni hem de Herod kanı taşıyan en asil varislerdi. Herod, Octavianus imparator olduğunda da bu iki evladını Roma'ya rehin göndermişti. Fakat bu iki varis Roma şartlarından sonra kendi topraklarını ve ailelerini beğenmez olmuş bir türlü adaptasyon sağlayamamışlardır. Dahası annelerinin ölümünden dolayı babalarını hiç affedememiş, Herod'u ve onun soyunu küçümsemişlerdir. Babalarının ölümünden sonra eşlerini köle, diğer evlatlarını da memur yapacaklarını söyleyen iki varisin ukalalık ve hadsizliğine tahammül edemeyen kral ikisini de mirasından men etmiştir.¹⁷⁴ MÖ. 13 yılında ilk eşi Doris'ten olan oğlu Antipa'yı yanına çağırması; Agrippa himayesinde mühürlü bir belge ile onu Roma'ya göndermiştir. Mariamne'nin çocukları doğduğundan beri horlanan, ötelenen, babası tarafından yok sayılan Antipa yeni varis olmuştur. Yirmili yaşlarında olan Antipa zafer sarhoşluğuyla hemen intikam

¹⁷³ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 2; Montefiore, s. 91.

¹⁷⁴ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 1,5; *Encyclopaedia Judaica*, "Alexander", II, 567; *Encyclopaedia Judaica*, "Aristobulus", III, 442.

hesaplaşmasına başlamış, annesi ile birlikte kardeşleri Aristobul ve Alexander'e komplo kurmuştur. Bunun üzerine ise Herod o da dahil üç kardeşi yargılanması için Octavianus'a göndermiş; imparator ise baba ile oğullarını barıştırarak olayı kapatmıştır. Bu barışın ardından Tapınak'ta tören düzenleyen yaşlı kral, ölümü halinde krallığının üç oğluna bölüştürüleceğini duyurmuştur.¹⁷⁵

Herod'un kız kardeşi Salome, ilk eşi Doris ve oğlu Antipa'nın hırsı diğer iki varisin de adaptasyon sorunu yaşaması nedeniyle sarayda sükûnet uzun sürmemiştir. Oğullarından Alexander babasının gizli ve mahrem işlerini umuma açık yerlerde babasıyla dalga geçerek aşikâr etmiştir. Babasının yaşlılık kompleksine girdiğini bunun için saçlarını boyattığını, avda eskisi kadar iyi olmadığını hatta babası kötü hissetmesin diye kendisinin de onun yanında avını ıskaladığını, hatta babasının hadım hizmetkârlara karşı ilgisinin dahi olduğunu yaymıştır. Ayrıca Octavianus onuruna şehirde düzenlenen putperest tören ve ayinlere karşı halkın gösterdiği tepkilerin arkasında durmuştur.¹⁷⁶ Duydukları üzerine Herod oğluna karşı çok kırılmış, bu defa da ikiliyi o esnada misafiri olan Kapadokya kralı barıştırmıştır. Daha sonra hizmetkârlarından aldığı bir istihbarata göre oğlunun: "Planımız gerçekleştiği zaman senin yanına geleceğim" mesajını yazdığı bir mektubu bulunmuştur. Bu mektubu kendisine karşı düzenlenecek bir suikast olarak yorumlayan kral, o gece rüyasında Alexander'ın bıçakla üzerine yürüdüğünü görmüş ve bu panik haliyle Aristobul ve Alexander'i yakalama emri çıkartmıştır. Alexandrium Kalesi'ne kaçan bu iki genç kısa zamanda yakalanmış ve tutuklanmıştır.¹⁷⁷ Saray entrikalarına alışık olan imparator da ortada bir suikast planı varsa onların cezalandırılmasına müsaade etmiştir. Bunun üzerine daha adil bir yargılama için çocuklar Beyrut'ta kurulan mahkemede yargılanmıştır. İkisi de kendilerine savunma fırsatı verilmeden çoğunluğun kararı ile ölüme mahkum edilmiştir. Samiriye'de boğularak öldürülen Aristobulus ve Alexander'in mezarlıkları ise babalarının zulmünden kaçıp sığındıkları Alexandrium Kalesi'nin yakınları olmuştur.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 23; *Encyclopaedia Judaica*, "II. Antipater", III, 77; Yusuf Besalel, "Herodes Krallığı", *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik A.Ş., 2001, I, 207.

¹⁷⁶ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 23; *Encyclopaedia Judaica*, "Alexander", II, 567.

¹⁷⁷ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 11; Montefiore, s. 91.

¹⁷⁸ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 23; *Encyclopaedia Judaica*, "Alexander", II, 567; *Encyclopaedia Judaica*, "Aristobulus", III, 442; Günaltay, s. 383.

Kimsenin yıkmasına izin vermediği hâkimiyetine, hayatının son demlerinde Herod'un kendi bedeni dur demiştir. Eşi Mariamne'nin ölümünden sonra bozulan ruh sağlığına artık bedeni de eşlik etmeye başlamıştır. Büyük kral bağırsak ağrısı, alt karın bölgesinde iltihap, ayakların şişmesi ve iltihap akıtması, nefes darlığı, şiddetli öksürük ve abartılı kaşınma ile yataklara düşmüştür. Vücudunu saran ağır koku ve bedeninden çıkan kurtlar ise Montefiore'nin aktardığına göre tarafından egoist bir krala verilen ilahî bir ceza olarak yorumlanmıştır. Birden bire böyle acınası bir hale düşen Herod için bütün doktorları seferber olmuş fakat hastalığına şifa bulunamamıştır. Hava değişikliği iyi gelir umuduyla önce Jericho Sarayı'na götürülmüş, fakat herhangi bir faydası görülmemiştir. Daha sonra ise bugün Ölü Deniz kıyılarında bulunan Callirhoe'de kükürt banyosuna yatırılmıştır. Bu da işe yaramayınca sıcak yağ havuzuna yatırılmış fakat bayılınca apar topar havuzdan çıkarılmıştır.¹⁷⁹

Yolun sonuna yaklaştığını anlayan yaşlı kral bu defa Jericho Sarayı'na geri dönmüş ve mirasını açıklamak üzere Kudüs'teki Tapınak seçkinlerini huzuruna çağırmıştır. Asıl varisleri Aristobul ve Alexander'i öldürdüğü için, Doris'in oğlu Antipa'yı veliaht prens ilan etmiştir.¹⁸⁰ Antipa ise babasının hastalık ve yaşlılığından faydalanarak bir takım entrikalar çevirmiştir. Eskiden iş birliği yaptığı halası Salome ile de ters düşmüş, onu karşısına almakla hayatının en büyük hatasını yapmıştır. Çünkü Salome krala bu defa da Antipa'nın kendisine suikast tertiplediğini söylemiştir. Antipa'nın hizmetkârlarından birine de onun babasını zehirle öldürmek istediğini söylettirmiştir. O esnada Roma'da olan Antipa, döner dönmez tutuklanmıştır. Antipa tutuklu haldeyken kral Herod bir gün sinir krizi geçirip hançerle intihar girişiminde bulunmuştur. Hücresinde iken bu haberi alan veliaht prens, babasının öldüğünü düşünerek gardiyanını ikna edip çıkmıştır. Saraydan gelen çığlıkları duyan gardiyan ise Herod'un ölmediğini muhafızlarının onu son anda kurtardığını öğrenince Antipa'nın firar ettiğini bildirmiştir. Krizden hala çıkamamış olan kral, derhal oğlu hakkında yakalama ve infaz emri vermiştir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 23; "The Illnesses of Herod The Great", s. 285; Montefiore, s. 92.

¹⁸⁰ Josephus, *The Antiquities*, XVII, 7; Çeken, s. 34.

¹⁸¹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 33; *Encyclopaedia Judaica* "II. Antipater", III, 77; Günaltay, s. 383; Montefiore, s. 91-94.

Son veliahtı Antipa'nın da ölümü üzerine kral Herod, ölmeden evvel üç oğlu Archelas, Antipas ve Philippos'u varis ilan etmiştir.¹⁸² Bir rivayete göre bu taksimden nasibini alan diğer bir kişi de kralın üzerinde etkisi tartışılmaz olan kız kardeşi Salome'dir.¹⁸³ Sarayda yaşanan son hadise üzerine Herod'un yeniden inşa ettirdiği Tapınak kapısının altın kaplama bronz heykeli saldırıya uğramıştır. Öğrenciler bu hayvan figürünün Tapınak'a yapılan bir saygısızlık olduğunu düşünerek çatıya çıkmış ve heykeli aşağıya atmıştır. Antonia kalesinin askerleri ise hemen öğrencileri tutuklamış ardından Herod'un huzuruna çıkarmıştır. Sinirleri iyice yıpranmış, akıl sağlığını kaybetmiş, sabır ve merhametini yitirmiş kralın son kurbanları ise bu gençler olmuştur. Tevrat'ın emrini uyguladıklarını düşünen gençler af dilememiş bu yüzden de diri diri yakılmışlardır. Yahudi halk ise bu olaya tepkilerini birkaç gün sonra ölen kralın cenazesinden sonra isyan ederek göstermişlerdir.¹⁸⁴

3. Tebliğle Görevlendirilen Peygamberlere Karşı Tavrı

Herod'un hayatında değinilmesi gereken diğer bir önemli konu ise onun krallığı döneminde topraklarında yaşayan peygamberler ve kralın onlarla olan ilişkileridir. Herod ile bağlantısı olan bu peygamberler Hz. Zekeriyâ ve Hz. İsmâ'dır. Rivayete göre İsrailoğulları Babil sürgününden döndükten sonra II. Mâbed'i inşa etmiş, günah işlemeye başladıkları zaman da Allah onlara peygamberler göndermiştir.¹⁸⁵ Kudüs'te insanları Allah'ın emrine davet eden Hz. Zekeriyâ¹⁸⁶, Yahuda'nın dağlık bölgelerinde yaşayan Abiya ailesine mensup bir kohendi.¹⁸⁷ Onun yaşadığı dönemde Yahuda'da krallık yapanlardan biri de Herod'du.¹⁸⁸

¹⁸² Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 32; Çeken, s. 34; Montefiore, s. 91-94.

¹⁸³ Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 58-59.

¹⁸⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 32; Jonhson, s. 116; Montefiore, s. 91-94.

¹⁸⁵ Taberî, I, 348; Rahim Ay, *Kudüs Şehri Siyasî Tarihi (Başlangıcından MS. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi* (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Van 1997, s. 73.

¹⁸⁶ İsmail Lütfi Çakan-Mehmet Solmaz, *Kurân'ı Kerime Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat: İstanbul 2015, s. 229.

¹⁸⁷ Luka, 1/5; Mahmut Aydın, "Zekeriyâ", *DİA*, XLIV İstanbul 2013, s. 210.

¹⁸⁸ Luka, 1/1-8; Ya'kubî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 223.

Âbid ve sâlih bir insan olan Hz. Zekerıyyâ¹⁸⁹, yakın arkadaşı İmran b. Masan'la birlikte iki kız kardeş ile evlenmişlerdir.¹⁹⁰ Hz. Zekerıyyâ'nın eşi İncil'de Elizabeth¹⁹¹, İslâm tarihi kaynaklarında İşâ veya İşbâ olarak geçmektedir.¹⁹² Yakın arkadaşı İmran'ın eşi ise Hınne'dir. Bu çiftin Meryem adında bir kızları olmuştur.¹⁹³ Annesi Meryem'i Mâbed'e hizmet için adanmış; doğduktan bir süre sonra onu kardeşinin eşi Hz. Zekerıyyâ'ya emanet etmiştir.¹⁹⁴ Kur'an'da da belirtildiği gibi kendini ibadete adayan ve vaktini çoğunlukla Mâbed'de geçiren Zekerıyyâ (a.s);¹⁹⁵ Meryem'i himaye etmiş ve onun için de Mâbed'de bir oda yapmıştır. Böylece Hz. Meryem de burada kendini ibadete adanmıştır.¹⁹⁶ Her ikisinin de ibadet ettiği bu odalar Herod döneminde yapılan Mâbed'e ait odalar olmalıdır.¹⁹⁷

Zekerıyyâ (a.s), İncil'e göre kendisine bir çocuk bahşetmesi için Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur. Çok ileri bir yaşta ve eşi Elizabeth kısır olmasına rağmen Allah onun bu duasını kabul etmiştir. Zekerıyyâ (a.s) Mâbed'de olduğu bir sırada melek aracılığıyla duasının kabul edildiğini öğrenmiştir. Bu duruma oldukça şaşırان peygamber, melekten kendisine bir alamet göstermesini istemiş; melek ise çocuk doğuncaya kadar dilinin tutulacağını belirtmiştir.¹⁹⁸ Kur'an'a göre ise Zekerıyyâ (a.s) kendisine bir yardımcı bahşetmesi için Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur. Ve bunun alameti olarak üç gün boyunca insanlarla konuşamamıştır.¹⁹⁹ Hz. Zekerıyyâ'nın bu duası sonucunda ona Yahyâ (a.s) müjdelanmıştır.²⁰⁰

¹⁸⁹ En'âm 6/85.

¹⁹⁰ Taberî, I, 585; Üleymî, I, 267.

¹⁹¹ Luka, 1/5; Çıkış, 6/23; Aydın, "Zekerıyyâ", s. 210.

¹⁹² Taberî, I, 585; Üleymî, I, 267; Aydın "Zekerıyyâ", s. 211.

¹⁹³ Ya'kubî, *Târihü'l-Ya'kubî*, s. 68- 69; *Kitâbü'l-Büldân*, s. 223.

¹⁹⁴ Taberî, I, 585; Üleymî, I, 267.

¹⁹⁵ Enbiyâ, 21/90; Âl-i İmrân 3/39.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân 3/37; Taberî, I, 585; Üleymî, I, 267.

¹⁹⁷ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksa", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 270.

¹⁹⁸ Luka, 1/1-80; Luka, 1/5-26; Aydın, "Zekerıyyâ", s. 211.

¹⁹⁹ Meryem, 19/2-11; Âl-i İmrân 3/38-41; Enbiyâ 21/89-90; Aydın, "Zekerıyyâ", s. 211.

²⁰⁰ Ya'kubî, *Târihü'l-Ya'kubî*, s. 75; Üleymî, I. 268.

İsâ Hz. Yahyâ'yı doğurduktan yaklaşık altı ay sonra ise Hz. Meryem Hz. İsâ'yı doğurmuştur.²⁰¹ Mâbed'de kendini ibadete adan 13 yaşında bekar bir kızın çocuk doğurması İsrailoğulları tarafından öfkeyle karşılanmıştır. Rivayete göre Zekerıyyâ (a.s) ile Meryem (a.s) hakkında iftiralar ortaya atılmış ve kral Herod'un da emriyle Hz. Zekerıyyâ'nın öldürülmesine karar verilmiştir.²⁰² Diğer bir rivayete göre ise ileride bahsedeceğimiz sebeplerden dolayı oğlu Yahyâ (a.s) kral tarafından katledilince; Allah o akşam kralın mülkünü yerle bir etmiştir. Halk da krallarının öcünü almak için Hz. Zekerıyyâ'nın peşine düşmüştür.²⁰³ Halkından kendini kurtarmak için kaçan Zekerıyyâ (a.s), bir ağaç kavuğuna saklanmıştır. Fakat şeytan insanlara onun yerini göstermiş; onlar da ağacı keserek Hz. Zekerıyyâ'yı şehit etmişlerdir.²⁰⁴

Hz. Zekerıyyâ'nın Herod döneminde Yahudiler tarafından katledilmesinden kısa bir süre sonra ise Herod krallığında İsâ (a.s) doğmuştur.²⁰⁵ Hz. İsâ'nın doğum tarihi hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmekle beraber, o bilindiği gibi miladi sıfır yılında doğmamıştır. Yapılan modern araştırmalara göre doğduğu esnada parlayan Beytullahim Yıldızı'ndan yola çıkılarak MÖ. 4 ile 7 yılları arasında doğmuş olabileceği belirlenmiştir.²⁰⁶ Bununla birlikte kaynaklarda onun doğum tarihi bahsinde yaygın olarak MÖ. 4 tarihi tercih edilmektedir.²⁰⁷

Rivayetlere göre İsâ (a.s) doğduğu zaman Beytullahim'de bir yıldız parlamıştır. Yıldız ilmine sahip Mecusî krallar da kral Herod'a gelip topraklarında bir peygamber doğduğunu ve ona tapınmak istediklerini söylemişlerdir. Bunu duyan kral bütün bilginlerini bir araya toplamış ve doğan bu peygamberi bulmalarını emretmiştir.²⁰⁸ Mecusiler'e ise onu bulduklarında kendisine haber vermelerini onun da tapınmak istediğini söylemiştir. Oysaki niyeti krallığını ve gücünü tehlikeye atabilecek bu peygamberi daha büyümeden öldürmek olmuştur.²⁰⁹

²⁰¹ Matta, 14/1-10; Markos, 6/14-20; Üleymî, I, 268.

²⁰² Taberî, I, 348; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, I, 63; İbnü'l-Esîr, I, 306; Üleymî, I, 268.

²⁰³ İbn Kesîr, II, 227, 228.

²⁰⁴ Mes'ûdî, I, 63; Üleymî, I, 268.

²⁰⁵ Matta, 2/1; Ya'kubî, *Târihü'l-Ya'kubî*, s. 85; Taberî, I, 605; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, s. 124; İbnü'l-Esîr, I, 312.

²⁰⁶ M Sacit Pekak-Durmuş Gür, "İsâ'nın Doğumu", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIV, Sa. 2, Ekim 2015, s. 185.

²⁰⁷ Taberî, I, 585; Nânâ, s. 408; Basit, s. 34.

²⁰⁸ Matta 2/ 2-13; Pekak-Gür, s. 192.

²⁰⁹ Taberî, I, 605.

Müneccim krallardan kendisine haber ulaşmayınca Beytullahim'deki bütün erkek çocuklarını öldürttüğü de bazı kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.²¹⁰ Bu katliam emri doğruysa bile iddiaya göre o sıralarda Allah, Hz. Meryem'in nişanlısı Yusuf'a çocuk ile annesini alarak Mısır'a gitmelerini emretmiştir. Böylece İsa (a.s), Herod tehlikesinden kurtulmuş; kral ölene kadar da Mısır'da yaşamıştır. Kral öldüğünde yerine oğlu Archelus tahta geçince Allah Yusuf'a çocuğu alıp geri dönmelerini emretmiştir.²¹¹ Herod'un ölümünden sonra Hz. İsa yaklaşık otuz yaşında onun miras bıraktığı Mâbed'e girmiş ve tebliğ faaliyetlerine başlamıştır.²¹² Bütün bunlara ilave olarak Herod ile alakalı İslâm Tarihi kaynaklarından aktardığımız rivayetlerin, ondan yaklaşık dokuz asır sonra yazılmaya başlandığını belirtmek gerekmektedir. Bu sebeple bu rivayetlerin sağlam bir senet zinciri olmayıp hatta pek çoğu da İsrailiyyat'a dayanmaktadır. Rivayet içeriklerinde de farkedildiği üzere efsanevi ve realiteye aykırı bir üslup ve olay zincirleri yer almaktadır. Bununla birlikte İnciller'de bahsedilen konular hakkında bu kadar ayrıntı bulunmamaktadır. Buna rağmen İslâm Tarihi kaynaklarında kendilerinden asırlar evvel Kudüs'te yaşamış Yahudi bir kral hakkında bulabildiğimiz bu rivayetler kıymetli olup okuyucu ile paylaşmaya değerdir. Son olarak Herod ile aynı dönemde yaşayan Yahudi tarihçi Josephus ise eserinde Hz. İsa'dan iki defa olumlu ifadelerle bahsetmiştir. Yahudi olup Hz. İsa'ya iman etmeyen biri olarak kullandığı ifadeler modern araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar orijinal kayda Hristiyan bir müstensihin müdahalede bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.²¹³

B. HEROD'UN ÖLÜMÜ VE SONRASI

Antipa'nın ölümünden yalnız beş gün sonra MÖ. 4 yılının Mart ayında büyük Herod hayata veda etmiştir.²¹⁴ Hayatı boyunca denizde tutulduğu bir fırtına, bir çatı yıkılması, savaşta ağır yaralanma ve otuz üç yıllık hâkimiyetinde defalarca suikast girişimi olmak üzere ölüm onu

²¹⁰ Matta 2/16-20; Arif, s. 96; Basit, s. 34; Çeken, s. 22.

²¹¹ Matta 13-16; Taberî, I, 605; İbnü'l-Esîr, I, 312; Ford, s. 59.

²¹² Ya'kubî, *Târihü'l-Ya'kubî*, s. 75.

²¹³ Zafer Duygu, "Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları", *Mukaddime*, 2017, 8(1), s. 158.

²¹⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 33; George Ford, *Mesih'in Yaşamı- Birinci Kitap: Doğumu ve Çocukluğu* (çev. İshak Arslan), İstanbul 1991, 53-59; Montefiore, s. 94.

hep teğet geçmiştir. MÖ. 13 yılından itibaren ise yaşlı bedeni hastalıklara yenik düşmüştür. Yaklaşık dokuz yıl boyunca sancılı bir süreç yaşayan Herod, sona yaklaştıkça akıl sağlığını da tamamıyla kaybetmiştir.²¹⁵ Öldüğünde başta ailesi olmak üzere bütün Kudüs hayretler içinde kalmış ve ne hissedeceğini bilememişlerdir. Yaşlı kral son yolculuğuna başında tacı, elinde asası ile altınlarla süslü eflatun bir kumaşa sarılarak uğurlanmıştır. Archelas'ın önderliğinde diğer evlatları, muhafızları ve hizmetkârları eşliğinde taşınan Herod, Hirodium'a doğru kırk kilometrelik yolculuktan sonra gömülmüştür.²¹⁶

MÖ. 4 yılında ölen ve Hirodium yakınlarına gömülen Herod'un kabri ise 2007 yılında keşfedilmiştir. Kudüs İbrani Üniversitesi'nden arkeolog Ehud Netzer yaklaşık otuz beş yıllık araştırmaları neticesinde bu mezarı bulmuştur. Netzer, Josephus'un ışığında yürüttüğü araştırmalar neticesinde Hirodium Tepesi'nde bulduğu bu piramit mezar içerisinde işlemeli ve çiçeklerle süslenmiş kırmızı üç lahit bulunmuştur. Bunlardan biri Herod'a ait olmakla birlikte diğer ikisinin oğullarına ait olabileceği tahmin edilmektedir.²¹⁷

Miladî asırlar başlamadan hemen öncesinde yaşamı son bulan büyük kral Herod'un bugün elimizde XIII. yüzyıla ait bir Zebur nüshasında Arcimboldi tarafında çizilen bir resmi bulunmaktadır. Ayrıca Amiens katedralinin büyük kapısında Herod'un bir heykeli ve ölümünü canlandıran bir tasviri bulunmaktadır. Reims kilisesinin arka cephelerindeki ve Ghiberti'nin yaptığı Siena vaftiz kaplarındaki kabartmalar, Massolina'nın Castiglione Olana'daki freski, Hans Fries'in tablosu vardır. Santa Maria Maggiore kilisesinin mozaiklerinde peygamberlerin ziyareti sahnesinde Capitolina'daki Santa Maria kilisesinin kapıları üzerinde, Chraretes, Autun, Poitiers sütun balıklarında, Saint Thibault de Than'ın büyük kapısında tasvirleri bulunmaktadır.²¹⁸

Herod'dan sonra varisler Archelas, Antipas ve Philip babaları için bir hafta yas tuttuktan sonra vakit kaybetmeden tayin emrini onaylatmak üzere Roma'ya gitmişlerdir. Yahudiler de

²¹⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 33; "The Illnesses of Herod The Great", s. 280.

²¹⁶ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 33; Çeken, s. 34; Montefiore, s. 94.

²¹⁷ Bekir Zakir Çoban, "Hristiyanlık Öncesi Yahudilik Tarihi Bağlamında Josephus Flavius" *Dinler Tarihi Araştırmaları III- Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum 18-19 Şubat 2012)*, s. 257; Montefiore, s. 94.

²¹⁸ *Meydan Larousse*, "Herodes I Büyük", V, 794-795.

Herod oğullarının krallığından ziyade doğrudan Roma yönetimine bağlı bir sistemde daha özgür olacaklarını düşünerek imparatora ayrıca bir heyet göndermiştir.²¹⁹ İmparator Octavianus her iki tarafı dinledikten sonra Herod'un vasiyetini onaylamıştır. Bir tek farkla, Herod'a tanınan imtiyazları ve krallık yetkilerini yalnızca Archelas'a teslim ederken diğer iki kardeşi vali olarak atamıştır. Archelas Kudüs, Samiriye ve Edom'a; ²²⁰Antipas, Celile ve Amman'a; ²²¹Philip ise krallığın kuzey doğu kısmına yönetici olmuştur.²²² Gazze ve Hippos ise Suriye valisinin idaresine bırakılmıştır.²²³

Yeni kral Archelas (MÖ. 4- MS. 6) babasından her bakımdan mamur olarak devraldığı krallığı yaklaşık on sene yönetmiştir. Archelas tahta oturduğunda halk, Mâbed kapısındaki kartalı parçaladığı için infaz edilen gençler adına isyana başlamıştır. Bayram üzeri yaşanan bu hadise Kudüs'ün turizmini etkilemesin diye isyan kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Yaklaşık üç bin kişinin ölmesiyle halk şikayette bulunmak üzere Roma'ya elçiler göndermiştir. Bütün bunların yanı sıra evli olduğu halde Mariamne'nin oğlu Alexander öldükten sonra onun eşi Caliphra ile evlenmiştir. Halkın yoğun şikayetleri sonucunda görevden alınarak sürülmüştür. ²²⁴ Philipp ise adaletten ayrılmamış halkı tarafından sevilmiştir. Ölümünden sonra toprakları Suriye valisine devredilmiştir.²²⁵

Herod Antipas'ın valilik yaptığı topraklarda ise Hz. Yahyâ insanları Allah'ın dinine çağırmaya başlamıştır.²²⁶ Hz. Yahyâ, Herod Mâbed'inde yaptığı tebliğ faaliyetleri esnasında²²⁷ İsrailoğulları'na kardeşinin karısıyla evlenmeyi yasaklamıştır. İncil'de aktarıldığına göre o dönemin kralı Herod (Herod Antipas), kardeşi Philipp'in karısı Herodya ile evliydi. Hz. Yahyâ'nın evliliğini nehyettiğini duyan Herodya, Hz. Yahyâ'ya karşı kin gütmeye başladı. Herod ise Hz. Yahyâ'nın marifetine inanıyor ve ona karşı saygı duyuyordu. İlerleyen

²¹⁹ Josephus, *The Antiquities*, XVII, 8; Akşit, s. 49.

²²⁰ Josephus, *The Antiquities*, XVII, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Archelas", III, 333; Garaudy, s. 120.

²²¹ Josephus, *The Antiquities*, XVII, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipas, Herod", III, 76; Çeken, s. 34.

²²² *Encyclopaedia Judaica*, "Herod Philip I", VIII, 390; Garaudy, s. 120.

²²³ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 1; Günaltay, s. 384.

²²⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 1-9; *Encyclopaedia Judaica*, "Archelas", III, 333; Arif, s. 97.

²²⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 1-9; *Encyclopaedia Judaica*, "Herod Philip I", VIII, 390.

²²⁶ Ay, s. 73.

²²⁷ İbn Kesîr, II, 244.

dönemlerde sarayda doğum gününü kutlayan kral, Yahyâ'yı (a.s) da bu şölene davet etmiştir. Herodya'nın kızı Salome de Celile'nin en seçkin insanların olduğu bu mecliste dans etmiş, kral bu dansı çok beğenmiştir. Ardından bu genç kızı ödüllendirmek istemiş ve istediğini vereceğine ant içmiştir. Genç kız ise annesine danıştıktan sonra bir tepsi üzerinde Yahyâ'nın (a.s) başını istemiştir. Kral bu cevap karşısında çok üzülse de herkesin önünde and içtiği için sözünden geri dönememiş ve Hz. Yahyâ'nın (a.s) başı kesilmiştir.²²⁸ İbnü'l-Esir'in aktardığı bir rivayete göre ise Herodya kendisine gelen tepsi üzerindeki başı görünce Yahyâ'ya (a.s) "Bugün gözlerinle tanıştım" demiş ve kendini sarayın balkonundan aşağıya atmıştır.²²⁹

Taberî ve Uleymî'nin aktardığı bir rivayete göre ise burada İsrailoğulları'na yasaklanan kardeşinin kızıdır. Herod da bu esnada kardeşi Philip'in kızı Salome'ye aşık olmuştur.²³⁰ İbn Kesîr'e göre ise Şam krallarından biri kendisine helal olmayan biriyle evlenmek istemiş; fakat Yahyâ (a.s) bu evliliği yasaklamıştır. Buna rağmen kral kadınla evlenmek istemiş; kadın da Yahyâ'nın (a.s) başının kesilmesi şartıyla kendisi ile evleneceğini söylemiştir. Kral şartı kabul edip bu isteği gerçekleştirdiğinde ise kadın da ölmüştür.²³¹ Yine İbnü'l-Esir'de oldukça farklı bir rivayete göre ise söz konusu kralın eşi Yahyâ'ya (a.s) aşık olmuş fakat ondan yüz bulamamıştır. Bu yüzden Yahyâ'ya kin besleyen kadın kraldan onun öldürülmesini istemiş; kral da bu isteği gerçekleştirmiştir. O gün akşam olduğunda da Allah kralın bütün mülkünü yerle bir etmiştir.²³²

Herod ailesinin peygamberlere olan bu yaklaşımından sonra yakın vadede olmasa da krallığının çökmesi İsrailoğulları tarafından Tanrı'dan gelen bir ceza olarak yorumlanmıştır.²³³ Herod evlatlarından sonra Roma, yönetimi devredecek asil bir aile bulamamıştır. Çünkü güçlü aileler ve özellikle kohen başı olanlar Herod döneminde sürülmüştür. Devletin hali hazırdaki din kadrosu ise oldukça pasif olduğu için yönetme kabiliyetine sahip değildi. Üstelik halk

²²⁸ Markos, 6/ 12-26; Taberî, I, 348; *Encyclopaedia Judaica*, "Antipas, Herod", III, 76; *Encyclopaedia Judaica*, "Salome", XIV, 689.

²²⁹ İbnü'l-Esir, I, 302.

²³⁰ Taberî, I, 586; Üleymî, I, 268.

²³¹ İbn Kesîr, II, 227.

²³² İbn Esir, I, 276.

²³³ Josephus, *Antiquities*, XVIII, 5.

arasında da Herod’a hizmet ettikleri için gayrı meşru görülüyorlardı. Sonuç olarak Herod’dan sonra Kudüs, MS. 66 yılına kadar Roma’nın Suriye vilayetine bağlanmıştır.²³⁴

²³⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, II, 1-9; *Encyclopaedia Judaica*, “Jerusalem”, IX, 1394; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 58-59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEROD'UN KUDÜS VE KUDÜS DIŞINDAKİ İMAR FAALİYETLERİ

Melez olması ve dahası Roma'nın gücünü arkasına alması sebebiyle Herod, 33 yıllık iktidarında halkı tarafından çoğunlukla benimsenmemiştir. Bugün tarih kitaplarında ise kendisinden Büyük Herod (The Great Herod) diye bahsedilmesi ilk etapta insanı şaşırtan büyük bir tezattır. Fakat çalkantılı geçen siyasî hayatının arka fonunda krallığı boyunca aktif tuttuğu inşaat mekanizması incelendiğinde görülüyor ki; öldükten sonra ardında bıraktığı devasa taş mirası onun büyük bir kral olarak anılmasını sağlamıştır. Çünkü o Hz. Dâvûd ve oğlu Süleyman'dan sonra Kudüs'ü yeni baştan inşa eden, şehre iki bin yıllık maddi ve manevi silüetini kazandıran, mimari anlamda altın çağını yaşatan antik dünyanın en iyi inşaatçılarından²³⁵.

Roma'nın ihtişamının gölgesinde büyüyen Herod, kendini doğu ile batı arasında bir elçi olarak görmüş ve halkının bu imparatorluğun filizleriyle güçlenmesini istemiştir. Fakat bu düşüncesini hayata geçirirken Helen Selevkiler gibi zor kullanarak Helenleştirme politikasından uzak durmuştur. Dindar bir yahudi olmasa da halkının kültür ve inançlarına saygı gösterip buna yönelik yatırımlar yaparken Roma kültürünün yaygınlaşmasına da sermaye harcamıştır. Yunan tarzı şehirler ve sosyal ortamlar inşa etmekle kalmamış; pagan tapınakları yaptırıp, şehirleri insan ve hayvan figürleri ile süslemiştir.²³⁶ Bu sebeple onun putperest olabileceği hakkında iddialar da ortaya atılmıştır. Fakat unutulmamalı ki Herod pagan tapınaklar inşa ettirdiği gibi Yahudilerin kutsal Mâbed'ini de yenilemiştir. Hatta bu Mâbed'in kutsiyetine duyduğu saygıdan olsa gerek krallığının merkezinde pagan tapınağı ve figürlerin yer almasına müsaade etmemiştir. Dolayısıyla onun bu konudaki yaklaşımları göz önüne alınarak objektif bir değerlendirme yapıldığında Herod'un Yahudi olmadığı şeklinde kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir.²³⁷

²³⁵ Kollek –Pearlman, s. 97; Johnson, s. 110; Katharina Galor, “King Herod in Jerusalem: The Politics of Cultural Heritage”, *Jerusalem Quarterly*, 62, 2013, s. 65.

²³⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Johnson, s. 111.

²³⁷ Besalel, “Herodes Krallığı”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 207.

A. HEROD'UN KUDÜS'Ü YENİDEN İNŞASI

Krallığın büyüğü gücüne sahip olmak için büyük bir mücadele veren Herod, tahtına oturduğu ilk dönemde halkını itaat altına almış ve kendini değişim ve dönüşüme adanmıştır. Büyük bir şehircilik politikası ile işe başlayan Herod'un ilk projesi şehrin güvenliğini sağlamak için dikilen surlar; son projesi ise Mâbed olmuştur.²³⁸ Bugün müslümanların Harem-i Şerif olarak adlandırdığı yerde yükseltilmiş bir platform ile oluşturduğu "Hirodium Tepesi" ise onun özgün inşaat tarzının göstergesidir. Büyük kral bütün şehre hâkim olan bu yapay tepede muhteşem bir saray kompleksi kurmuştur. Gittikçe artan gücünün şovunu yapmak için sarayını ve askerî yapılarını oldukça muhkem, devasa ve şatafatlı inşa eden Herod bir yandan da kamu yararına binalar ile şehirini donatmıştır. Yol, su kemeri, okul, hastane, vakıf, kütüphane, çarşı ve hamamın²³⁹ yanı sıra tiyatro, heykel, hipodrom ve amfiteatr inşa ettirmiştir.²⁴⁰ Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra Herod dönemine damgasını vuran asıl proje ise Mâbed'dir. O bütün Kudüs'ü yeniledikten sonra ömrünün son demlerinde böyle büyük bir adım atmış ve tarihe ismi, Mâbed'i aslından daha büyük ve görkemli olarak yeniden inşa eden kral olarak geçmiştir. Şimdi ise Herod'un inşa ettiği bu mega projeleri kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla inşa edilme sırasına göre ayrıntılı bir şekilde ele alacağız. En sonda ise Herod sarayı ve Mâbed ile bölümü sonlandıracğıız.

1. Surlar

Kudüs tepede bir şehir olmakla birlikte etrafına örölmüş yüksekçe duvarlar ile korunmaktaydı. Bu duvarlar şehrin savunmasında çok etkili geleneksel bir önlem olmasına rağmen Herod tahtına oturduğunda başta krallığının merkezi Kudüs olmak üzere bütün surlar da harabe haldeydi. Çünkü jeopolitik konum olarak Pers ve Roma toprakları arasında sıkışık kalan bölgeyi önce Pers kuvvetleri istila etmiş, ardından da Roma birlikleri müttefik kral seçtikleri Herod'a bölgeyi teslim etmek üzere Pers kuvvetleri ile bu şehirde karşılaşmıştır. Surların yıkıldığı savaşta Kudüs şehri neredeyse tamamıyla yerle bir edilmiştir. Hatta bu süreçte

²³⁸ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Montet vd., s. 138; Garaudy, s. 119.

²³⁹ Johnson, s. 110.

²⁴⁰ Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59; Har-El, s. 64; Çeken, s. 32.

Roma askerleri Mâbed'i dahi yıkmaya teşebbüs etmiş, Herod'un rica ve rüşvetleri ile bundan vazgeçilmiştir. MÖ. 37 yılında galip gelen Herod, tahtına oturduğunda harabe bir şehir, boş bir hazine ve krallığını meşru bulmayan bir halk ile karşı karşıya kalmıştır. Önceliğini isyanların bastırılması ve şehrin sükûnete kavuşmasından yana kullanan Herod, kısmen başarılı olmuştur. Halkı onu benimseyip bağrına basmasa da kendinden emin ve kararlı tutumları Yahudiler için caydırıcı olmuştur. Çünkü kaos ve isyan noktasında ısrarcı olan vatandaşlarını Roma'nın izni ile kılıçtan geçirmekte tereddüt etmemiştir. Böylece kısa zamanda sükûneti yakalayan Herod, önce merkez şehir Kudüs'ten başlayarak bütün krallığında değişim ve yeniden inşa sürecini başlatmıştır.²⁴¹ (bkz. Ek: 7)

Herod savaştan yeni çıkan, yerle bir olmuş şehrine şatafatlı ve estetik yapılar kazandırmadan evvel şehrin güvenliğini temin etmeye çalışmıştır. Bunu sağlamak adına kendisinden önce gelen her yönetici gibi ilk önce surları yeniden inşa ettirmiştir. Pers tehlikesi ve bölgede yaygın olan göçer kabilelerin yağmalarına karşı surlar kısa sürede dikilmiştir.²⁴² Fakat Herod seleflerinin aksine surları yeniden dikerken dahi kendi farkını ortaya koymuş ve şehre yeni bir silüet kazandırmıştır. Krallığı sürecinde nüfus artışına bağlı olarak şehrin etrafına toplam üç sur inşa ettirmiştir. Böylece şehrin mevcut yüzölçümünü kuzey ve güney yönünde genişleterek bölgeyi iki katı kadar araziye yaymıştır. Bu surların güvenliğinin temin edilmesi için etrafındaki kulelere ilave olarak Hippicus, Mariamne ve Phasael adını verdiği üç büyük kule daha yaptırmıştır. Bu yüksek duvarlardan şehre giriş çıkış için ise 11 adet kapı açtırmıştır.²⁴³

İlk sur Hippicus Kulesi'nden başlayıp, Haşmoni Sarayı, Sanhedrin ve Wilson Köprüsü'nden Tapınağın batı kısmına ulaşmaktadır. Bu güzergâh Haşmoniler'in surlarını inşa ettiği güzergâh olmakla beraber, Herod ilk surunda bu istikameti takip ettirmiştir. Bu duvarın toplam uzunluğu 3, 8 km olmakla birlikte 50-100 metre aralıklarla kuleler inşa edilmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Harman, "Kudüs", s. 325; Johnson, s. 112.

²⁴² Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59.

²⁴³ Arif, s. 95; Kollek –Pearlman, s. 98; Montet vd., s. 138; Garaudy, s. 119.

²⁴⁴ Har-El, s. 61.

İkinci sur ise Hippicus kulesinden başlayıp Amigdalon Havuzu'nun kuzey doğusundan Antonia Kale'sine oradan da İsrail havuzuna ulaşmıştır. Bu surun uzunluğu ise 1100 m kısa tutulmuştur ve yaklaşık 14 adet kule ile korumaya alınmıştır. Amigdalon Havuzu, Leger Havuzu ve İsrail Havuzu bu suyu koruyan bir set vazifesi görmüştür. Günümüzde de Şam kapısı yakınında bulunan sur kalıntıları yüksek ihtimalle bu ikinci sura aittir.²⁴⁵

Üçüncü sur ise Hippicus Kulesi'nden başlayıp kuzeydeki Psephinus Kulesi'ne oradan da Kadınlar Kulesi, Kidron Vadisi ve Tapınak Dağı'na doğru uzanmıştır. Kudüs mamur bir şehir haline geldikten sonra nüfus artışı yaşanmış ve şehir iskan noktasında yetersiz kalmıştır. İkinci surun ardından Bezetha'ya doğru yerleşim yayılınca burayı çevreleyen üçüncü bir sur inşa edilmiştir. Bu surda duvarları odalara bağlayan merdivenler ve sarnıçlar bulunmaktadır. 2,5 km uzunluğundaki bu sur, 8 m yüksekliğinde 12 m genişliğinde yaklaşık doksan adet kule ile muhafaza edilmiştir. Kudüs, etrafını saran ve onu bir inci gibi saklayan sur ve kuleleri ile yeni bir simaya kavuşmuştur.²⁴⁶

2. Kuleler

Herod, şehrin güvenliğini sağlamak adına diktiği surlara belirli aralıklarla çok sayıda kule de ilave etmiştir. Bu kulelerden üç tanesi diğerlerine nazaran şekil olarak daha büyük, fonksiyon olarak da daha mühimdi. Yukarı Şehrin kuzeybatı köşesinde inşa edilen Herod Sarayının bir tarafı derin vadilerle, bir tarafı ise bu üç görkemli kule ile çevriliydi. Kudüs'ten sonra Roma'ya yerleşmiş tarihçi Josephus'a göre Herod'un bu üç kulesi dünyanın en görkemli ve muhkem kuleleriydi. Bu kulelerin ismi ise sırasıyla Hippicus, Phasael ve Mariamne'dir. Bu kuleler, her biri 4 fitin²⁴⁷ üzerindeki küp şeklindeki taşlar harç kullanılmadan üst üste dizilmesiyle dikilmiştir. Bu üç büyük kulenin içine de küçük kuleler ve gözetleme siperleri eklenmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ Har-El, s. 61.

²⁴⁶ Har-El, s. 61; Çeken, s. 88.

²⁴⁷ 1 Fit: İngiliz ölçü birim sistemine göre yaklaşık 30, 48 cm'ye tekabül etmektedir.

²⁴⁸ *Encyclopaedia Judaica*, "Jerusalem", IX, 1394 Kollek –Pearlman, s. 98; Har-El, s. 61.

Hippicus Kulesi: Kral Herod'un sarayını ve şehrini muhafaza etmek için inşa ettiği kulelerden biridir. Tam tarihleri bilinmemekle beraber Herod, Hippicus ve Mariamne kulelerini eşi ölmeden inşa ettirmiştir. Bu kuleye çok sevdiği ve savaşta kaybettiği yakın arkadaşı Hippicus'un adını vermiştir. Şehrin en zayıf noktası sayılan ilk surun kuzeybatı bölümünün en batısında, duvardan 30 cubit²⁴⁹ daha yüksek bir tepe üzerinde yaklaşık 80-90 cubit yüksekliğinde inşa edilmiştir. Beyaz oyma mermer taş ile 40 m yükseklikte 14 m² temele yapılan Hippicus, şehirde bulunan onlarca kale içerisinde en görkemli ve en sağlam olanıdır. Bu sebeple yukarıda bahsedilen üç duvarın başlama noktası da bu kule olmuştur. Daha sonraları ise bu kule sarnıç olarak da kullanılmıştır.²⁵⁰

Phasael Kulesi: Bugün Dâvûd Kulesi diye bilinen ve kral Herod'un MÖ. 20 yılında inşa ettiği kuledir. Herod bu kuleye aslında kendisinden evvel Kudüs valisi olan ama Pers savaşında ölen abisinin adını vermiştir. Stratejik bir mevkide inşa edilen bu kule şehrin en yüksek yapısıdır. Hem konum hem de yükseklik sebebiyle bu kuleden bütün şehre hâkim olunmuş, şehrin her yanından da bu kule görünmüştür. 90 cubit yüksekliğinde 40 cubitlik alana yapılan bu kule diğer kuleler arasında da en yüksek ve en büyük kuledir. Hippicus gibi beyaz oyma mermerden yapılan bu kule de diğerleri arasında görkemli ve devasa durmaktaydı. Ayrıca bu kule diğerlerinden farklı olarak revaklarla da süslenmiştir.²⁵¹

Mariamne Kulesi: Kral Herod'un İlk Duvar'ın kuzeybatısında inşa ettiği bir başka kuledir. Bu kuleye de çok sevdiği eşi Haşmonay Prensesi Mariamne'nin ismini vermiştir. Bir diğer görüşe göre ise prenesten sonra evlendiği ikinci Mariamne'nin de adını vermiş olabilir. Kulenin yüksekliği yaklaşık 55 cubittir. 20 cubitlik bir alana sahip olan bu kule Hippicus ve Phasael'den daha küçüktür. Hacmi itibarıyla küçük olan bu kulenin mimari yapısı da diğerlerine nazaran daha zariftir.²⁵² (bkz. Ek: 13)

²⁴⁹ Cubit: Antik Çağ'da kullanılan bir uzunluk birimidir. Orta parmağın ucundan dirseğin sonuna kadar olan uzunluğu kastetmektedir. Bu da yaklaşık olarak 45 cm'ye tekabül eder.

²⁵⁰ Johnson, s. 112; Har-El, s. 61; Çeken, s. 97; Montefiore, s. 84.

²⁵¹ Johnson, s. 111; Har-El, s. 61-62; Çeken, s. 98.

²⁵² Johnson, s. 112; Har-El, s. 61; Çeken, s. 97.

3. Kaleler

Herod'un Kudüs şehrinde iç güvenliği sağlamak üzere inşa ettirdiği bir diğer askeri yapı türü ise kalelerdi. Bu kaleler uçurum kenarlarına inşa edilmekle beraber her birinin çevresinde dörde yakın büyük kule bulunmaktaydı. Kaleleri sadece güvenlik noktası olarak sınırlamayan Herod, buraları aynı zamanda konfor ve şatafat merkezi haline getirmiştir. Bu kaleler arasında hem en büyüğü hem de Herod nazarında en mühimi ise Antonia Kalesi'dir.²⁵³

Antonia Kalesi: Haşmonay Dönemi'nde Jonathan Makkabi tarafından Tapınak Dağı'nın kuzeyinde 25 m yükseklikte bulunan sarp bir kaya üzerine inşa edilmiş Baris Kalesi'dir.²⁵⁴ Herod MÖ. 37 ile MÖ. 35 yılları arasında bu kaleyi yıkıp; hacmini genişleterek yeniden yaptırmıştır. Ayrıca bu kaleye kral olmasında büyük katkısı olan ve krallığı sürecinde de desteğini esirgemeyen Romalı Marcus Antonius'un ismine ithafen Antonia Kalesi demiştir.²⁵⁵ (bkz. Ek: 12)

Daha önce de halkının Herod'u meşru görmediklerini ve sıklıkla isyan teşebbüsünde bulunduklarını belirtmiştik. Bu isyanların merkezi ise çoğunlukla Mâbed olmaktaydı. Bu yüzden Herod, en büyük kalesini Mâbed'in kuzeybatısında inşa ettirmiştir. Mâbed'e tamamen hâkim olan bu kaleden Herod'un askerleri Yahudilerin günlük ibadetleri ve bayram kutlamalarını gözetlemiştir. Olağandışı bir durum ve taşkınlıkta ise olay büyümeden askerler tarafından müdahale edilmiştir. Kale hem stratejik konumu hem de içerisinde hazır bulunan askeri birlikleri ile Mâbed ve Kudüs'ün isyan ve işgallere karşı güvenliğini temin eden merkez noktası haline gelmiştir. Hatta ileriki zamanlarda Hz. Îsâ'nın yakalanma emri çıktığında o, bu kaleden gözlem yapılarak bulunmuştur. MS. 66 yılında ise Roma lejyonları Titus öncülüğünde Kudüs'ü yakıp yıktığında Antonia Kalesi'ne zarar vermemiş; dahası Roma da bu kalenin muhkem ve konforlu şartlarından menfaat sağlamak adına birliklerini Antonia'ya yerleştirmiş; bölgedeki kontrolü buradan sağlamıştır.²⁵⁶

²⁵³ Kollek –Pearlman, s. 99; Montefiore, s. 84.

²⁵⁴ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; *Encyclopaedia Judaica*, "Antonia", III, 164; *Encyclopaedia Judaica*, "Jerusalem", IX, 1394; Kollek –Pearlman, s. 99.

²⁵⁵ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 21; Kollek –Pearlman, s. 99; *Encyclopaedia Judaica*, "Antonia", III, 164; Harman, "Kudüs", s. 325.

²⁵⁶ Kollek –Pearlman, s. 99; Çeken, s. 96.

Şehrin güvenlik merkezi olan Antonia Kalesi 25 m yükseklikte bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Kalenin yüksekliği 12 m, uzunluğu ise 115 m dir. Antonia Kalesi, gözlem yaptığı Mâbed'den 9 m daha yüksektir. Kalenin büyük bloğu bir hendek içine oturtulmuştur. Bu bloğun ölçüleri ise kuzey güney yönünde 43 m genişliğinde doğu batı yönünde ise 107 m uzunluğundadır. Kalenin güney duvarı Mâbed'in kuzey duvarı ile aynı paralelde inşa edilmiştir. Olağandışı durumlarda kaleden Mâbed'e ulaşımı daha hızlı ve güvenli kılmak için ise bir tünel ve yer altı yolu yapılmıştır. Bu yolun sonunda ise Mâbed'in direk iç avlusuna açılan Tadi Kapısı yapılmıştır. Bu devasa ölçüler ile sadece Mâbed'e değil bütün şehre hâkim olan kaleye, dış güçlerin ulaşmasını engellemek için de kale dibine devasa bir duvar örülmüştür. Ayrıca diğer kaleler gibi dört köşesine de kuleler inşa edilmiştir.²⁵⁷

Duvarları olağanüstü sağlam olan bu kalenin kaplaması kaygan ve ince mermerler ile yapılmıştır. Kalenin ayakta durmasını sağlayan taş kolonlar ise ahşap oyması ile kaplanarak yaklaşık 50 cm'lik hacme sahip olmuştur. Dikdörtgen bir biçime sahip olan kalede askeri birliklerin barınma ve eğitimi için geniş ve çeşitli bölümler yapılmıştır. İçerisinde avlu, salonlar, odalar, hamamlar, teras ve hatta genel ev dahi olan bu kale askerî bir yapıdan ziyade konforlu ve lüks küçük bir şehir fonksiyonunda inşa edilmiştir.²⁵⁸ Kaleye asıl değer katan öğelerden biri ise kral Herod'un kendi devasa ve şatafatlı sarayını inşa edene kadar bu kaleyi sarayı olarak kullanmış olmasıdır. Herod yaklaşık 12 yıl boyunca eşleri ve çocukları ile Antonia Kalesi'nde ikamet etmiştir. Bu kalenin diğer bir önemi ise baş kohene ait özel cübbenin de dinî törenler dışında bu kalede muhafaza edilmesidir. Herod her yedi yılda bir cübbesi kalesinde muhafaza edilen baş koheni tayin etmiştir. Herod'dan sonra bu muhkem kale Roma istilasına direnmiş, Kudüs'te ayakta kalan nadir yapılardan biri olmuştur. Bununla birlikte günümüze ise kalenin yalnızca bazı kalıntıları ulaşmıştır.²⁵⁹

Masada Kalesi: Herod'un Antonia dışında dağlara nakşettiği birçok kalesi vardı. Bunların bir kısmı Kudüs'te bir kısmı da başkent dışında hatta kendi krallığının sınırları ötesinde inşa edilmiştir. Onun kale inşaatları arasında Antonia hariç diğer bir meşhur kalesi ise Masada'dır. Masada Kalesi, muhteşem bir manzaraya sahip bir kale villasıdır. Çevresi yaklaşık

²⁵⁷ *Encyclopaedia Judaica*, "Antonia", III, 164; Kollek –Pearlman, s. 99; Har-El, s. 75-76; Çeken, s. 95.

²⁵⁸ *Encyclopaedia Judaica*, "Antonia", III, 164; Kollek –Pearlman, s. 99; Har-El, s. 75-76.

²⁵⁹ Çeken, s. 95; Montefiore, s. 84.

1400 m bulan bu üç katlı saray-villa görevi de gören kalenin duvarları siyah beyaz mozaikler ve fresklerle süslenmiştir. Herod kalenin batısında yaklaşık 37.500 m² alana sahip ana saray binası yapmıştır. İçerisinde yaklaşık 70 oda, banyolar, havuz, sinagog, atölyeler, sarnıçlar bulunmaktadır. Herod'un bu kaledeki en önemli girişimi, sıklıkla yaşanan su kıtlıklarına çözüm bulmak için su sistemi inşa etmesi olmuştur. Bunun için yağmur sularını ve kalenin batısındaki iki gölden alınacak suları taşıyan kanallar ve sarnıçlar yapmıştır. Kare şeklinde olan bu sarnıçlardan yaklaşık on iki adet yapılmıştır.²⁶⁰ MS. 70 yılında Roma istilasında şehrini savunan ve hayatta kalan son savaşçılar Masada'ya sığınmıştır. Yahudi kültüründe bu direniş Masada ile birlikte sembolize edilerek efsaneleştirilmiştir.²⁶¹

Herod döneminde sıfırdan yapılan ya da yenilenen diğer önemli kaleler ise Herod'un insan yapımı yığma dağı üzerindeki Herodium Kalesi (bkz. Ek: 6), Ölüdeniz'in doğusunda bulunan ve ileride oğlunun Hz. Yahyâ'nın başını kestirdiği Machaerus Kalesi, annesinin adını verdiği Cypros Kalesi,²⁶² Masada'nın kuzeyinde bulunan Alexandirum Kalesi,²⁶³ yeni kurduğu şehirlerdeki Samiriye²⁶⁴ ve Caesarea²⁶⁵ Kaleleri'dir. Bu saydıklarımız kaynaklarda isimleri özellikle zikredilen kaleler olmakla birlikte Herod şehirlerindeki pek çok noktanın onlarca kale ile korunmaya alındığını belirtmeliyiz.²⁶⁶

4. Tiyatro ve Amfiteatr

Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'dan sonra Kudüs'ün karşılaştığı en başarılı inşaatçı olan Kral Herod; şehrin güvenliği için önce askerî ve siyasî yapılar inşa etmeye başlamış; ardından da kamusal yapılar ile şehrini zenginleştirmiştir. Bu kapsamda yol, su kemeri, okul, hastane,

²⁶⁰ *Encyclopaedia Judaica*, "Masada", XI, 1085.

²⁶¹ Edwards, s. 199; Montefiore, s. 78.

²⁶² Johnson, s. 112.

²⁶³ Karasapan, I, 62.

²⁶⁴ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Samaria", XIV, 724.

²⁶⁵ Karasapan, I, 62; *Encyclopaedia Judaica*, "Caesarea", V, 6.

²⁶⁶ Karasapan, I, 61-62; Johnson, s. 112; Edwards, s. 199; Montefiore, s. 78.

vakıf, kütüphane ve hamamlar yaptıran Herod'un hipodrom, tiyatro ve amfiteatr inşa ettirmesi ise Kudüs sokaklarında büyük bir yankı uyandırmıştır.²⁶⁷

Kamu yararına yapılan diğer yapıların aksine hipodrom, tiyatro ve amfiteatrın tepki ile karşılanmasının sebebi ise bu yapıların pagan Yunan ve Roma kültürüne ait sosyal yapılar olmasıdır. Herod'un Yunan ve Roma kültürü sempatisi, yeniden inşa ettiği bu şehirde paganist öğelerin yer almaya başlamasına sebep olmuştur. Bunlar Yahudi halkına, Helen krallarından Selevki hanedanından Antiochus Epiphanes'in halkı zorla helenleştirme faaliyetlerini hatırlatmıştır. Bu sebeple halk kültürel ve dinsel bir dayatma ile karşı karşıya kalma endişesiyle kral Herod'a karşı cephe almıştır. Tiyatro ve amfiteatr yapılmasını boykot etmiş ve bu uğurda birçok Yahudi tutuklanmıştır. Aslında Herod Helen kültürüne sempati beslemekle birlikte, Epiphanes gibi kılıç zoruyla Helenleştirmekten yana değildi.²⁶⁸ Roma Kudüs'ü yerle bir ettiğinde bu halkı tamamen ortadan kaldırmak istemiş; Herod ise bu halkın kusurlarını düzelterip, uyumlu bir halk haline getireceğine Roma'ya söz vermiştir. Böylece Roma, Kudüs'ü Herod'a emanet edip bölgeden çekilmiştir. Bu sebeple Herod, halkını kılıçtan geçirmeden Roma uluslararası sistemine uyum sağlayan bir millet olması için emek harcamıştır. Onları Roma kültürü ile asimile ederek uyumlu bir millet haline getireceğini öngörmüştür. Ama bunu kılıç zoruyla değil zamana yayarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.²⁶⁹

İsyancıları tutuklatarak kısa sürede tepkileri bastıran Herod, nihayet emeline ulaşmış; bir tiyatro ve amfiteatr inşa ettirmiştir.²⁷⁰ Kireç taşından yapılan bu iki inşaata da büyük paralar harcayan Herod, tiyatroyu Yukarı Şehir ile vadiye doğru uzanan yamaçta yukarı pazarın kuzeybatısında, amfiteatrı ise şehrin dışına inşa ettirmiştir.²⁷¹ Tiyatro yarım daire şeklinde arkaya doğru yükselen basamakların izleyiciye ayrıldığı bir yapıdır. İzleyicilerin önünde ise bir sahne bulunur burada oyunlar ve gösteriler yapılır.²⁷² Herod tiyatrosu üç bölüme ayrılmıştır. Üst kısımda seyirciler için banklar, orkestra ve izleyicilerin önünde iki ya da üç kat duvar

²⁶⁷ Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59; Johnson, s. 110; Basit vd., s. 34; Çeken, s. 32.

²⁶⁸ Nânâ, s. 380.

²⁶⁹ Johnson, s. 112.

²⁷⁰ Ay, s. 69; Edwards, s. 199; Montefiore, s. 84.

²⁷¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Johnson, s. 112; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 59; Har-El, s. 65.

²⁷² Encyclopædia Britannica, "Theater", 2018. (<https://www.britannica.com/art/theater-building>) (14.06.19 18:43).

yüksekliğinde sahne için düz alan inşa edilmiştir.²⁷³ Bununla birlikte nişler, kapılar Roma sanatına uygun tezyinat ile süslenmiş ayrıca bir de Sezar heykeli yapılmıştır.²⁷⁴ (bkz. Ek: 14) Amfiteatr ise daire ya da elips biçiminde gösterinin ortada olduğu arkaya doğru yükselen basamakların izleyicilere ayrıldığı kamusal bir yapıdır. Burada spor müsabakaları ve olimpiyatların yanı sıra gladyatör savaşları da gerçekleştirilmiştir. Bu gösterilerin tehlikeli ve kan ile sonuçlanmasından dolayı amfiteatr şehrin dışına inşa edilmiştir. Yüzeyi hayvan ve insan kanlarını çeksın diye kumdan yapılan bu yapıda tutuklular için mahzenler, hayvanlar için kafesler ve çeşitli tuzak düzenekleri yapılmıştır.²⁷⁵ (bkz. Ek: 15)

Herod için bu yapılar ve işlevleri çok önemliydi. Kendisi de iyi bir binici, okçu ve avcıydı. Bu yüzden bu yapıları aktif tutmuş ve özellikle spor müsabakalarını ilgiyle takip etmiştir. Olimpiyat geleneğine Yunanlılar'dan daha çok sahip çıkmış, kural ve kaidelerle düzenlediği bu törenler vasıtasıyla Yunan halkı arasında saygınlık kazanmıştır.²⁷⁶ Fakat bu törenler Yahudi geleneklerine zıt içeriklerle dolu olduğu için halkı tarafından tiyatrolar ziyaret edilmemiş ve gösteriler yapılmamıştır.²⁷⁷ Bu gösterilere Yunan halkı ve komşu milletlerden büyük rağbet gösterilmiştir. İnsanlar ucunda pahalı ödüller olan müsabakaları kazanmak için güreşmek, at binmek ve şarkı söylemek için akın akın Kudüs'e gelmiştir. Herod hiçbir masraftan kaçınmayarak nadir türden vahşi hayvanları buraya toplamış insanlar ile bu hayvanları savaştırmıştır. İzleyenlere zevk vermek için bu vahşi hayvanların önüne herhangi bir sebepten tutuklanan Yahudiler atılmıştır. İzleyiciler ise bu devasa masrafa şaşırılmış kısa zamanda bu vahşetten haz alır hale gelmiştir.²⁷⁸ Bunun yanı sıra Herod Roma İmparatoru Octavianus'un savaşlardaki zaferlerini kutlamak ve onu şerefliendirmek için Kudüs'te Actium²⁷⁹ oyunları tertiplemiştir. Bu oyunlar her beş yılda bir tekrarlanan ve Roma'dan

²⁷³ Har-El, s. 65.

²⁷⁴ Johnson, s. 112; Har-El, s. 65.

²⁷⁵ Encyclopædia Britannica, "Amphitheater", 2018. (<https://www.britannica.com/technology/amphitheatre>) (14.06.19,19:30); Edwards, s. 199.

²⁷⁶ Montet vd., s. 139.

²⁷⁷ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Nebi Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, İstanbul 1994, X, 483.

²⁷⁸ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8.

²⁷⁹ Actium: Roma İmparatoru Octavianus'un Actium Savaşındaki zaferinin anısına Kudüs'te gelenekselleşen gösterilerdir.

izleyicilerin akın ederek Kudüs'e geldiği bir gelenek haline gelmiştir.²⁸⁰ Kudüs'teki bu tiyatroların yanı sıra kral Herod inşa ettiği ve düzenlediği pek çok şehrin planına da tiyatroları eklemeyi ihmal etmemiştir.²⁸¹

5. Saray

Tahta geçtiği dönemde Haşmonay Sarayında ikamet eden Herod, iki yıl gibi kısa bir zamanda Antonia Kalesi'ni inşa ettirmiş ve burayı kraliyet sarayı olarak kullanmıştır. MÖ. 23 yılında ise Yafa kapısına yakın Yukarı Şehrin kuzey batısında, yeni bir saray kompleksi ile adeta Kudüs içerisinde yeni bir Kudüs kurmuştur.²⁸² Hz. Dâvûd'un antik dönemde savunma merkezi olan güneybatı tepelerine doğru yönelen Herod, burada Mâbed'in borazanları ve şehrin gürültüsünden kısmen uzak; kuş sesleri ve su şırıltılarının dinlenebildiği huzurlu bir saray inşa ettirmiştir.²⁸³ İhtişamı ile Mâbed'e rakip olan bu saraya Herod, her daim destekçisi olan Roma İmparatoru Octavianus (Augustus) ve komutan Marcus Agrippa'nın ismini vermiştir.²⁸⁴ (bkz. Ek: 11)

Eski şehrin kuzey ve batı duvarlarına ilave olarak güney ve doğuya inşa edilen yeni duvarlar ile çevrilen saray kompleksi, toplamda 14 m yüksekliğe sahip olmuştur. Sarayın kuzeyinde derin vadiler bulunması ve üç büyük kuleye sahip olması hem muhkem bir yapı hem de bütün şehre hâkim bir saray olmasını sağlamıştır. Böylece şehir rahatlıkla gözlenmiş, olağanüstü hal ve durumda kral başarı ile korunabilmiştir. Sarayın bu derece güvenli ve muhkem oluşunu Roma istilasındaki direnişinden anlamak da mümkündür. Titus, Kudüs'ü istila edip bütün şehri ele geçirdiğinde bile bu saray bir ay daha fazla düşman kuvvetlerine direnebilmiştir.²⁸⁵

²⁸⁰ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Ay, s. 69; Edwards, s. 199; Montefiore, s. 84.

²⁸¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8.

²⁸² Montefiore, s. 84.

²⁸³ Kollek –Pearlman, s. 98; Montefiore, s. 84.

²⁸⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 21; *Encyclopaedia Judaica*, "Jerusalem", IX, 1394; Har-El, s. 63; Montefiore, s. 85.

²⁸⁵ Kollek –Pearlman, s. 98; Har-El, s. 61-63; Montefiore, s. 84.

İç dizayn ve süslemesinde çok sayıda altın ve gümüş kullanılan sarayın, döşemeleri bir çok ülkeden ithal edilen değerli taşlardan yapılmıştır. Duvarları ise erz ağacından yapılmış; ayrıca mozaikler, altın ve gümüş ile süslenmiştir. İçerisinde sayısız oda olmakla beraber her biri yüz kişilik misafir ağırlayacak kapasitede iki büyük salon inşa edilmiştir. Bununla birlikte iki konforlu dairenin yer aldığı keyif kubbesi ve hamamlar eklenmiştir.²⁸⁶

Sarayın çevresi ise Herod'un ihtiyacı olan huzuru temin eden ağaç ve çiçekler ile süslenmiştir. Bahçesinde avlular, havuzlar, şelaleler ve kemeraltı yapılmıştır. Bu devasa bahçeye güvercin yuvaları da kurduran Herod'un bu güvercinleri eyaletleri ile iletişimde kullanmış olabileceği belirtilmiştir.²⁸⁷ Bu saray kompleksinin su ihtiyacını karşılaması için ise Amygdalon havuzu kullanılmıştır. Havuz sayesinde sarayın içme ve temizleme su ihtiyacı karşılanmış bahçenin de süsleme ve sulaması yapılmıştır.²⁸⁸

Herod'un Helen kültürüne olan sempatisine daha önce de vurgu yapmıştık. Onun bu sempatisi elbette ki yeni inşa harikası olan bu saray kompleksine de etki etmiştir. Gerek sarayda gerekse Mâbed'te Helenistik imgeler yerini almıştır. Fakat buna rağmen Kudüs'ün mukaddesatına veya halkının dinî inancına saygısından dolayı insan figürlerinin yer almasına müsaade etmemiştir.²⁸⁹ Herod'un ölümünden sonra ise bu devasa miras kısa bir süre daha Herod ailesine hizmet etmiş; ardından Roma'nın yönetime el koyması ile birlikte Romalı proküratörlerinin ikametgâhı olmuştur.²⁹⁰

6. Mâbed

Herod Kudüs başta olmak üzere bütün krallığında yeniden değişim ve dönüşüme imza atmıştır. Bununla birlikte onun için en fazla gurur kaynağı olan ise Süleyman Mâbed'ini

²⁸⁶ Har-El, s. 64; Montefiore, s. 85.

²⁸⁷ Har-El, s. 63; Montefiore, s. 85.

²⁸⁸ Har-El, s. 63.

²⁸⁹ Besalel, "Herodes Krallığı", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 207.

²⁹⁰ Har-El, s. 64.

yeniden inşa ettirmesidir. Hatta bu vesile ile tarihe ismi, Süleyman Mâbed'ini aslından daha büyük bir şekilde yenileyen kral olarak geçmiştir.²⁹¹

Süleyman Mâbedi'nin asıl ismi Ârâmîce'de "Beth makdeša", İbrânîce'de "Beth ha-Mikdaş", Arapça'da ise "Beytülmakdis"dir. Bu isimler özel manada Mâbed'i işaret ederken genel manada ise bütün şehri kapsamaktadır.²⁹² Eski Ahid'e göre Mâbed'in yerini ilk tespit eden kişi Hz. Dâvûd olmakla birlikte onu inşa eden Hz. Süleyman'dır.²⁹³ Hz. Dâvûd, oğlu Süleyman'a, Mâbed'in yapılması hususunda ilahi emri iletmiş; bu kutsal inşaat için gerekli olan sermaye, malzeme ve işçiyi tedarik etmiştir.²⁹⁴ Sûr Kralı Hiram gerekli olan taş ve keresteyi Lübnan dağlarında inşaatta kullanılacak şekilde özenle hazırlatmış ve Fenikeli mimarlar ile birlikte Kudüs'e göndermiştir. Nitekim Mâbed'in yapımında keser ve çekiç sesleri duyulmadan inşaat sürmüştür.²⁹⁵ MÖ. 9. yüzyılda tahta oturan Hz. Süleyman krallığının dördüncü yılında başladığı Mâbed'i, yedi yılda tamamlamıştır. Uzunluğu 60, genişliği 20, yüksekliği ise 30 arşın²⁹⁶ ölçülerindedir.²⁹⁷ Tevrat'ta Mâbed'in iç planı ve tezyinatı ile ilgili ayrıntılar paylaşılma ile birlikte; Kur'an'ı Kerim'de de Hz. Süleyman'a bu inşaatla cinlerin de yardım ettiği belirtilmektedir.²⁹⁸ Hz. Süleyman'dan sonra ise zaman zaman işgal ve tacizlere uğrayan şehirle birlikte dört asırlık Mâbed de Babil hükümdarı Nebukadnezzar (Buhtunnasır) tarafından MÖ. 586 yılında yerle bir edilmiştir. Bir süre sonra MÖ. 515'de Kudüs'te hayat belirtileri başlamış ve yıkılan Mâbed'i temsilen elde olan şartlar ile mütevazı bir Mâbed daha yapılmıştır. İşte Herod da kendi krallığına kadar uzanan bu beş asırlık mütevazı Mâbed'i yenilemeye karar vermiştir.²⁹⁹

Peki Herod neden Mâbed'i yenilemek istemiştir? Bu, Herod halkının da günümüz araştırmacılarının da aklına gelen ilk sorudur. Çünkü onun mensup olduğu din, kendi

²⁹¹ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 21; *Encyclopaedia Judaica*, "Jerusalem", IX, 1394; Kollek –Pearlman, s. 99; De Lange, IV, 25-26; Montet vd., s. 139.

²⁹² Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 268.

²⁹³ II. Samuel, 7/1-13; I. Tarihler, 17/1-2; Harman, "Süleyman", s. 57; Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 268.

²⁹⁴ I. Tarihler, 22/1-16; Harman, "Süleyman", s. 57; Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 269.

²⁹⁵ I. Krallar, 5/13-18; 6/7; Harman, "Süleyman", s. 57; Garaudy, s. 119; Montet vd., s. 138.

²⁹⁶ 1 Yahudi Arşını: 45 cm'dir.

²⁹⁷ Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 269.

²⁹⁸ Sebe' 34/13; İbnü'l-Fakîh, s. 150; Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 269.

²⁹⁹ Harman, "Süleyman", s. 60; Bozkurt, "Mescid-i Aksa", s. 269; De Lange, IV, 25-26; Çeken, s. 112.

döneminde olduğu gibi ve bugün de hala oldukça tartışılan bir konudur. Onun Helen ve Roma kültürüne olan sempatisinin akabinde şehirlerini bir Roma şehri gibi inşa ettirmesi, Roma kültürüne ait sosyal faaliyetleri yaygınlaştırması ve putperest tapınaklar inşa ettirmesi kendi halkının kafasını karıştırmış ve bu konuda karmaşaya yol açmıştır. Kaynaklarda bu soruya verilen ortalama üç cevap bulmak mümkündür. Bu cevaplardan birincisine göre Herod, tahta oturduğundan itibaren soluk almaksızın yapılar ve şehirler inşa etmiştir. Bu inşa faaliyetlerine kendi hayal gücü ile birlikte büyük emek ve sermaye harcayarak, asrının teknolojisinin çok üstünde yapılar ortaya çıkarmıştır. Herod'un bu inşa mucizeleri Romalı dostları tarafından hayranlıkla ve tebriklerle karşılanırken halkı tarafından benimsenmemiştir. Nitekim şehirlerde putperest tapınaklar inşa etmiş olması halk arasında bir kıvılcım gibi günden güne büyüyen bir huzursuzluğa sebep olmuştur. Ortalama elli yaşında olan kral, şehirlerinin plan ve düzenlemesi bittikten sonra artık Yahudileri de memnun ederek olası bir kalkışmaya engel olmak istemiştir. Herod'un bu hareketini takıyye olarak yorumlayanlar olsa da çoğunluk tarafından çıkarlara hizmet eden bir jest olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁰

Herod'un Mâbed'i yenileme sebeplerinden ikincisi ise her ne kadar geleneklerine uzak bir Yahudi olsa da politikasının temelinde ırkının yükseliş idealleri olmasıdır. O kökleri doğudan batıya doğru uzanan bir liderdi. Kendini, Roma ışığında halkını medeniyete doğru taşıyan bir reformcu gibi hissediyordu. Bu sebeple bütün faaliyetleri nihayete erdiğinde Yahudilerin merkez kabul ettiği Mâbed'i de revize etmek istemiştir. Çünkü Yahudileri reforme etmek için önce Mâbed'den başlaması gerekiyordu. Böylece onların prensiplerini yıkıp dünya milletleriyle uyumlu olmalarını sağlayacak ve hak ettikleri değeri kazanacaklarını düşünmüştür.³⁰¹

Herod'un Mâbed'i yenilemesini üçüncü olarak farklı bir sebebe daha bağlayabiliriz. Hacı ziyaretlerinin artmasını sağlayarak Kudüs'ü canlandırmak istemiştir. Belki de Mâbed'i yenilerken bu ekonomik getirilerinden dolayı devasa ve şatafatlı bir yapı planlamıştır. Çünkü amacı sadece Yahudilere jest yapmak olsaydı yıktığı mütevazı Mâbed'i en azından Hz. Süleyman'ın inşa ettiği ölçülerde yeniden dikebilirdi. Ama onun hedefi bir hamle ile pek çok kazanım sağlamaktı; o yüzden sınırlarını aşmış ve Süleyman Mâbed'ini orijinalinden daha

³⁰⁰ Karasapan, I, 62; Kollek –Pearlman, s. 99; Casir, s. 43-44; Ay, s. 70.

³⁰¹ Johnson, s. 110.

büyük, daha gösterişli inşa ettirmiştir. Böylece Herod hedefine ulaşmış; farklı ülkelere yerleşmiş Yahudiler için Mâbed kutsal merkez kabul edilmiştir. Bu sayede Yahudiler ve hatta yabancı insanlar akın akın Kudüs'e gelmeye başlamıştır. Bu ziyaretçilerin krallığa giriş çıkışında elde edilen sermaye ve bıraktıkları zekat ile uzun yıllar ince işi devam eden Mâbed inşaatına katkı sağlanmıştır.³⁰²

Her ne kadar Herod'un, Mâbed için harika bir planı olsa da halkının rızasını almadan bu yola çıkmamıştır. Halkının Herod'a karşı olan mesafesi bu plana karşı da tedirgin ve olumsuz yaklaşmasına sebep olmuştur. Hatta Yahudiler bunun bir tuzak olduğunu; Herod'un Mâbed'i yıkıp tekrar inşa etmeyeceğini dahi düşünmüştür. Herod ise krallığının on sekizinci yılı olan MÖ. 20 yılında şehir halkının ileri gelenlerini toplamış ve onlara bu büyük planı şöyle açıklamıştır:

“Sanırım siz halkıma, krallığa geldiğimden beri ülkem için yaptığım işler hakkında bir açıklama yapmama gerek yok. Ki bu işlerin şahsıma şan şöret hem sizin hem de yapıların gereksinimlerini kolaylaştırmak için gereken her şeyi yaparken ihmalkârlık yapmadım. Sizleri yaralanmalardan, sakatlıklardan kendimi koruduğum gibi korudum ve öyle inanıyorum ki Tanrı'nın da yardımıyla Yahudi halkını daha önce hiç ulaşamadıkları bir mutluluk seviyesine çıkarttım. Kendi ülkenizi, şehirlerinizi ve sonradan kurulan diğer şehirleri yeniden inşa ettik, süsledik. Böylece milletimizin saygınlığını arttırdık. Bütün bunları siz benden daha iyi bildiğiniz için sıralamama gerek yok. Fakat şuan size aklıma gelen, bugüne kadar bizim tarafımızdan yapılacak en büyük dindarlık ve mükemmellik eserini ilan edeceğim. Gerçekten de babalarımız Babil'den döndüklerinde bu tapınağı yüce Tanrı için inşa ettiler; Süleyman'ın yaptığı ilk tapınak bu tapınağı aştı. Kimsenin aklına bunun babalarımızın ihmali veya dindarlığının azlığı yüzünden olduğu fikri gelmesin. Çünkü tapınağın önceki gibi yüksek ve büyük olmaması onların suçu değildi. Çünkü bu yeniden inşanın ayrıntılarını belirleyen Cyrus ve Hystaspes'in oğlu Darius idi, Ve bu, babalarımızın kendilerine, zafiyetlerine ve Makedonlar'dan sonra onlara yenilmesinden dolayı olmuştur. Onlar bu dindar yapıdaki orijinal modeli izleme fırsatı bulamadılar ve onu eski irtifasına yükseltemediler. Fakat şimdi Tanrı'nın isteğiyle lideriniz oldum, uzun zaman barışı korudum, çok büyük zenginlikler ve kazançlar elde ettim. Hepsinin ötesinde asıl meselem bütün dünyanın yöneticisi olan Romalılar ile daha önce

³⁰² Çeken, s. 99.

yaşadığımız kusurları düzeltmek için elimden geleni yapmaktır. Daha önce yaşadığımız kölelikten sonra alçak gönüllükle ve O’ndan aldığımız nimetlerle, bu krallığı bana verdi ve ben de tapınağı elimden geldiğince tamamlayarak O’na şükrederek bir dönüş yapacağım.”³⁰³

Bu konuşma sonrasında binlerce insan Herod’un vaad ettiği şeyin inanılmaz olduğunu varsayarak gerçekleştirmesine ihtimal vermemiştir. Hatta yukarıda da bahsettiğimiz gibi bunun Mâbed’i yıkmak için planlanan bir tuzak olduğunu ve büyük bir tehlike ile karşılaşacaklarını düşünmüşlerdir. Halkının bu endişe ve tedirginliklerini fark eden Herod ise, onların içini rahatlatmak için çözümler ile ikna yoluna gitmiştir. Tüm malzeme ve işçiler hazır olduktan sonra Mâbed’in yıkılacağını ve ardından da vakit kaybedilmeden inşaata başlanacağını taahhüt etmiştir. Böylece şehir halkı da krallarının Mâbed’i yeniden görkemli bir şekilde inşa etme hususunda ne kadar istekli olduğunu anlamış ve onu desteklemiştir.³⁰⁴

Halkının desteğini alarak hazırlıklara başlayan Herod ortalama MÖ. 20 yılında başlattığı bu kutsal inşaatta 18 ay gibi kısa bir sürede Kutsalların Kutsalı denilen iç tapınağı bitirmiştir.³⁰⁵ İnsanların enerjik, neşe ve umut dolu olduğu bu dönemde iç tapınak bittikten sonra kral üç yüz öküz kurban etmiş ve bunu şehir çapında halkla kutlamıştır.³⁰⁶ Motivasyonun tam olduğu bu süreçte ibadethane ve gezinti yerleri yapılırken hiç yağmur yağmamış olması da Herod’un işini kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur.³⁰⁷ Mâbed’in tüm temel bölümleri, su kemerleri ve dış çit alanları ise yaklaşık sekiz yılda bitmiştir.³⁰⁸ İnşaatin tamamıyla bitmesi ise Herod’dan sonrasına kadar uzanmıştır. MS. 64 yılında Mâbed’in ince işçiliği de sona ermiş; yalnızca birkaç sene sonra Roma vahşeti Herod yadigarı bu muazzam mirası şehrin silüetinden silmiştir.³⁰⁹ (bkz. Ek: 9)

³⁰³ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Kollek –Pearlman, s. 99; Johnson, s. 113.

³⁰⁴ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Montefiore, s. 87.

³⁰⁵ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Arif, s. 95; Casir, s. 44; Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 475; Johnson, s. 113; Montefiore, s. 87.

³⁰⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11.

³⁰⁷ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Çeken, s. 99.

³⁰⁸ Kollek –Pearlman, s. 99; Çeken, s. 99.

³⁰⁹ Kollek –Pearlman, s. 99; Johnson, s. 113; Montefiore, s. 87.

Herod bu önemli süreçte halkın içinin ferah olması için çok dikkatli ve hassas davranmıştır. Öncelikle onlara söz verdiği gibi bütün hazırlıklar bitmeden yıkım faaliyetlerini başlatmamıştır. Bunun için bir rivayete göre on bin başka bir rivayete göre ise on sekiz bin işçi ayarlamıştır. Bu işçilerden bin tanesi ise kohen sınıfından seçilmiştir.³¹⁰ Çünkü kutsal bölüme sıradan işçilerin girmesi söz konusu değildi; normalde buraya yalnızca baş kohen girebilirdi. Bu yüzden bu bin kişilik kohen kadrosuna duvar örme ve marangozluk eğitimi verilmiştir. Ayrıca bu kohenlere kutsal bölüm inşasında giymeleri için baş kohen giysileri dağıtılmıştır.³¹¹

Kohenlerin eğitimi toplam iki yıl sürerken bir yandan da malzemeler tedarik edilmeye başlanmıştır. Lübnan'dan erz ağacı ormanları kesilmiş; bu kütükler sahil boyunca yüzdürülerek getirilmiştir. Taşlar ise Kudüs'ün taş ocaklarından tedarik edilmiştir. Renkleri sarı hatta neredeyse beyaz olan kireçtaşları kesilip devasa büyük taşlar elde edilmiştir. Öyle ki bu taşların uzunluğu 13,6 m yüksekliği 3,35 m ve ağırlığı 600 tondur. Bu taşlar yaklaşık bine yakın taşıma aracı ile inşaat alanına taşınmıştır.³¹²

Her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayan Herod, Hz. Süleyman'ın yaptığı gibi kutsal inşaatın sessizce, çekiç sesi dahi duyulmadan bitirilmesini istemiştir.³¹³ Ayrıca bu inşaat sürecinde kutsal yerin ortada kalmaması, imansız bakışların ona değmemesi için bir perdeleme yapılmasını emretmiştir.³¹⁴ Bu süreçte kral ve meçhul mimarları Mâbed inşasının Tevrat ilkelerine uygun olması için azami gayret göstermiştir. Bu meçhul mimarlardan birinin adının Simon olabileceği kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.³¹⁵

Herod kendisinden öncekiler gibi Mâbed'i etrafı engebeli sert bir kaya üzerine inşa etmeyi planlamıştır. Bunun için öncelikle eski Mâbed'in temeline kadar kazı çalışması yaptırmış; daha önce atılan iki temele ait tek bir taş dahi kalmayana kadar dibe inilmiştir.³¹⁶

³¹⁰ Har-El, s. 75-76; Çeken, s. 99.

³¹¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Kollek -Pearlman, s. 100.

³¹² Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Montefiore, s. 87.

³¹³ Montefiore, s. 87.

³¹⁴ Johnson, s. 113.

³¹⁵ Kollek -Pearlman, s. 100; Montefiore, s. 88.

³¹⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Besalel, "a-Kotel a-Maaravi", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49; Montefiore, s. 87.

Kurşunla birleştirilen taşlar Tapınak Dağı'nın boş arazisine yayılarak döşenmiş; böylece arazinin temeli 144 dunama³¹⁷ ulamıştır. Oluşan bu derin vadi 45 gez³¹⁸ yüksekliğinde, 10 gez eninde ve 6 gez uzunluğunda istinat duvarları ile doldurularak heybetli bir görüntüye ulaşmıştır.³¹⁹ Bu heybetli temelin üzerine ise dört bir yanı kuşatan duvarlar örülmüştür. Batı duvarı 485 m, doğu duvarı 465 m, kuzey duvarı 320 m, güney duvarı 290 m olmak üzere yaklaşık olarak 1500 m uzunluğunda bir duvar örülmüştür. Yüksekliği öncekine nazaran iki katına çıkarılan Mâbed altı stadyum büyüklüğünde bir alana sahip olmuştur. Hatta bu yükseklik karşısında bazı ziyaretçi ve kohenler oradan aşağıya doğru bakmaktan çekinmiştir.³²⁰

Temeller atılıp duvarlar örüldükten sonra ilk önce Mâbed'in en kutsal bölümü olan iç tapınak (kodeş ha-kodeşim) inşa edilmeye başlanmıştır. Bu bölümün önemi ise üzerine inşa edildiği kutsal kayadan (sahre, hakerü'l-muallak) gelmektedir. Burası pek çok peygamberin izlerine şahit olmuştur. Rivayete göre bu kaya Hz. Musa'nın kiblesiydi. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kiblesi iken namaz esnasında ayet-i kerime ile kiblesi değiştirilmiştir. Yine Hz. Nuh'un gemisi de Tufan'dan sonra bu kaya üzerine oturmuştur. Hz. İbrahim burada kurban kesmiş, Hz. Dâvûd ise burada Rabbine tövbede bulunmuştur. Hz. Süleyman da Süleyman Mâbed'ini burada inşa ettirmiştir.³²¹

Hz. İbrahim'in bu kaya üzerinde kurban ettiği evladı hakkında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Tevrat'ta bu çocuğun İshak olduğu açıkça belirtilirken, Kur'an'da isim verilmemiştir. Fakat her iki kutsal metnin ayetleri ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sahih hadisleri bütünlük içerisinde incelendiğinde bu kurbanın Hz. İsmail olabileceği kanaati daha yüksek bir ihtimaldir.³²² Mâbed'in merkezi sayılan bu bölüm Hz. Süleyman Mâbed'ine nazaran daha geniş ve yüksek inşa edilmiştir. Mâbed kapılarına doğru bakan bu bölüm 60 geze 100 gez ölçülerinde

³¹⁷ Dunam: Dönüm (1000 m² alana tekabül etmektedir).

³¹⁸ 1 Gez: Bir ok boyu uzunluk yaklaşık 50 cm'lik uzunluğa tekabül eder.

³¹⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Kollek –Pearlman, s. 100; Besalel, “a-Kotel a-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49; Çeken, s. 99.

³²⁰ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Har-El, s. 75-76; İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar-Ge Komisyonu, *Filistin Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, s. 24; Çeken, s. 99.

³²¹ Nebi Bozkurt, “Kubbetü's-Sahre, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 304.

³²² Tekvin, 22/2; Kur'an, Saffat, 37/100-113; Taberî, I, 272; Ömer Pakış, “Kutsal Metinlerde İsmail ve İshak”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV* (2004), Sa. 3, s. 77.

yaklaşık 35 acre³²³ alanda inşa edilmiştir. Bu bölüme senede bir kere yalnızca baş kohen girebildiği için Herod fazla harcama yapmamayı tercih etmiştir.³²⁴ İçerisinde kutsalların kutsalı önüne çekilmiş bir perde, tütsü sunağı, mayasız ekmek takdimi için masa ve yedi başlıklı şamdan bulunan bu bölüme kimse giremezdi.³²⁵ Yalnızca senede bir kere Af Dileme gününde baş kohen özel giysileri ile burayı ziyaret edebilmekteydi.³²⁶ Bu iç tapınak bölümünün bitmesi ortalama iki yıl sürmüş ve yahudiler Herod'un bu inşa mucizesine tanık olmanın coşkusu ile büyük bir kutlama yapmıştır. Herod da bu kutlamalar çerçevesinde üç yüz öküz kurban ederek halkının coşkusunu paylaşmıştır.³²⁷

İç tapınaktan sonra meydanın doğu, kuzey ve batısı 12,5 m yüksekliğinde iki sıra monolitik sütunlu bir revakla çerçevelenerek Tapınak Avlusu oluşturulmuştur. Bu sütunlu geçit 15 m genişliğinde olup, güney kemeraltına her biri 27 fit olan 162 adet sütun koyulmuştur. Burası, daha ileriye gidemeyen Herod ve diğer kraliyet ailesi mensuplarının dini törenleri izleyecekleri bölüm olmuştur.³²⁸ Böylece yapının bütün çevresi içerden avluya açılan üzeri kemerli yol ile çevrilmiştir.³²⁹ Tapınağın girişinde ise kendisi ile aynı yükseklikte yaklaşık sekiz adet kapı ve lentolar yerleştirilmiştir.³³⁰ Bu sütunlu kapıların yükseklikleri 55 cubit genişliği ise 16 cubit ölçülerinde olup altın ve gümüş kaplamalıdır.³³¹ İki tanesi şehrin yerleşim alanına açılan bu kapılardan bir tanesi ise kraliyet sarayına giden yola açılmıştır.³³² Kapılardan sonra ise inşaata avlular, sütunlar ve duvarlar üzerine teraslar eklenmiştir.³³³ Mâbed planında kutsiyeti artırmak için avlular daha küçük yapılmıştır.³³⁴ (bkz. Ek: 9)

³²³ Acre: Beş dönümlük alan yaklaşık olarak 4.047 m²'ye tekabül etmektedir.

³²⁴ Kollek –Pearlman, s. 100; Çeken, s. 102.

³²⁵ Kollek –Pearlman, s. 105.

³²⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Kollek – Pearlman, s. 105; Çeken, s. 101.

³²⁷ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Montefiore, s. 88.

³²⁸ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Har-El, s. 75-76; Çeken, s. 100.

³²⁹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11.

³³⁰ Har-El, s. 76; Çeken, s. 101.

³³¹ Çeken, s. 101.

³³² Josephus, *The Antiquities*, XV, 11.

³³³ Kollek –Pearlman, s. 100.

³³⁴ Montefiore, s. 87.

Mâbed içerisinde iç tapınak haricinde 3 avlu ve 4 bölüm bulunmaktadır. Bu avlular Din Adamları Avlusu, Erkekler Avlusu ve Kadınlar Avlusu'dur. Bölümler ise Sunak Bölümü, Saray Bölümü, Seçkinler Bölümü, Cüzamlılar Bölümü ve Gentil Bölümüdür. Mâbed planının içinde ama en dışta kalan bölüm Gentil meydanıdır. Burası yabacıların Mâbed'i ziyaret edebileceği tek bölümdür.³³⁵ Bu bölümden Kadınlar Avlusu'na Güzel Kapı'dan geçilmekteydi. Güzel kapı üzerinde ise yabancılar için sert uyarılar içeren levhalar buluyordu. Bu levhalar Yunanca ve Latince olup taşın içerisine oyularak Musevi olmayanların daha ileriye gitmelerinin yasak olduğunu belirtiyordu. Ayrıca bu ihlalin cezasının ölüm olduğu da eklenmişti. Levhanın Yunanca ve Latince yazılması ise o dönemde Yahudiler haricinde kimlerin Mâbed'i yoğun olarak ziyaret ettiklerini göstermektedir. Güzel Kapı'dan içeri girilince ise cüzamlılar için özel bir bölüm ve kadınların ziyaret edebileceği Kadınlar Avlusu'na ulaşılmaktaydı. Bu bölüm yaklaşık 135 cubitlik bir alandan oluşup; Mâbed'in finans işleri buradan halledilmekteydi. Kadınlar Avlusu kuzey güney yönünde uzanan bir duvarla İsrail Avlusu'ndan ayrılmaktaydı. Bu iki avlu arasında ise Nicanor Kapısı bulunmakta olup; kadınların ve cüzamlıların bu kapıdan geçmesi yasaktı. Yaklaşık elli basamakla çıkılan avluya yalnızca erkekler girebilmekteydi. İçerisinde pek çok oda bulunan avlu, 25 cubit yüksekliğinde duvarla Din Adamları Avlusu'ndan ayrılmaktaydı. Yaklaşık 12 merdiven ile çıkılan bu avluya ise yalnızca kohenler girebilmekteydi. Doğu batı yönünde 187 cubit, kuzey güney yönünde 137 cubit olan bu avluya ise toplam altı kapı açılmaktaydı.³³⁶ Sunak Bölümü de bu avlu içerisinde yer almaktaydı. Yontulmamış bir taşın bulunduğu bu bölümde kohenler kurban takdimlerini gerçekleştirirdi. Kaynaklarda geçtiğine göre aslında Din Adamları Avlusu, İsraililer Avlusu ve Sunak Bölümünün uygun işaretlerle ayrılmış tek bir avlu da olma ihtimali söz konusudur.³³⁷

Mâbed için çok fazla emek harcayan Herod bütün masrafları da kendi hazinesinden harcamıştır. Bir rivayete göre ise sonlara doğru sermayesi tükenince Hz. Dâvûd'un mezarını açtırıp onun hazinesine el koymuştur.³³⁸ Büyük beyaz taş bloklarla inşa edilen Mâbed'in iç tapınak kısmının ön cephesi altın ile kaplanmıştır.³³⁹ Kapılar, diğer donanım ve süslemelerde

³³⁵ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Çeken, s. 101; Montefiore, s. 88.

³³⁶ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Çeken, s. 101; Montefiore, s. 87.

³³⁷ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Kollek –Pearlman, s. 105.

³³⁸ Karasapan, I, 62.

³³⁹ Kollek –Pearlman, s. 100; Çeken, s. 102.

de yine altın ve gümüş sıklıkla kullanılmıştır. Beyaz taşın üzerindeki altın süsleme Güneş'in doğuşuyla birlikte ısılt ısılt parlamış, şehrin öbür ucundan dahi görenleri kendisine hayran bırakmıştır.³⁴⁰ Mâbed planında avlular merkeze doğru daha yükselmiş ve ziyaretçi sayısı sistematize bir şekilde azalmıştır. Böylece dışında binlerce ziyaretçiyi ağırlayan Mâbed, merkezde ise yalnızca bir kişiyi kabul etmiştir.³⁴¹ Mâbed planını aslından büyük inşa eden Herod, tarz olarak ise Helenistik bir mimari üslubu benimsemiştir. Duvarlar, kapılar ve sütunlara Grek tarzı süslemeler işlenirken, heykellere de yer verilmiştir. Bu heykellerin insan figürü temsil etmemesine ise özen gösterilmiştir. Bunun sebebi ise Herod'un Grek mimari tarza ilgisi olsa da Yahudi halkının dinî ilkelerine saygı göstermiş olmasıdır.³⁴²

Böyle devasa bir yapıyı kamu hizmetine sunarak halk nezdinde değer kazanan Herod, Mâbed kapısına Roma simgesi olan kartal heykelini yerleştirtince Kudüs sokakları karışmıştır. Kırka yakın öğrenci durumu protesto etmek için bir araya geldikten sonra Mâbed kapısına tırmanmış ve altın kartal heykelini parçalamışlardır. Herod ise ömrünün son demlerinde bütün enerjisini harcadığı projesine yapılan bu saygısızlığı affetmemiştir. Öğrencileri tiyatro binasında mahkemeye çıkarmış ve halkın önünde diri diri yakılmalarını sağlamıştır. Bu olaydan çok değil kısa zaman sonra yaşlı kral hayata veda etmiş; bu gençler ise onun son kurbanları olarak tarihe yazılmıştır.³⁴³

Mâbed'in iç planı inşa edildikten sonra ise sıra Mâbed dışının düzenlemesine gelmiştir. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünen Herod, güvenlik için de bir takım düzenlemelerde bulunmuştur. Mâbed güvenliğinin sorumluluğunu Antonia Kalesi'nden gözlem yaparak sağlayan Herod, en ufak bir karışıklık durumunda askerlerinin müdahale etmesini sağlamıştır. Ayrıca bu kaleden Mâbed'e kadar gizli bir tünel inşa etmiştir. Antonia'nın doğu kapısından başlayan bu gizli geçit, iç tapınağa kadar ulaşmıştır. Bu sayede olası bir güvenlik ihlalinde kral yeraltından Mâbed'e kadar yükselip buraya sığınmayı planlamıştır.³⁴⁴ Hem iç hem de dış mimarisine bu

³⁴⁰ Kollek –Pearlman, s. 100; Montefiore, s. 88.

³⁴¹ Johnson, s. 113; Çeken, s. 101; Montefiore, s. 87.

³⁴² De Lange, IV, 25-26; Besalel, "Herodes Krallığı", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 207; Çeken, s. 99.

³⁴³ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; *The Wars of The Jews*, I, 33; Johnson, s. 116.

³⁴⁴ Josephus, *The Antiquities*, XV, 11; Montefiore, s. 87.

kadar özen gösterilen bu yapı kendi döneminde dünya üzerinde inşa edilen en ihtişamlı yapılardan biri haline gelmiştir.³⁴⁵

Mâbed inşaatı tamamlandıktan sonra ise onu günlük ibadet ve bayramlardaki yoğun tempoya hazırlayan dev bir hizmet kadrosu oluşturulmuştur. Ayinlerin ve dinî törenlerin düzenlenmesi, yönetilmesi için kalabalık bir rahip ekibi oluşturulmasına rağmen bayramlarda ziyarete gelen kohenler de Mâbed hizmetlerine destek olmaktaydı. Ayrıca Mâbed'in temizlenmesi, tütsülenmesi, tamirat ve tadilat işleri için ilgilenen hizmetliler olmakla birlikte müzisyenler ve koro üyeleri de mevcuttu. Bütün görevler mühim olmakla birlikte Mâbed'in tütsülenmesi ayrıcalıklı bir konu ve bu görevi ifa etmek önemli bir konumdu. Çünkü bu tütsü Kohen Avtina sülalesinin gizli bir reçetesine göre pahalı bir tütsüydü. Bu tütsü öğütülmüş deniz kabuğu, Sodom tuzu, özel bir siklamen ve dumanın olağanüstü yükselmesini sağlayan maalah ashan isimli maddeden yapılıyordu. Böylesine özel ve pahalı bir karışımın istismar edilmeyip sadece Mâbed hizmetine kullanılması için tütsüleme ile vazifeli bu ailenin kadınlarına parfüm kullanmak yasaklanmıştır.³⁴⁶

Kralın gayreti ve on binlerce insanın emeği ile nihayete eren Mâbed, dünyanın pek çok yerinden Yahudi olsun olmasın ziyaretçi akınına uğramıştır. Öyle ki tahminlere göre yetmiş bin kişilik nüfusa sahip Kudüs, özellikle bayram dönemlerinde yüz binlerce insanı ağırlamıştır.³⁴⁷ Bu yoğun trafiği düzenlemek adına planlamalar yapılmış; ziyaretçilerin taleplerini karşılamaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Misafirhanelerde konaklayan ziyaretçiler Mâbed'in kapısının önünde paralarını bozdurup, kutsal şekellerini ödemiş ve kurbanlıklar satın almıştır. Mâbed önünde para bozdurma geleneği kısa zaman sonra bu coğrafyada nübüvvet ile şereflenen Hz. İsa'nın dikkatini çekecek ve tepkisine sebep olacaktır.³⁴⁸

Mâbed'in tekrar inşa edilmesiyle Mâbed merkezli yapılması gereken bütün ibadetler de tekrar hayata geçirilmiştir. Günlük, haftalık, aylık ve yıllık kesilmesi gereken kurbanlar Mâbed'de takdim edilirdi. Bu törenlerin en yoğun geçtiği dönem ise şüphesiz Fısıh ve Yom

³⁴⁵ Çeken, s. 102.

³⁴⁶ Johnson, s. 113.

³⁴⁷ Kollek –Pearlman, s. 105; Montefiore, s. 88.

³⁴⁸ Johnson, s. 113; Montefiore, s. 87.

Kipur bayramları³⁴⁹ olurdu.³⁵⁰ Erkeklerin kendi avlusundan bu töreni izlemesi mümkünken sunak bölümüne geçmeleri yasaktı. Kurbanlar kesildikten sonra şarap içilip, kutsal metinler okunmaktaydı. En son ise çift kavalla, on iki telli harpla, on telli çenkle ve bronz zillerle orkestral koro eşliğinde ilahiler söylenerek ibadete son verilmekteydi. Bayramlarda ise muazzam yoğun bir insan trafiği yaşanmaktaydı. Çünkü şehre gelen her hacı şahsi olarak kendi kurbanını sunmaktaydı. Hatta gelen diğer ziyaretçiler de Mâbed'e kurban hediye edebiliyordu. Bu yüzden sunak bölümü oldukça geniş ve kullanışlıydı. Yüzlerce kohen aynı anda kurban kesimiyle ilgileniyor olsa da hayvan seslerinden başka ses duymak neredeyse imkansızdı. Hijyen şartları ise üst düzeydeydi. Hayvanların kanının akıtılması için sunak bölümünün yüzeyi eğik ve çok sayıda oyuklar mevcuttu. Kurban hakkında bu ayrıntıları paylaşan İskenderiyeli bir Musevi'nin dediğine göre ise bayramlarda kutsal yerin de kapısı açılıp perde kaldırılarak erkeklerin kendi avlusundan kutsalların kutsalına bakmasına müsaade ediliyor, kutsal kaplar hacılara incelenmek üzere getiriliyordu.³⁵¹

Sonuç olarak Mâbed'i unutan Yahudiler ve hatta Romalılar Herod'la birlikte akın akın Kudüs'e gelmeye başlamıştır. Ziyaretçilerin giriş çıkışı şehri zenginleştirirken, civar kralların hazinelerinden gönderdiği hediyeler Mâbed'in ihtişamını arttırmıştır. Yerliler içerisindeki bazı seçkinler ise tüm mal varlığını sırayla Mâbed'e bağışlamıştır.³⁵² Böylece Herod emeline ulaşmış; Mâbed'in merkez olma fonksiyonunu devreye sokmuştur. Halkı ondan nefret etse de yapılan bu Mâbed'in etkisinde kalmış; Yahudi kronikler ve İslam tarihi metinlerinde Herod Mâbed'i Hz. Süleyman Mâbedi ile eşdeğerde tutulmuştur.³⁵³ Herod Yahudi halkına jest yapmak üzere bu devasa Mâbedi Kudüs'ün hafızasına nakşetmiş, ömrünün son demlerinde ve ölümünden kısa bir süre sonra buraya peygamberler de ayak basmıştır. Herod'un şehri yeni bir dine daha ev sahipliği yapmaya hazırlanmıştır.³⁵⁴

³⁴⁹ Fısıh Bayramı, İsrailoğulları'nın Mısır köleliğinden kurtulduğu günün anısına kutlanılan bayramdır. Yom Kipur Bayramı ise İsrailoğulları'nın din kardeşlerinden ve Tanrı'dan özür dileyerek kutladıkları bağışlama ve bağışlanma günüdür. Bkz. Sargon Erdem, "Bayram", *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 258.

³⁵⁰ Ahmet Güç, "Kurban", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 435; Johnson, 114.

³⁵¹ Johnson, s. 115.

³⁵² Johnson, s. 116.

³⁵³ Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet- İbranice Tarih Kitapları Açısından Bir İnceleme*, İstanbul 2011, s. 171; Tanyu, "Ağlama Duvarı", s. 475.

³⁵⁴ Montefiore, s. 88.

Herod MÖ. 4 yılında hayata veda ettiğinde Mâbed'in inşaatı hala devam etmekteydi. İnşaat yaklaşık altmış yıl sonra nihayete ermiş, ustalar ince işler ile meşgul olurken krallıkta siyasî krizler meydana gelmiştir. Herod'dan sonra varislerinin idare edemediği krallık Suriye'ye bağlanmış, halk isyana kalkışınca da Roma Kudüs sınırlarına dayanmıştır. MS. 70 yılına tekabül eden bu hazin hikaye Titus komutasında Kudüs'ün yağmalanması ile başlamıştır. Herod'un 33 yılda üstün mimari zekasıyla tasarlayıp planladığı Kudüs şehri Romalı askerlerin eliyle tarihten silinmiştir.³⁵⁵

Bugün destanlara konu olan bu Mâbed'den geriye istinat duvarlarının dördü ve çevresini kuşatan batı duvarı kalmıştır.³⁵⁶ Yahudi literatüründe *a-kotel-a-maaravi* olarak geçen batı duvarı Herod döneminde 485 küsür metre iken bugün yalnızca 60 metresi ayakta kalabilmiş; çevresindeki yapılar sebebiyle de 30 metresi ibadet için kullanılmaktadır.³⁵⁷ Yerin altında kalan 19 taş ve yerin üstünde kalan 24 büyük taş dizininden oluşan duvar 18 m yüksekliktedir. Duvarın en üstündeki 11³⁵⁸ veya 13³⁵⁹ sıra İslami dönemde eklenmekle beraber geriye kalan alttaki sıralar Herod döneminden mirastır.

Yahudiler, Roma istilasından sonra şehirlerinin yerle bir oluşunu, Mâbed'lerinin yıkılışını, özgürlüklerini kaybedip vatanlarından sürülmelerini hatırlarından çıkaramamış; bu duvar önünde dua ve gözyaşı ile yüzyıllarca yas tutmuşlardır. Bu sebeple Batı Duvarı, Ağlama Duvarı olarak tarihe geçmiştir.³⁶⁰ İslâm tarihinde ise bu duvar “Burak Duvarı” olarak bilinmektedir.³⁶¹ İstinat duvarları da mevcutken Yahudi din adamlarının İlsâm tarihinde ve Müslümanlar tarafından Burak Duvarı olarak adlandırılan bu duvarı özellikle neden kutsal ilan ettiği ise akıllara takılan bir sorudur.³⁶²

³⁵⁵ Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 474; Montefiore, s. 88.

³⁵⁶ Besalel, “a-Kotel a-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49; İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar-Ge Komisyonu, *Filistin Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, s. 24; Ay, s. 70.

³⁵⁷ Besalel, “a-Kotel a-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49.

³⁵⁸ Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 475.

³⁵⁹ Besalel, “a-Kotel a-Maaravi”, I, 49.

³⁶⁰ Karasapan, I, 62; Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 475; Besalel, “a-Kotel a-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49.

³⁶¹ Zehra B. Güney, “Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, 5 (15), s. 49.

³⁶² Tanyu, “Ağlama Duvarı”, s. 475.

Batı Duvarı'nın Ağlama duvarı olmasına sebep olan bu ritüelin ilk ne zaman başladığı ise akıllara takılan diğer bir sorudur. Çünkü kaynaklarda geçtiğine göre 6 ile 11. yüzyıllar arası Yahudilerin Kudüs'teki dua ve ibadet yeri Zeytin Dağı'dır. 12. yüzyılda şehre gelen seyyah Toledolu Benjamin de seyahat güncesinde Batı Duvarı'ndan hiç bahsetmemiştir. Tahminlere göre Osmanlılar 1517'de Filistin'i fethettiğinde şehir yeniden düzenlenmiş, Batı Duvarı da kentin surları içerisinde kalmıştır. İddialara göre ise Yahudiler o dönemden itibaren mahallelerine yakın olan bu duvara önem vermiş ve daha sık ziyaret etmeye başlamıştır. Zamanla da Mâbed'in yokluğunda buranın en kutsal yer olduğu inancı yayılmıştır.³⁶³

B. KUDÜS DIŞINDAKİ İMAR FAALİYETLERİ

1. Herod Şehirlerinin Kimliği

Herod'un yönetme ve inşa etme üzerine bir tutkusu vardı. Bu sebeple sahip olduğu gücü ve sermayeyi bu alanda çok başarılı bir şekilde değerlendirmiştir. Asrının çok ötesinde mimarî bir zekaya sahip bu kral Kudüs şehrinin düzenlemesini farkında olmadan, Hz. İsa'nın nübüvvetine hazırlamıştır. Kendi halinde küçük bir şehir olan Kudüs, Herod krallığı ile birlikte popüler bir şehir haline gelmiştir. Herod, krallığının merkezi Kudüs'ü yeni baştan imar ederken, diğer şehirlerini de bu dönüşüm faaliyetinden mahrum bırakmamıştır. Filistin bölgesinde Kudüs civarında pek çok şehir sıfırdan kurulurken, büyük çoğunluğu da yenilenerek aktifleştirilmiştir.³⁶⁴

Kudüs gibi diğer şehirlerin düzenlemesinde de ilk olarak mevcut olan surlar onarılmış, yeni şehirler için ise surlar dikilmiştir. Şehirlerin savunması ve güvenliği için olmazsa olmaz kale ve kuleler inşa edilirken, bir kısmına Herod kendi için saraylar da ilave etmiştir.³⁶⁵ Kültür,

³⁶³ Besalel, "a-Kotel a-Maaravi", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 49.

³⁶⁴ Günaltay, s. 383; Ay, s. 69; Brenner, s. 48.

³⁶⁵ Ay, s. 69.

sanat ve spor faaliyetlerine aktiflik kazandırmak için hipodrom, tiyatro, etrafı revaklı forumlar ve stadyumlar inşa edilmiştir.³⁶⁶ Ayrıca şehirlerin pek çok noktasına hamamlar yapılmıştır.³⁶⁷

Herod'un Roma desteği ile büyük bir güce sahip olduğunu ve Roma Medeniyeti'ne olan hayranlığını daha önce belirtmiştik. İşte bu sebeple o, şehirlerini de birer Roma şehri gibi inşa ettirmiştir. Öyle ki Filistin bölgesinde seyahat eden Yunan ve Romalı gezginler, bu coğrafyaya hiç yabancılık çekmemiş adeta kendi şehirleri gibi benimsemişlerdir. Bunda şehrin Roma ve Yunan mimarisinin örnek alınarak inşa edilmesinin, yapı ve süslemelerinin aynı olmasının büyük rolü vardır. Bunun yanı sıra halk da bu yapılar merkezinde yaşamaya ve sosyal hayatlarını şekillendirmeye başlamış; farkında olmadan Helen kültürü yaygınlaşmıştır. İnsanların giyim kuşamları da bu furyadan etkilenmiş ve Kudüs sokaklarında Yunan gibi giyinen, onlar gibi yan yatarak yemek yiyen Yahudilerin sayısı artmaya başlamıştır.³⁶⁸

Herod şehirlerinin bütün bu dizaynı ve yapıları arasında ise bir nokta dikkatleri çekmektedir. Herod bütün bu şehirleri onarıp yeniledikten sonra halkına teslim ettiğinde şehir planlarında pagan tapınakları da yer almaktadır. Bu tapınakları neden yaptırmış olabileceği ise hala cevabı açıklanamayan bir durumdur. Çok olmasa da bu bölgelerde yaşayan pagan halkın ibadet ritüellerini gerçekleştirmesi için veya pagan ziyaretçilerin ziyaretlerinden katkı sağlamak için yaptırmış olması muhtemeldir. Antiochus Epiphanes ile aynı ideallerde olup, halkının kültürü ile birlikte dinî inancının da Romalılar gibi olmasını istemiş olması da başka bir ihtimaldir. Bunlar yalnızca birer olasılık olup, Herod'un gerçek amacını bilememekteyiz. Bununla birlikte şunu ifade etmeliyiz ki Herod'un yeni şehirlerinde yer alan bu tapınaklar, Kudüs'te yer almamıştır. Bu da Herod'un Kudüs'ün mukaddesatına karşı gösterdiği saygısından kaynaklanmıştır.³⁶⁹

³⁶⁶ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi: İstanbul, 1996, s. 302; Edwards, s. 199.

³⁶⁷ Edwards, s. 199.

³⁶⁸ Örs, s. 302.

³⁶⁹ Örs, s. 302; Montefiore, s. 84.

2. Caesarea(Straton)

Tel Aviv ile Hayfa arasında yer alan Caesarea şehri, deniz gözetleme kulesi olan Straton Kulesi etrafında kurulmuştur. Antik bir şehir olan Straton'u büyük ölçüde büyüten ve imparatorun şerefine ona Caesarea adını veren kral, Herod'dur.³⁷⁰ Herod, krallığının sahil güvenliğini ve deniz ticaretini buradan yürütmeye karar vermiştir. Bu sebeple Caesarea'yı muhteşem, büyük, görkemli ve pahalı bir şehir haline getirmiştir.³⁷¹ (bkz. Ek: 17)

İnşaat için iyi malzemeleri tercih eden Herod, öncelikle şehri surlar ile kuşatmıştır. Ardından büyük bir titizlik ile beyaz taşlardan aydınlık bir şehir ortaya çıkarmıştır. Şehrine gelen tüccar ve ziyaretçilere krallığının gücünü göstermek için görkemli bir saray inşa ettirmiştir. Şehre en kibar ve güzel taşlardan yüksek bir tapınak yaptırmıştır. Tapınağın kapısının önüne Sezar'ın heykeli yerleştirilmiştir. Güney mahallesinde ise denizin tam karşısına taş bir tiyatro inşa ettirmiştir.³⁷² Güvenlik konusunda artık uzmanlaşan kral bu şehri de kale ve kuleler ile kuşatmıştır. Bazı seçkin atlı askerlerine ise ovada bir garnizon inşa ettirmiştir. Güvenlik ve sükûneti korumak için bir de casus ekibi kurmuştur. Bu insanlar halk arasında yaşıyıp, Herod'a casusluk yaparak, olası isyan ve tehlikelerden kralı korumuştur.³⁷³

Herod için Caesarea'yı önemli kılan sebeplerden biri olimpiyatlardır. Çünkü Herod, Roma'da kıymetsizleşen olimpiyatları bu şehre taşımıştır. Büyük bir ciddiyetle hazırlandığı bu tören Octavianus ve halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Şehrini ve olimpiyat hazırlıklarını ilgiyle izleyen imparator, Herod'un her beş yılda bir bu organizasyonu tertip etmesini emretmiştir. Hatta bunun için Octavianus ve eşi kendi sarayından Caesarea'ya malzemeler, mobilyalar ve süslemeler göndermiştir.³⁷⁴

Her beş yılda bir Caesarea'da gelenek haline gelen olimpiyatların içeriğinde ise müzik eşliğinde oynanan oyunlar vardı. Dövüşler, at yarışları, gladyatör savaşları ve hayvan savaşları bu oyunlardan bir kısmıydı. İnsanlar bu gösterileri izlerken hem vahşete kapılıp hem de büyük

³⁷⁰ *Encyclopaedia Judaica*, "Caesarea", V, 6; Karasapan, I, 61-62; Johnson, s. 112; Edwards, s. 199.

³⁷¹ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8.

³⁷² Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; *The Wars of The Jews*, I, 21; *Encyclopaedia Judaica*, "Caesarea", V, 6.

³⁷³ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; Karasapan, I, 61.

³⁷⁴ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 21; Johnson, s. 112.

bir haz almış ve her olimpiyatta şehre ziyaretçi akını gerçekleşmiştir. Bu ziyaretçilerin ağırlanması için ise sokaklarda açık han ve masalar kurulmuştur.³⁷⁵

Herod'un Caesare'da yaptığı en zahmetli proje ise limandır.³⁷⁶ Burası dönemin önemli limanlarından biri olan Yunan Pire limanından dahi daha büyük yapay bir liman olmuştur. 50 fit ³⁷⁷ uzunluğunda, 10 fit eninde ve 9 fit derinliğinde taş bloklar denize yerleştirilerek 200 fit eninde dev bir dalga kıran oluşturulmuştur.³⁷⁸ Gemilerin güvenle yanaşabildiği limana denizciler için kemerli geçit inşa edilirken bütün liman mermer ile kaplanmıştır. Malzemeleri dışarıdan temin edilen bu liman inşaatı Herod için oldukça meşakkatli ve masraflı olmuştur.³⁷⁹ Liman inşaatının tamamlanması toplamda on yıl sürmüş ve şehir MÖ. 13. yılda açılmıştır.³⁸⁰

3. Sebaste (Samiriye)

Kudüs'e bir günlük mesafede yer alan bu şehir; MÖ. 8. veya 9. yüzyılda Omri isminde bir kral tarafından kurulmuştur.³⁸¹ Herod hanedanlığından önce Haşmonay Kralı John Hırkanus döneminde ise bu şehir tahrip edilerek sular altında bırakılmıştır.³⁸² Herod ise krallığının merkezine makul mesafede olan bu şehri olası bir tehlike durumunda kendisi için faydalı ve güvenli bir merkez haline getirmeye karar vermiştir. Bu sebeple harabeler içinde kalan Samiriye'ye yeniden canlılık kazandırmıştır. Kralın şehirlerine ilgi göstermesi halk nazarında heyecanla karşılanmış ve yerliler bu değişime destek olmakla kalmamış, bizzat inşaatı yardımcı olmuşlardır.³⁸³ MÖ. 25 yılında başlayan inşaatı öncelikle şehrin etrafına büyük ve güçlü surlar dikilmiş ardından da kuvvetli bir kale yapılmıştır. Şehrin ortasında ise büyük ve Mısır

³⁷⁵ Josephus; *The Wars of The Jews*, I, 21; Johnson, s. 112.

³⁷⁶ *Encyclopaedia Judaica*, "Caesarea", V, 6; Karasapan, I, 61-62; Edwards, s. 199.

³⁷⁷ Fit, yaklaşık 30 cm'lik uzunluğa tekabül etmektedir.

³⁷⁸ Josephus, *The Wars of The Jews* I, 21; Johnson, s. 112.

³⁷⁹ Josephus, *The Wars of The Jews* I, 21; Montet vd., s. 139.

³⁸⁰ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Caesarea", V, 6.

³⁸¹ *Encyclopaedia Judaica*, "Samaria", XIV, 723.

³⁸² Johnson, s. 112.

³⁸³ Josephus, *The Wars of The Jews*, I, 2; Karasapan, I, 61.

granitinden bir tapınak kurduran Herod, büyük bir cadde, stadyum ve tiyatro ile bütün şehri göz alıcı bir şekilde düzenletmiş ve süsletmiştir.³⁸⁴

Düzenleme bittikten sonra civar şehirler arasında öne çıkan güçlü, güvenli ve verimli topraklara sahip olan bu şehre yaklaşık altı bin nüfus yerleşmiştir. Samiriye'nin yenilenmesi ile birlikte ismi de değişmiştir. Herod bu yeni şehre gücünü ve krallığını borçlu olduğu Romalı dostu Augustus'un adının Yunancası olan Sebaste adını vermiştir.³⁸⁵

Herod'un Sebaste ve Caesarea hariç inşa ettiği pek çok şehir olduğu belirtilmekteyse de bunlardan yalnızca birkaçının ismi kaynaklarda zikredilmiştir. Bunlardan iki tanesi anne ve babasının adını verdiği şehirlerdir. Babasının adını verdiği şehir olan Antipatris, Capharsaba denilen bir ovada kurulmuştur. Etrafını dolaşan nehir sayesinde sulak ve verimli bir toprağa sahip olan bu şehirde türlü ağaçlar yetiştirilmiştir. Jericho üzerinde yer alan güvenli ve hoş bir şehri de yeniledikten sonra şehre annesinin adı olan Cyprus (Kıbrıs) ismini koymuştur. Yine Jericho Vadisinde kurduğu verimli arazileri olan bir şehre de abisi Phasaelus'un adını vermiştir.³⁸⁶ Bütün bunların yanı sıra Anthedon, Goba ve Hekhbbon adını verdiği şehirler de kurmuştur.³⁸⁷

4. Krallık Dışındaki İmar Faaliyetleri

Herod Roma İmparatorluğu'na bağlı özerk ve küçük bir krallığa sahip olsa da oldukça güçlü ve zengin bir krallık sürmüştür. Halkını modern ve konforlu şehirlerde refah içerisinde yaşatmıştır. Halkı için gösterdiği fedakarlık ve nezaketinden doğudaki komşuları ve batıdaki dostları da faydalanmıştır. Kendi toprakları dışında kalan bugünkü Suriye ve Yunanistan halkına cömertçe yardımlarda bulunmuştur. Bu topraklarda saraylar, kaleler ve kuleler inşa etmekle kalmayıp kamu binalarının yapımlarına da malî yardımlarda bulunmuştur.³⁸⁸ Yunan

³⁸⁴ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; *Encyclopaedia Judaica*, "Samaria", XIV, 723; Johnson, s. 112.

³⁸⁵ Josephus, *The Antiquities*, XV, 8; *The Wars of The Jews*, I, 21; *Encyclopaedia Judaica*, "Samaria" XIV, 723; Johnson, s. 112; Edwards, s. 199.

³⁸⁶ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 8; *The Wars of The Jews* I, 21.

³⁸⁷ Günaltay, s. 383; Montet vd., s. 139.

³⁸⁸ Kollek –Pearlman, s. 97.

kültürüne hizmet eden her organizasyona destek vermiştir.³⁸⁹ Trablus, Şam ve Ptolemais’de saraylar; Damascus’da ise tiyatro ve tapınak inşa ettirmiştir. Apollo’nun Rodos’taki tapınağının yeniden inşasını üstlenmiştir. Actium’da kamu binasının en büyük bölümünü de Herod yaptırmıştır. Antiochinus’un 2,5 mil uzunluğundaki caddesine cilalı taşlar ile kaldırım yaptırmış, halkı yağmurdan korumak için kaldırımların üstünü pervazla kapatmıştır.³⁹⁰ Atina, Likya, Pergamon ve Sparta’ya malî yardımlarda bulunmuştur. Byblos’un duvarını yeniden yaptırmış; Tyre ve Beyrut’ta Pazar yerleri açtırmıştır. Ascalon’a çeşme ve hamam yaptırmış; Laodice’ya ise su kemeri inşa ettirmiştir. Ptolomais ve Tripoli’ye spor sahaları açtırmıştır. Sidon ve Damascus’a tiyatro yaptırmıştır.³⁹¹

5. Herod’un Yönetim Gelirleri

Herod’un başta Kudüs olmak üzere krallığının dışında dahi inşa edip Dünya tarihine miras bıraktığı çok çeşitli ve büyük abidevi yapıları gören birçok kişinin aklına haklı olarak şu soru gelir. Sınırları geniş bir ülkeye sahip olmayıp Roma İmparatorluğu’na bağlı müttefik bir krallık nasıl da böyle büyük bir mirası bırakabilir ve çok sayıdaki abidevi yapının inşa giderini karşılayabilir? Bununla birlikte bahsedilen yapıların projeleri orijinal, malzemeleri kaliteli ve ebatları devasa boyuttadır. Antik Dünya’da dahi olsa bu niteliklerde bir inşaat çalışması büyük meblağlar ile karşılanabilirdi. Öyleyse Herod gibi vassal bir kral bu büyük projelerin finansmanını nasıl ve nereden sağlamıştır? Bu soruya cevap olarak elimizde net bilgiler olmasa da öncelikle Herod’un, Roma’ya bağlı müttefik kralların en güçlüsü olduğunu belirtelim.³⁹² Onun sahip olduğu bu güç, 33 yıllık krallığına da bolluk ve bereket getirmiştir. Herod’un sahip olduğu hazine ve halkın yaşadığı refahın finansmanına gelirsek, elbette ki bu finansmanın ilk kaynağı Roma İmparatorluğu idi. Roma’dan gelen yardım ve gelirler haricinde ithalat ve ihracat faaliyetleri ile krallığı çevreleyen bölgelerin verimli toprakları da Herod Krallığı’nın sermayesine büyük katkılar sağlamıştır. Büyük kral Geba’dan nar, Yafa’dan incir, Jericho’dan

³⁸⁹ Johnson, s. 111.

³⁹⁰ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 5.

³⁹¹ Josephus, *The Wars of The Jews I*, 2; Johnson, s. 111.

³⁹² Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram Ve Değerler Dinsel Bayramlar- Dinsel Kavramlar- Dinsel Gereçler*, İstanbul: Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., 1996, s. 214.

hurma ve balsam,³⁹³ Ürdün'den koyun ve sığır, Celile'den buğday ve arpa, Askelon'dan balık, zeytinyağı, şarap, meyve, zambak ve soğan ihtiyacını karşılamıştır. Nabatîler'den haraç olarak baharat alıp bunu ihraç etmiştir. Buna ilave olarak üç yüz talent karşılığında Octavianus'tan Kıbrıs madenlerini almış ve bu ocaktan büyük kazançlar sağlamıştır.³⁹⁴

Bütün bunların yanında Herod, krallığı boyunca; Mâbed merkezli Yahudiliği canlandırmak için çaba sarfetmiş; bu amaç uğruna Yahudilerin hayal dahi edemeyeceği bir Mâbed inşa etmiştir. Krallığının sonuna doğru bu hayalini gerçekleştiren Herod, amacına ulaşmış ve Kudüs'e hacı ziyaretlerinin artmasını sağlamıştır. Temel dini bayramların da mekan ile bağlantılı olmasından dolayı her yıl yaklaşık üç bayramda Yahudiler hac yapmak için Kudüs'e akın etmiştir.³⁹⁵ Hatta bu dönemde yaşayan yaklaşık 8 milyon Yahudiden 2 milyon 350 bine yakını Filistin'de ikamet etmeye başlamıştır.³⁹⁶ Başka bir kaynağa göre ise bu dönem sadece Kudüs şehrinin nüfusu 120 bin civarındadır. Muhtemelen nüfus artışındaki bu hareketlilik, para giriş-çıkışına da ivme kazandırmıştır.³⁹⁷

Herod dönemi ekonomi faaliyetleri bu şekilde bir tablo çizerken; otuz üç yıllık süreç hakkında farklı rivayetler de kaynaklara yansımıştır. Buna göre Herod'un kimi zaman halka ağır vergiler yüklediği, Haşmonay zenginlerinin mülküne el koyduğu³⁹⁸ hatta Hz. Dâvûd'un mezarını açtırıp hazinesini yağmaladığı da ifade edilmiştir. Bununla birlikte büyük kralın ağzına kadar dolu bir hazinesi olduğu, öldüğü zaman bu hazineyi başta Octavianus olmak üzere ailesinin paylaştığı bilinmektedir.³⁹⁹

³⁹³ Balsam, bazı ağaçlardan elde edilerek parfüm ve ilaç yapılan reçine türü.

³⁹⁴ Montefiore, s. 85.

³⁹⁵ Ömer Faruk Harman, "Hac", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 383.

³⁹⁶ Johnson, s. 110.

³⁹⁷ Alalu vd., s. 214.

³⁹⁸ Alalu vd., s. 214; Montefiore, s. 85.

³⁹⁹ Josephus, *The Antiquities*, XVI, 7; Karasapan, I, 62.

SONUÇ

Antik dönemden günümüze kadar insanoğlu nazarında gittikçe değerklenen Kudüs, tarih boyunca hareketli bir serüven yaşamıştır. İslami dönemden önce Asur, Babil, Helen, Pers, Roma, gibi büyük imparatorluklar bu şehir ve çevresinde hâkimiyet kurmuşlardır. Miladî yılların hemen öncesinde ise bu coğrafyada yoğun bir Roma ve Part çekişmesi yaşanmıştır. Çünkü Kudüs bu iki büyük güç arasındaki tampon bir bölge konumundaydı. Bu dönemde Roma; Kudüs'ü ele geçirmiş, ancak yönetimi yerli halk ve liderlerine bırakmıştır (MÖ. 63). Esasında Roma, imparatorluk genelinde Romalı yöneticileri vekil bırakırken Yahudilerin yoğun olduğu bu şehre bir ayrıcalık tanımış, onların siyasî ve dini düzenine pek dokunmamıştır.

Roma İmparatoru Sezar'ın Mısır'da yaşadığı siyasî krizi öngören II. Antipater, imparatora verdiği destekle onun hayatta kalmasını sağlamıştır. Sezar hayatını borçlu olduğu bu adama ve ailesine Roma vatandaşlığı vermiş ve onları ömür boyu vergiden muaf tutmuştur. Böylece devir, Yahudi yönetimden çıkıp sonradan Yahudileştirilen Edomluların olmuştur. Roma'nın babasına tanıdığı imtiyaz çerçevesinde sahneye çıkan Herod da yirmili yaşlarda Celile Valisi olarak atanmıştır (MÖ. 47). Yaklaşık on yıl boyunca valilik yapan Herod, cesur ve girişken tavrı ile dikkatleri üzerine çekmiş ve halkının gözünde sevilen bir vali olmuştur.

Herod valilik deneyimlerini sürdürürken bir anda siyasî bir kriz yaşanmış ve bütün Ortadoğu karışmıştır. Çünkü Roma İmparatoru Sezar ölmüş; içeride taht kavgaları, dışarıda düşman tacizleri başlamıştır. Sezar'dan kısa bir süre sonra da Herod'un babası II. Antipater öldürülmüş; Kudüs de bu krizin içine sürüklenmiştir. Roma, Part ve yerli yöneticiler arasında yaşanan bu krizde Herod'un ölmek veya kaçmak arasında yaptığı tehlikeli seçim, onun hayatının dönüm noktasını oluşturmuştur. Öngörüsü güçlü olan ve menfaatlerini gözetken Herod bu büyük kargaşa ve kriz sırasında Roma İmparatorluğu'nun yanında yer almış; bizzat Roma'ya giderek İmparatorluğa bağlılığını bildirmiş ve Kudüs'ü ele geçirirse; Roma'nın çıkarlarını gözetmek kaydıyla kral ilan edilmiştir (MÖ. 40).

Herod, İmparatorluğun sağladığı askeri destekle Roma'dan Kudüs'e doğru yola çıkmış ve Kudüs'ü kuşatmadan önce Haşmoni Prenses Mariamne ile evlenmiştir. Çünkü sonradan Yahudi olan Edomlu bir sülaleden gelmesi, Herod'un iktidarını sarsacak bir ayrıntıdır. Bu yüzden gücünü sağlam temeller üzerine kurabilmek için bu evliliği yapmıştır. Fakat bu girişim

de başarılı olmamış; Herod halkı tarafından kral olarak pek kabul görmemiştir. Buna rağmen Herod Roma komutanı Marcus Antonius'la yaptığı iş birliği vasıtasıyla Kudüs'ü ele geçirmiş ve 35 yaşında Roma'nın desteğiyle Kudüs tahtına oturmuştur (MÖ. 37).

Herod'un başkenti Kudüs olan Yahuda kralı olması, bölgenin talihini değiştirmiştir. Çünkü Roma, Herod'a maddi ve manevi her türlü destek ve imkanı sunmuştur. Böylece Herod iç işlerinde serbest, dış işlerinde Roma'ya bağlı olan küçük krallığını, Roma ve Part dışında bölgenin en güçlü krallığı haline getirmiştir. Hatta Yahudilere tarihlerinin en parlak dönemlerinden birini yaşatmıştır. Devrinin Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman dönemleri gibi güçlü ve zengin geçtiği, miras bıraktığı şehirlerden ve yapılardan anlaşılmaktadır. Kaynaklarda belirtilenler hariç, Herod'un Kudüs'e sayısız inşası gerçekleşmiştir. Yol, su kemeri, okul, hastane, vakıf, kütüphane, çarşı ve hamamın yanı sıra saray, kaleler ve kuleler inşa edilmiştir. Tabiki bu inşa faaliyetleri arasında sivil halkın en çok tepkisini çeken, stadyum, hipodrom, tiyatro ve amfiteatr olmuştur. Çünkü bu yapılar Yahudi kültürüne yabancı yerler olmakla birlikte Roma tarzı sosyal aktivite alanlarıdır.

Bu sebeple bu yapıların inşasından sonra halk arasında kargaşa ve isyan çıkmış; hatta Herod'un dininden dahi şüphe edilmeye başlanmıştır. Halkı arasında başlayan huzursuzluk ve dedikoduları işiten Herod, Yahudilerin de gönlünü almak için büyük bir adım atmaya; Babil sürgününden sonra oldukça az sermaye ile inşa edilen II. Mâbed'in yıkılıp Süleyman (a.s.) dönemindeki gibi hatta ondan daha büyük bir şekilde Mâbed'i tekrar inşa etmeye karar vermiştir. Fakat bir türlü Herod'u benimsemeyen şehir halkı (Yahudiler) bunun bir tuzak olduğunu düşünmüş ve ilk etapta krallarına güvenmemişlerdir. Buna rağmen pes etmeyen Herod, halkının ileri gelenlerine hitap etmiş ve onları ikna etmiştir. Böylece MÖ. 20 yılında Kudüs'te kutsal bir inşaat başlamıştır. Bu büyük inşaatın tamamlanması yıllar sürmüş hatta Roma, şehri istila edip Mâbed'i yıktığında (MS. 70) ince işi daha yeni bitmiştir.

Herod her ne kadar Kudüs tahtına otursa da aslen Yahudi bir aileden gelmediği için Yahudiler tarafından kabul edilmek istenmemiş; sonuçta birçok isyan ve kaosla yüzyüze gelmiştir. Herod, bir taraftan krallığında istikrarı sağlamaya çalışırken diğer taraftan ailesi içinde sıkıntılar patlak vermiştir. Önce eşini öldüren kral, daha sonra da ona suikast düzenleyeceği iftira ve iddiası ile 3 oğlunu infaz ettirmiştir. Herod'un hayatının en önemli ayrıntılarından birisi de onun krallığında Kudüs'ten peygamber veya peygamberler yaşamış

olmasıdır. Bu dönemde Hz. Zekerıyyâ ve Hz. İsâ'nın annesi Hz. Meryem yaşamış; hatta bu ikisi onun yenilediği Mâbed'de uzlete çekilmişlerdir. Yine bu süreçte Allah (c.c) Hz. Meryem'e Hz. İsâ'yı müjdelemiştir. Rivayetlere göre de Hz. Zekerıyyâ onun döneminde kendi kavmi tarafından katledilmiştir. Hz. İsâ'nın Herod döneminde doğması ise kafaları karıştıran bir meseledir. Doğum tarihi hakkında yapılan pek çok araştırma Miladî takvimin başlangıç tarihinde değil daha öncesine dayandığını iddia etmektedir. İnciller'de de Hz. İsâ'nın doğduğu dönemde yaşayan kralın isminin Herod olması da bu bilgiyi desteklemektedir. Hz. İsâ'nın doğduğu sene tahmini olarak Herod'un öldüğü sene olabilir. Kral Herod öldükten çok sonra Hz. İsâ, onun inşa ettiği Mâbed'e gidip insanları Allah'ın dinine davet etmiştir

Ömrünün son on yılını hastalıklar ile geçiren Herod, MÖ. 4 yılında hayata veda etmiştir. Oğlu Archelas, diğer evlatları, muhafızları ve hizmetkarları eşliğinde başına tacı takılan eline de asası verilen Herod, son yolculuğuna uğurlanmış ve Hirodium Tepesi'ne gömülmüştür. Herod'un ölümünden bir hafta sonra ise evlatları vasiyetini onaylatmak üzere Roma'ya gitmiştir. İmparator Octavianus Herod'un oğulları Archelas, Antipas ve Philip arasında krallığı taksim etmiştir. Ancak oğulları onun gibi başarılı olamamış kısa bir süre sonra bölgedeki halkın huzursuzluğu ve şikayetleri neticesinde Herod hanedanlığı dönemi bitmiş ve Kudüs ile çevresi doğrudan Roma İmparatorluğu'nun Suriye yönetimine bağlı bir vilayeti haline gelmiştir.

Sonuç olarak Herod, Kudüs merkezli krallığında yaklaşık 33 yıl boyunca bölgede söz sahibi olmuştur. Bürokrasi ile arası iyi olan kral Roma'nın desteği ile güçlü bir krallık inşa etmiştir. Her ne kadar halkının Herod'u kabullenmesi zor olsa da şu bir gerçek ki bu dönemde Kudüs tarihinin en şatafatlı günlerini yaşamıştır. Antik dünya şartlarında mimari ve mühendisliğe dair ileri düzeyde fikir ve planlamalarıyla dikkat çeken Herod, dünya tarihinin öne çıkan müteahhitlerinden biri olmuştur. Gücünü ve sermayesini Kudüs'e yatıran Herod, bu şehri bambaşka bir simaya kavuşturmuştur. Farklı kültürel yapıların ve faaliyetlerin yapılması Kudüs'ü tek tip olmaktan kurtarmış ve kozmopolit bir havaya sokmuştur. Yahudiler başta olmak üzere Yunan ve Roma vatandaşları Kudüs'e ziyaretlerde bulunmuşlardır. Kudüs, Herod'dan sonra daha bir asır bile geçmeden bu büyüklü sokaklarını kaybetmiş; Roma'nın desteğiyle şahlanan şehir, yine Roma'nın eliyle yerle bir edilmiştir.

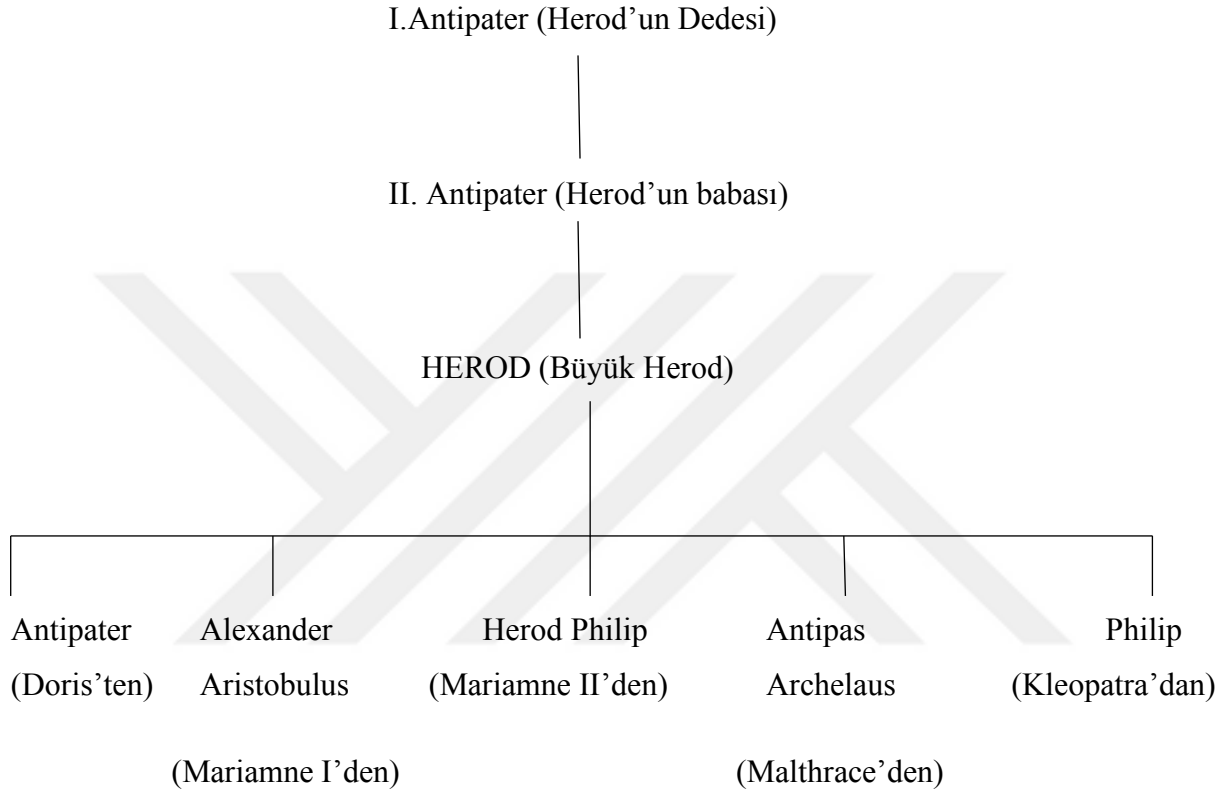
EKLER

Ek 1: Büyük Herod'a Ait Bir Tasvir.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSGVyb2RfdGhlX0dyZWFO> (16.08.19 21.01)

BÜYÜK HEROD SOY AĞACI

Ek 2: Herod Ailesi Grafiği.⁴⁰¹

⁴⁰¹<https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/herod-the-great-herodian-family-tree/> (16.08.19 21:11)

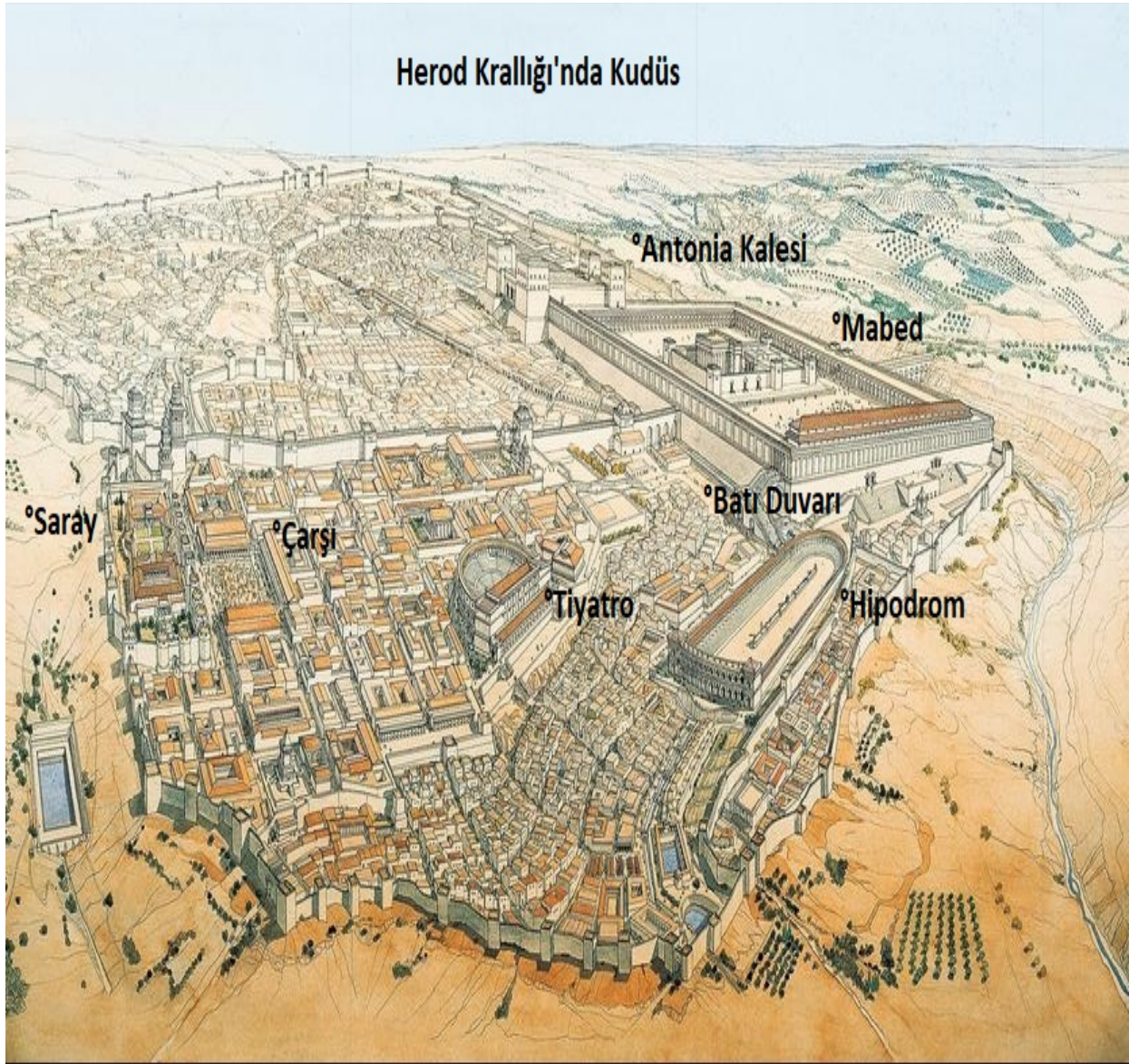
Ek 3: Roma İmparatorluğu ve Herod Krallığı.⁴⁰²

⁴⁰²De Lange, s. 25.

Ek 4: Herod Krallığı Toprakları ve Onun Ölümünden Sonra Toprakların Taksimi.⁴⁰³

⁴⁰³https://www.historyinthebible.com/supplementary_pages/herodians.html (16.08.19 21:39)

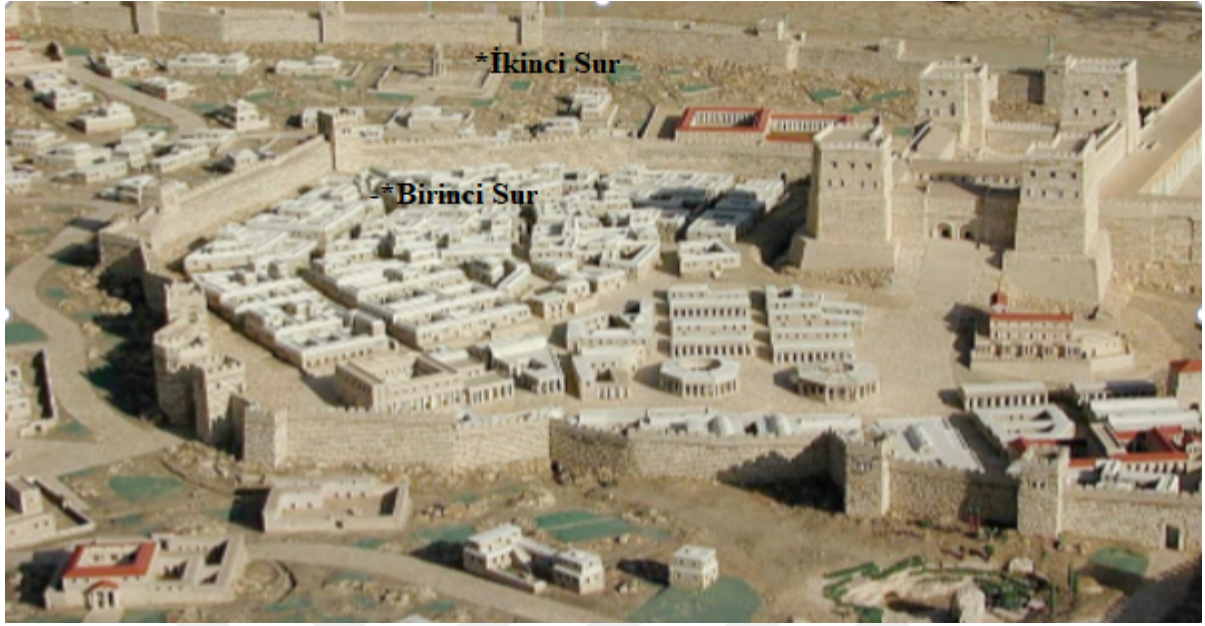
Ek 5: Herod Krallığı'nda Kudüs Şehri'nin Tasviri.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/magazine/2016/11-12/king-herod-judaea-holy-land-rome-new-testament/> (16.08.19 21:43)

Ek 6: Herod'un Kudüs'te Saray Kompleksini Üzerine İnşaa Ettiği Yapay Tepe Herodium Park.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/magazine/2016/11-12/king-herod-judaea-holy-land-rome-new-testament/> (16.08.19 21:49)

Ek 7: Kudüs Birinci ve İkinci Şehir Suru.⁴⁰⁶

Ek 8: Herod'dan sonra defalarca yenilenen Kudüs surlarının günümüzdeki hali.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf (16.08.19 23:20)

⁴⁰⁷<https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvS3Vkw7xzX1N1cmxhesSx> 03.09.19 00:27)

Ek 9: Herod'un Kudüs'te İnşa Ettirdiği Mâbed'in Maketi.⁴⁰⁸

⁴⁰⁸https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf(16.08.19 23:33)

Ek 10: Herod Mâbed’inden Günümüze Ulaşan Tek Bölüm: Batı Duvarı (Burak Duvarı).⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ <https://sites.google.com/site/rels332rc/topic-3> (03.09.19 15:22)

Ek 11: Herod'un Kudüs'te İnşa Ettirdiği Saray'ın Maketi.⁴¹⁰

⁴¹⁰https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf(16.08.19 23:37)

Ek 12: Herod'un Mâbed'in Yanına İnşa Ettirdiği Kale Sarayı Antonia'nın Maketi.⁴¹¹

Ek 13: Herod'un İnşa Ettirdiği Üç Büyük Kule: Phasael, Hippicus ve Mariamne'nin Maketleri.⁴¹²

⁴¹¹<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9jb21tb25zLndpa2ltZWRpYS5vcmevd2lraS9DYXRlZ29yeTpIb2x5bGFuZF9Nb2RlbF9vZl9KZXJlc2FsZW0> (16.08.19 23.38)

⁴¹²https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf(16.08.19 23:39)

Ek 14: Herod'un Kudüs'te İnşa Ettirdiği Tiyatro Binası'nın Maketi.⁴¹³

Ek 15: Herod'un Kudüs'te İnşa Ettirdiği Hipodrom Binası'nın Maketi.⁴¹⁴

⁴¹³https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf (16.08.19 23:41)

⁴¹⁴https://joshvis.com/wp-content/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf (16.08.19 23:42)

Ek 16: Herod'un Vadiye İnşa Ettiği Kale Villası Masada'nın Bir Tasviri.⁴¹⁵

Ek 17: Herod'un İnşa Ettiği Caesarea Şehri'nin Bir Tasviri.⁴¹⁶

⁴¹⁵<https://jeanclaudegolvin.com/en/project/middle-east/israel-masada-ic-golvin-2/> (16.08.19 23:52)

⁴¹⁶<https://www.realmofhistory.com/2017/05/02/restore-caesarea-ancient-roman-hub-israel/> (16.08.19 23:57)

Ek 18: Venedik'in San Marco Bazilikası'nda 14. Yüzyıldan Kalma Bir Herod Mozaïği.⁴¹⁷

Ek 19: Hongnian Zhang'ın Çizimiyle MÖ. 4 Yılında Herod'un Ölüm Merasimi.⁴¹⁸

⁴¹⁷<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/magazine/2016/11-12/king-herod-judaea-holy-land-rome-new-testament/> (17.08.19 00:05)

⁴¹⁸<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/magazine/2016/11-12/king-herod-judaea-holy-land-rome-new-testament/> (17.08.19 00:07)

KRONOLOJİ

MÖ. 73	Herod'un doğumu.
MÖ. 47	Herod'un Celile Valisi olması.
MÖ. 43	Herod'un babası II. Antipater'in ölmesi.
MÖ. 40	Antigonus'un Kudüs'ü işgali ve Herod'un abisi Phasael'in ölmesi.
MÖ. 40	Roma'nın Herod'u kral ilan etmesi.
MÖ. 39	Herod'un krallık için Antigonus ile mücadelesi.
MÖ. 37	Marcus Antonius'un yardımıyla Herod'un Kudüs'ü ele geçirmesi.
MÖ. 37	Herod'un Haşmoni Prenses Mariamne ile evlenmesi.
MÖ. 36	Herod'un Antoina Kalesi'ni yaptırması.
MÖ. 35	Herod'un eşi Mariamne'nin kardeşi Aristobul'u infaz ettirmesi.
MÖ. 34	Marcus Antonius'un Herod Krallığı'nı ziyareti.
MÖ. 32	Herod'un Nâbatilerle savaşı.
MÖ. 32	Octavianus ile Marcus Antonius'un savaşı.
MÖ. 31	Yahuda'da yaşanan büyük deprem.
MÖ. 30	Herod'un eşi Mariamne'nin dedesi II. Hırkanus'u infaz etmesi.
MÖ. 30	Herod'un Octavianus'un tarafına geçmesi.
MÖ. 28	Herod'un eşi Mariamne'yi infaz ettirmesi.
MÖ. 25	Herod'un Sebaste Şehri'nin inşaatına başlaması.
MÖ. 23	Herod'un kraliyet sarayını inşa ettirmesi.

- MÖ. 20** Herod'un Phasael Kulesi'ni inşa ettirmesi.
- MÖ. 20** Herod'un kayınvalidesi Alexandra'yı infaz ettirmesi.
- MÖ. 20** Herod'un Mâbed inşaatını başlatması.
- MÖ. 15** Marcus Agrippa'nın Herod Krallığı'nı ziyaret etmesi.
- MÖ. 13** Herod'un Caesarea Şehri'nin inşaatını bitirmesi.
- MÖ. 7** Herod'un gözde varisleri Alexander ve Aristobulus'u infaz ettirmesi.
- MÖ. 4** Herod'un en büyük oğlu Antipa'yı infaz ettirmesi.
- MÖ. 4** Hz. Yahyâ'nın doğuşu.
- MÖ. 4** Hz. İsa'nın doğuşu.
- MÖ. 4** Hz. Zekerîyyâ'nın ölümü.
- MÖ. 4** Herod'un ölümü.

UZUNLUK, ÖLÇÜ ve PARA BİRİMLERİ TABLOSU

Acre	: Beş dönümlük alan, yaklaşık olarak 4.047 m ² 'ye tekabül etmektedir.
Arşın	: Yahudi Arşını 45 cm'dir.
Cubit	: Orta parmağın ucundan dirseğin sonuna kadar olan uzunluk.
Gez	: Bir ok boyu uzunluk, yaklaşık 66 cm'lik uzunluğa tekabül eder.
Dunam	: Dönüm, yaklaşık 1000 m ² alana tekabül etmektedir.
Fit	: Yaklaşık 30 cm'lik uzunluğa tekabül etmektedir.
Şekel	: Antik dönemden itibaren Yahudilerin kullandığı para birimidir.
Talent	: Kullanıldığı dönemlerde büyük meblağlar söz konusu olduğunda bu ölçü birimi ile dönemin kullanılan parası ölçülüp ödeme yapılırdı. Ölçü olarak genellikle bir anfora ya da bir ayak küp hacminde su miktarını ifade eder. Bir ayak-küp genellikle 27 kg'dır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akşit**, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ. 27-MS. 192)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976.
- Alalu**, Suzan, vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar- Dinsel Kavramlar- Dinsel Gereçler*, İstanbul: Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., 1996.
- Arif**, Arif, *el-Mufasssal fî Târîhi 'l-Kuds*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 2005.
- Armaoğlu**, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları(1948-1988)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
- Arslantaş**, Nuh, *Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler- Yahudi Tarihçi Yosef Sambari'nin (1640-1703) Sefer Divrey Yosef İsimli İbranice Kroniği Bağlamında Bir İnceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
-, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet- İbranice Tarih Kitapları Açısından Bir İnceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Asalî**, Kamil Jamil, *Jerusalem in History*, Essex: Scorpion Publication, 1989.
- Ay**, Rahim, *Kudüs Şehri Siyasî Tarihi (Başlangıcından MS. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*,(Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi),Van, 1997.
- Aydın**, Mahmut, “Zekeriyyâ”, *DİA*, XLIV, İstanbul, 2013, s. 210-211.
- Basit**, Musa İsmail vd., *Kudüs Tarihi* (çev. Ali Benli), İstanbul: Nida Yayıncılık, 2011.
- Besalel**, Yusuf, *Yahudi Tarihi “Kronolojik Yahudi Tarihi, 104 Dünya Yahudi Cemaati, İsrail ve Türkiye-İsrail İlişkileri”*, İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik A.Ş., 2000.
-, “a-Kotel a-Maaravi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik A.Ş., 2001, s. 49-51.

....., “Herodes Krallığı”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik A.Ş., 2001, s. 207-208.

Bozkurt, Nebi, “Eğlence”, *DİA*, X, İstanbul, 1994, s. 483- 488.

....., “Kubbetü’s-Sahre”, *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, s. 304-308.

....., “Mescid-i Aksa”, *DİA*, XXIX, Ankara, 2004, s. 268-271.

Brenner, Michael, *Kısa Yahudi Tarihi* (çev. Sevinç Altınçekiç), İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2011.

Casir, Şefik *Tarihu’l-Kuds*, Amman: Dârü’l-Beşir, 1984.

Çakan, İsmail Lütfi - **Solmaz**, Mehmet, *Kurân’ı Kerime Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Çeken, Muhittin, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Manisa, 2015.

Çoban, Bekir Zakir, “Hristiyanlık Öncesi Yahudilik Tarihi Bağlamında Josephus Flavius” *Dinler Tarihi Araştırmaları III, Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu* (18-19 Şubat 2012), s. 257-263.

De Lange, Nicholas, *Yahudi Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi* (çev. Sevil Atauz, Akın Atauz), IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987, s. 25-26.

Duygu, Zafer, “Nasıralı İsâ’nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları”, *Mukaddime*, 2017, 8(1), s. 155-172.

Edwards, Malcolm, “The rise and reign of Herod the Great”, *The Testimony*, June 2005, s. 199-202.

Encyclopaedia Judaica, “Alexander”, II, 567-568.

....., “Antigonos II (Mattahias), III, 65-67.

....., "Antipas, Herod", III, 76.

....., "Antipater II- Antipas", III, 76-77.

....., "II. Antipater" III, 77-78.

....., "Antonia", III, 164-165.

....., "Archelas", III, 333-334.

....., "Aristobulus", III, 442-443.

....., "Aristobulus II", III, 440-441.

....., "Aristobulus III", III, 441-442.

....., "Caesarea", V, 6-13.

....., "Hasmoneans", VII, 1455-1458.

....., "Herod I", VIII, 375-387.

....., "Herod Philip I", VIII, 390-399.

....., "Hyrcanus II", VIII, 1145-1146.

....., "Jerusalem", IX, 1378-1593.

....., "Mariamne", XI, 989-990.

....., "Masada", XI, 1078-1091.

....., "Samaria", XIV, 723-725.

Encyclopædia Britannica, "Amphitheater", 2018.

(<https://www.britannica.com/technology/amphitheatre>) (14.06.19 19:30).

....., "Theater", 2018. (<https://www.britannica.com/art/theater-building>) (14.06.19 18:43).

Erdem, Sargon, "Bayram", *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 257-259.

Erdemir, Hatice P.- **Erdemir**, Halil, “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue* 2010, s. 117-136.

Flavius Josephus(ö. MS.100), *The Antiquities of The Jews* (Çev. William Whiston), XIV, 1; (<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm>) (10.02.2019 19: 30).

....., *The Wars of The Jews* (Çev. William Whiston), (http://www.gutenberg.org/files/2850/2850-h/2850-h.htm#link2H_4_0001) (26.07.19 01:45).

Ford, George, *Mesih’in Yaşamı- Birinci Kitap: Doğumu ve Çocukluğu* (çev. İshak Arslan), İstanbul: Zafer Matbaası, 1991.

Galor, Katharina, “King Herod in Jerusalem: The Politics of Cultural Heritage”, *Jerusalem Quarterly* 62, 2013, s. 63-80.

Garaudy, Roger, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin* (çev. Cemal Aydın), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2011.

Garthwaite, Gene R., *İran Tarihi* (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2005.

Gasque, W. Ward, “Kilise Büyüyor: Kudüs’ten Roma’ya”, *Hristiyanlık Tarihi* (çev. Sibel Sel-Levent Kınran), İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, s. 57-82.

Güç, Ahmet, “Kurban”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 433-435.

Gül, Muammer, *XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1997.

Günaltay, M. Şemseddin, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Güney, Zehra B. Güney, “Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, 5 (15), s. 46-69.

Haluk, Oğuz, *Musevilik*, İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları, 1971.

Har-El, Menashe, *Golden Jerusalem*, Jerusalem: Gefen Publishing House, 2004.

Harman, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *DİA*, IX, İstanbul, 1994, s. 21-24.

....., “Hac”, *DİA*, XIV, İstanbul, 1996, s. 382-386.

....., “Kudüs”, *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, s. 323-327.

....., “Süleyman”, *DİA*, XXXVII, İstanbul, 2010, s. 57-60.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dımaşkî (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve 'n-nihâye* thk. Ali Ebu Zeyd, I-XV, Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2015.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-târîh*, I- XIII, Beyrut: Dâru Beyrut, 1992.

İbnü'l-Fakîh, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrahim el-Hemedânî (ö. 294/907), *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Yusuf el-Hâdî, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1996.

İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar-Ge Komisyonu, *Filistin Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H Yayınları: İstanbul, 2006.

Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi* (çev. Filiz Orman), İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.

Karasapan, Celal Tevfik, *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*, II, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası, 1942.

Kitab-ı Mukaddes, (<https://www.kitabimukaddes.com/>)(04.08.2019 18:43).

Kollek, Teddy – Pearlman, Moshe, *Jerusalem, Sacred of Mankind: a History of Centuries*, Jerusalem, Tel Aviv-Haifa: Random House, 1967.

Kriwaczek, Paul, *Yahudi Medeniyeti Unutulmuş Bir Ulusun Doğuşu, Yükselişi ve Düşüşü* (Çev. Ayşe Belma Dehni), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2007.

Kur'ân-ı Kerim (<http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>) (1.08.2019 14:50).

Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi Yahudiliğin Mimarı Ezra*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin (ö. 346/957), *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Kahire: el-Mektebü't-Ticareti'l-Kübra, 1964.

....., *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, ed. Michael Jan de Goeje, Leiden: E.J. Brill, 1967.

Meydan Larousse, "Herodes I Büyük", V, 794-795.

....., "Kudüs", VII, 611-613.

Montefiore, Simon Sebag, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi* (çev. Cem Demirkan), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.

Montet, E., vd., *Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik* (çev. Adnan Yazıcı vd.), İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006.

Nânâ, Mahmut, *Yahudi Tarihi* (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.

Öner, Ali, *Dünden Bugüne Filistin*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2006.

Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

Pakış, Ömer, "Kutsal Metinlerde İsmail ve İshak", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), Sa. 3, s. 76-94.

Pekak, M Sacit, - **Gür**, Durmuş, "İsâ'nın Doğumu", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIV, Sa. 2, Ekim 2015, s. 175-226.

Susa, Ahmet, *Tarihte Araplar ve Yahudiler* (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2005.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, I-XI, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Tanyu, Hikmet, “Ağlama Duvarı”, *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 474-475.

“The Illnesses of Herod The Great”, *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 278-293.

Türk Ansiklopedisi, “Herodes”, XIX, 184.

Uleymî, Mücîrüddin Ebü'l-Yümn Abdurrahman b. Muhammed b. el-Makdisî (ö. 928/1521), *el-Ünsü'l-celîl bi târîhu'l-Kuds ve'l-Halîl*, thk. Adnan Yunus Abdulmecid Ebû Tebbâne, I-II, Amman: Mektebetu Dendis, 1999.

Ünalın, Levent -**Gökdemir**, Ahmet Ali, *Jerusalem*, İstanbul: Melek Yayınları, 2012.

Ya'kubî, İbn Vâzih Ahmed b. İshak b. Ca'fer (ö. 292/ 905'ten sonra), *Kitâbü'l-Büldân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/ 2002.

....., *Târîhü'l-Ya'kubî*, I-II, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.

Wells, H.G., *Kısa Dünya Tarihi* (çev. Z. İhsan), İstanbul: Varlık Yayınevi, 1972.

Yıldırım, Ercüment, “Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi”, *Tarihin Peşinde- Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Sa. 7, s. 45- 64.

Web

<https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/herod-the-great-herodian-family-tree/> (16.08.19 21:11)

https://www.historyinthebible.com/supplementary_pages/herodians.html (16.08.19 21:39)

<https://jeanclaudegolvin.com/en/project/middle-east/israel-masada-jc-golvin-2/> (16.08.19 23:52)

https://joshvis.com/wpcontent/uploads/2017/10/Holyland_Hotel_Model_Jerusalem.pdf (16.08.19 23:42)

<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/magazine/2016/11-12/king-herod-judaea-holy-land-rome-new-testament/> (17.08.19 00:07)

<https://www.realmofhistory.com/2017/05/02/restore-caesarea-ancient-roman-hub-israel/>
(16.08.19 23:57)

<https://sites.google.com/site/rels332rc/topic-3> (03.09.19 15:22)

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSGVyb2RfdGhlX0dyZWFO> (16.08.19 21.01)

<https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvS3Vkw7xzX1N1cmxhcsSx> (03.09.19 00:27)

